

CADERNOS DE LINGUA

14

2.º SEMESTRE, 1996

REAL
ACADEMIA
GALEGA

R E A L
ACADEMIA
GALEGA

R (05) 13

CADERNOS DE LINGUA

2.º SEMESTRE, 1996

14

Director: Constantino García
Vicedirector: Manuel González González
Coordinador: Xosé Luís Regueira
Secretaria: María do Carme Pazos Balado

Comité científico:

R. Álvarez Blanco (Un. Santiago), J. A. Argente Giralt (Un. Aut. Barcelona),
Takekazu Asaka (Un. Azabu), Michel Contini (Un. Stendhal de Grenoble),
F. Fernández Rei (Un. Santiago), P. García Mouton (CSIC Madrid),
Taina Hämmäläinen (Un. Helsinki), Johannes Kabatek (Un. Paderborn),
R. Lorenzo Vázquez (Un. Santiago), C. de Azevedo Maia (Un. Coímbra),
David Mackenzie (Un. Corcaigh), Lorenzo Massobrio (Un. Torino),
Boris Narumov (Un. San Petersburgo), A. Santamarina Fernández (Un. Santiago),
M. Santos Rego (Un. Santiago)

Consello de redacción:

Carlos Díaz Abraira, Xermán García Cancela, Antón López Dobao,
Miguel Pérez Pereira, Modesto A. Rodríguez Neira

Colaboracións e Correspondencia:

Orixinais para publicación e correspondencia en xeral enviaranse ó
coordinador:

Xosé Luís Regueira Fernández
r/. Hórreo, 31-2º
15702 Santiago de Compostela

Subscripción e intercambio: Dirixirse a
Editorial Galaxia, S. A.
r/. Reconquista, 1 - 36201 Vigo

© Real Academia Galega
A Coruña, 1990

Edita: Real Academia Galega
r/. Tabernas, 11 - 15001 A Coruña

I.S.S.N.: 1130-5924

Título clave: Cadernos de Lingua
Título abreviado: Cad. Ling.

Depósito Legal: C-1.642-1992

Deseño: Manuel Janeiro

Imprime: Obradoiro Gráfico, S. L.
Avda. Rebullón, 52 D - Mos

Esta publicación é posible gracias á colaboración económica da Consellería de
Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia

ÍNDICE

ARTIGOS

- C. SILVA DOMÍNGUEZ, É meu amigo / é o meu amigo / é amigo meu..... 5
- M. PÉREZ PEREIRA, M. FORJÁN, S. GARCÍA, Comparanza da adquisición das formas de posesión do galego e o castelán en nenos bilingües21
- D. MÍGUEZ IGLESIAS, Seseo e gheada en Viceso (Brión)39
- X. SOTO ANDIÓN, Algúns trazos fonéticos do galego da Terra de Montes (Concello de Forcarei).....59
- M. VEIGA DÍAZ, Pequena contribución á fraseoloxía galega85
- S. GARCÍA CONDE, I. VAQUERO QUINTELA, Os servizos de normalización lingüística: propostas básicas de funcionamento 101
- M. GARCÍA ARES, Os estudos sobre a situación do galego na Universidade de Santiago de Compostela..... 117

RECENSIONS

- Die Sprecher als Linguisten. Interferenz- und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart*, J. KABATEK (X. L. Regueira) 125
- A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego*, F. FERNÁNDEZ REI e C. HERMIDA GULÍAS (M. González González)..... 131
- Guía bibliográfica de lingüística galega*, X. L. REGUEIRA FERNÁNDEZ, A. I. BOULLÓN AGRELO, F. A. CIDRÁS ESCÁNEO, E. GONZÁLEZ SEOANE, R. MARIÑO PAZ, F. R. TATO PLAZA (F. Fernández Rei) 135
- Diccionario de ortografía*, B. DOSIL e S. RIVEIRO (M. García Ares) .. 139
- Atlas Linguistique Roman* (R. Salgueiro Salgueiro) 141

<i>Sprachplanung des Asturianischen. Die Normierung und Normalisierung einer romanischen Kleinsprache im Spannungsfeld von Linguistik, Literatur und Politik, B. BAUSKE (J. Kabatek)</i>	145
<i>Viceversa, Revista Galega de Traducción. (Mª González González)</i>	147

É MEU AMIGO / É O MEU AMIGO / É AMIGO MEU

CARME SILVA DOMÍNGUEZ
Universidade de Santiago

1. Introducción. Propósito do traballo

Este traballo intenta ser unha aproximación descritiva e comprensiva á alternancia entre presenza ou ausencia de artigo en frases con posesivo e substantivo relacional humano¹ caracterizadas ademais por desempeñaren, na cláusula en que se integran, a función atributo. O estudio ten como base un corpus de exemplos extraídos tanto de textos literarios do galego moderno -séculos XIX e XX- como de gravacións da lingua oral contemporánea².

1.1. Cláusulas copulativas ecuacionais e cláusulas copulativas predicativas

Na análise das estruturas atributivas parece fundamental a diferenciación, proposta por distintos autores³, entre cláusulas copulativas ecuacionais e cláusulas copulativas predicativas. As primeiras

¹ As gramáticas tradicionais falan xeralmente de *substantivos de parentesco* para este tipo de unidades, aínda que os exemplos demostran que existen certas formas substantivais que, aínda sen expresar estrictamente este valor, presentan un comportamento semellante (*amigo, veciño, compañeiro, amo*, etc.). Algunhas gramáticas non explicitan con claridade os límites do seu concepto do *parentesco* (cf. por exemplo Carballo Calero (1979: 278). Noutros casos (Álvarez e outros (1986: 153) indícase que se trata de nomes de parentesco "ou semellantes". Creemos máis acertada a denominación de *substantivos relacionais humanos* (inspirada en Seiler (1982) por canto unifica a tódalas formas deste tipo, sen establecer diferencias entre unha categoría *propia* e outra, non ben delimitada, que asume certas características da anterior.

² Na bibliografía que aparece ó final do traballo detállanse as obras e gravacións de onde se tomaron os exemplos. Así mesmo, a carón de cada un dos que se menciona aparece un nome abreviado e xeralmente a referencia a unha páxina -cando se trata de obras escritas- que tamén remiten á bibliografía final.

³ Sobre esta cuestión, son xa clásicos os traballos de Halliday (1970) e Lyons (1980). No ámbito lingüístico hispánico destacan as aproximacións de Moreno Cabrera (1982) e, moi especialmente, de Gutiérrez Ordóñez (1986).

expresan a identidade referencial entre dúas frases nominais, que se igualan como os termos dunha ecuación. Pola súa banda, a funcionalidade semántica das segundas está na atribución dunha cualidade ó referente da unidade que se indica no primeiro constituínte. Dous exemplos posibles desta diversa organización do contido son os seguintes:

- (1) Aquela de verde é a muller que me roubou a carteira (*ecuacional*)
- (2) Aquela de verde é ladroa profesional (*predicativa*)

A diferenza nas relacións semánticas que se derivan dun e outro tipo non carece de repercusións de carácter formal no comportamento das respectivas cláusulas. Así, nas ecuacionais sinalouse tradicionalmente a posibilidade de inversión dos constituíntes suxeito e atributo, posibilidade de que carecen as predicativas. Ademais, en linguas como o galego, a pronominalización dunha secuencia como (1) faise a través dun clítico de acusativo que concorda en xénero e número coa frase a que substitúe e, por tanto, co suxeito da cláusula, mentres que para (2) é de regra a inmovilización do clítico:

- (1b) Aquela de verde éa (*ecuacional*)
- (2b) Aquela de verde éo (*predicativa*)

1.2. Tipoloxía de cláusulas atributivas e ausencia de artigo en frases con posesivo. A hipótese de Harri Meier (1948)

A primeira vista, pode parecer arbitrario un estudio dirixido cara a este contexto sintáctico en particular no exame dunha cuestión, as relacións entre posesivo e artigo, que excede con moito tales límites e que ten máis que ver coa estrutura frástica do que coa clausal. Sen embargo, a presenza ou ausencia da unidade articular no atributo da cláusula copulativa pode converterse na marca formal para a indicación de diferenzas de carácter semántico que non foron detectadas, por agora, en ningún outro ámbito sintáctico. Non doutra maneira debe ser interpretada a proposta de Meier (1948) para o portugués contemporáneo. De acordo con este autor, a forma articulada propicia necesariamente unha interpretación clausal ecuacional para a cláusula en que funciona de atributo, e a non articulada presenta un valor predicativo. Nas súas palabras:

"Quando se trata de indicar a qualidade do parentesco [...] deve aparecer a forma sem artigo [...] A falta de artigo salienta em

primeiro lugar a qualidade inerente ao substantivo [...] Com o verbo ser, este último tipo [o tipo o meu pai] tende mais para a função identificadora, para indicar o individuo, a categoria exterior da pessoa, e não a qualidade íntima." (pp. 183-185)

O presente traballo orientarase á comprobación da validez desta hipótese no galego moderno, e tentará a elaboración de propostas alternativas, en caso de que os textos non permitan afirmala exactitude da mesma. O noso tratamento da cuestión abranguerá tamén o estudo da relación dos modelos articulado (*é o meu amigo*) e non articulado (*é meu amigo*) con respecto a un terceiro, aquel que carece de artigo e que presenta a forma pronominal posesiva en posposición ó núcleo (*é amigo meu*). Un modelo máis, o que presenta artigo e posesivo posposto (*é o amigo meu*) practicamente non aparece no noso corpus, e debido á súa escaseza non será considerado no estudio.

1.3. Algunhas explicacións para a excepcionalidade dos substantivos relacionais humanos

Se examinámo-lo elenco de estruturas excepcionais en canto á non existencia de presenza do artigo diante do posesivo proposto por Álvarez e outros (1986: 152-153), chegaremos á conclusión de que son os substantivos de parentesco os que presentan un comportamento realmente non explicable desde a perspectiva da gramática da lingua. En efecto, boa parte das estruturas que prescinden do artigo -as que designan seres únicos, as cláusulas co distributivo cada, determinados complementos circunstanciais de modo- poden considerarse como construcións arcaizantes ou fosilizadas en que se manifesta a diferente funcionalidade sintáctica que o posesivo presentaba en diacronías anteriores da lingua⁴. Nalgunhas máis, como os vocativos, a ausencia de artigo ten que ver co comportamento excepcional desta unidade no devandito contexto, e polo tanto non existe anomalía exclusivamente nas frases con posesivo, senón en calquera frase nominal que desempeñe esta función.

Só os substantivos de parentesco, ó noso modo de ver, presentan un desafío claro ás regras sincrónicas da lingua. Varias foron as

⁴ Acerca das relacións entre posesivo e artigo na etapa medieval da lingua, vid. Hermida (en prensa). Para unha aproximación a un fenómeno semellante noutras linguas románicas, pódense consulta-los traballos de Lapesa (1976), Terracini (1954) e Ly (1978) para o castelán, Castellani (1966) para o italiano e Pino (1996) para o francés.

explicacións ensaiadas na bibliografía para dar conta do anómalo comportamento desta clase semántica de substantivos en frases con posesivo. De entre elas, dúas vías destacan como as máis coherentes. En primeiro lugar, indícase a elevada frecuencia desta clase substantival na función vocativo, contorno sintáctico tradicionalmente remiso, como acabamos de indicar, á presenza do artigo. Na segunda opción explicativa, subliñase o paralelismo existente entre o sintagma posesivo + *substantivo relacional humano* e os nomes propios no establecemento da referencia. En palabras de Castellani (1967-70), que estudiou un fenómeno similar no italiano contemporáneo:

"A nostro avviso, la resistenza della forma sintetica [a forma non articolada] può aver tratto alimento, in primo luogo, da un fattore d'ordine psicologico. L'espressione col possessivo e il nome di parentela possiede già, di per sé, una completa carica individualizzante che la pone sullo stesso piano, ad esempio, dell'antroponimo. 'Mio fratello', 'tuo figlio', come 'Pietro' o 'Giovanni' possono fare a meno -e questo da sempre, per intrinseca autosufficienza- dell'aggiunta d'un ulteriore elemento determinante." [Castellani (1967-70: 98)]

Aínda que esta segunda hipótese posúe, ó noso modo de ver, unha maior consistencia cá primeira, cremos de maior interese afoxar na vía explicativa proposta por Meier (1948), por canto se centra nunha cualidade inherente ós propios substantivos relacionais, a súa aptitude para funcionaren tanto en contornos sintácticos propios de substantivos -atributos das cláusulas ecuativas- como noutros máis típicos das unidades adxectivais -atributos das cláusulas predicativas. Esta ambigüidade categorial parécenos de importancia central á hora de explica-las particularidades deste tipo de unidades, dado que se algo diferencia desde o punto de vista sintáctico as categorías substantivo e adxectivo, é o seu comportamento en relación coa función sintáctica determinante.

2. *Análise do corpus*

A aproximación ós datos procedentes de textos e gravacións do galego contemporáneo tenta, como xa se indicou, a comprobación da validez para a nosa lingua da hipótese de Meier acerca do comportamento do artigo en atributos con posesivo de cláusulas copulativas. O número de exemplos detectados non foi excesivamente elevado, feito que nos obriga a interpreta-los datos de xeito máis cualitativo

do que cuantitativo e a prescindir, polo seu escaso interese, de indicacións de carácter estatístico. Así mesmo, consideramos pertinente realizar unha diferenciación entre os resultados da análise da lingua do século XIX e a do XX, por se realmente se detectase, como así ocorreu, calquera indicio de evolución diacrónica.

2.1. Textos do século XIX

Nos testemuños da lingua do XIX por nós expoliados, recolemos maioritariamente estruturas do tipo *posesivo + substantivo relacional* (*é meu amigo*), con independencia do carácter ecuacional ou predicativo da cláusula na que estas funcionen. Así, un exemplo como:

- (4) De ti tamén, rector, ben me recordo
que *meu amigo* foches de pequeno (Gaita, p. 188)

é claramente interpretable como cláusula atributiva predicativa. Isto podería xustificar suficientemente a ausencia de artigo na estrutura da frase nominal atributo, pero ocorre que as estruturas do tipo *é meu amigo* aparecen tamén como atributo en cláusulas copulativas ecuacionais, sen que sexa necesaria a presenza do artigo para indicalo valor referencial, non cualitativo, da unidade. Diante da ausencia dunha clara diferenciación sintáctica entre os dous tipos de cláusulas, son factores de carácter contextual os que propician unha interpretación ou outra, e mesmo resulta ás veces un tanto artificial a necesidade de ter que escoller entre ambas. Así, nun exemplo como (5):

- (5) Majina oia qu'era espúrea; Ermelio, que n'era *sua hirmán* (Maxina, p. 341)

e a partir de informacións non presentes no fragmento, podemos concluír que ámbalas interpretacións da estrutura atributiva son válidas. Durante o desenvolvemento da novela de que se extrae este exemplo (*Maxina ou a filla espúrea*), o lector recibe a información de que Maxina e Ermelio son os dous únicos individuos implicados nesta -incerta- relación de parentesco. Deste xeito, o valor cualitativo e a identidade de referentes equipáranse, sen que sexa posible decidir en cal pensaba o escritor coa utilización do sintagma, ou se esta necesidade de optar se producía realmente nel.

Noutros casos, a nosa interpretación da secuencia camiña máis ben do lado ecuacional, tamén en función da información que pro-

porciona o texto inmediatamente anterior ó lugar de onde se extrae o exemplo:

- (6) Don Berso era *meu fillo*,
ben o saberéi amar. (Cancioneiro, p. 263)

Neste fragmento dun romance reproducido por Pérez Ballesteros, fala a nai do cabaleiro don Berso. Se ben calquera das dúas interpretacións -ecuacional, predicativa- é válida, quizais a primeira parece máis plausible, dado que o peso informativo do enunciado consiste na identificación entre o cabaleiro e o seu fillo, identificación que propiciará o bo trato que a nai promete para el.

En calquera caso, a escaseza de exemplos en que a frase con posesivo e substantivo relacional aparece determinada a través do artigo non pode ser interpretada, cremos, como indicio da ausencia dun valor semántico ecuacional nas cláusulas atributivas destes textos do século pasado. Máis ben semella que o sistema non ten necesidade de opoñer formalmente ámbolos dous posibles significados, que aparecen fundidos nunha única estrutura formal. En apoio desta hipótese vén, paradoxalmente, un dos escasos exemplos de frases con artigo:

- (7) Teño un amor que me cela,
outro que me dá cariños,
outro que me desengaña;
eses son *os meus amigos*. (Cancioneiro, p. 30)

en que a presenza da unidade determinativa orienta a interpretación da cláusula atributiva cara á semántica ecuacional. E, sen embargo, non cremos que sexa esta a principal función do determinante no exemplo (7). Parece máis ben que o valor requirido para a unidade ten que ver coa cuantificación: o artigo posibilita unha mención da totalidade (parafraseando o exemplo: estes, e ningún máis fóra deles, son os meus amigos) semellante, na secuencia, á que achegaría a inclusión da forma *todos*. A este valor de inclusividade dentro do conxunto de obxectos compartido refírese Hawkins (1978: 157) como un dos fundamentais para explica-lo funcionamento do artigo definido, fronte á exclusividade característica, por exemplo, da forma *un*⁵. Creemos que é o interese pola expresión deste valor semántico o

⁵ A pesar de que as controversias en torno á posibilidade dunha interpretación unívoca do artigo definido están abertas e son moi importantes, as distintas aproximacións consultadas por nós subliñan sempre o valor cuantificativo da unidade. Cf. por

que determina a ocorrencia do artigo determinado, e non a necesidade de diferenciar formalmente ámbolos tipos de estruturas atributivas, dado que o contexto facilitaría de forma eficaz tal distinción. Isto explica, así mesmo, a escasa rendibilidade nos textos do século pasado da estrutura *é amigo meu*, de interpretación claramente predicativa.

2.2. Textos e gravacións do século XX

De seguido examinaremos-lo estado da cuestión nos textos e gravacións do noso século⁶. A primeira consideración que cabe facer é a detección dun predominio da estrutura frástica non articulada e con posesivo posposto (*é amigo meu*), especialmente nas gravacións de lingua oral. Dado que a interpretación da mesma é necesariamente predicativa, podemos concluír que a lingua camiña cara ó establecemento dunha estrutura claramente predicativa, en que o substantivo relacional humano presenta un valor próximo ó dun adxectivo. Un exemplo pode se-lo seguinte:

(8) Non sei por que se dignan eles ser amigos meus (Terra Cha)

Conseguientemente, apréciase unha diminución da estrutura non articulada con posesivo anteposto (*é meu amigo*), preferida polos autores decimonónicos. Esta opción constructiva, que podemos considerar continuísta con respecto á lingua do século XIX, mantense en cantigas e naquelas producións literarias que pola súa propia natureza reproducen estilos de lingua do pasado:

(9) O viño branco é *meu primo*
i-o tinto é *meu parente*,
e non vou a parte *ningunha*
que non vexa a miña xente (Zolle, p. 227)

exemplo Wilmet (1983) -que sitúa a unidade entre os *quantifiants ou indicateurs d'extensité*- ou Kleiber (1983 e 1992).

⁶ A descrición que aparece a continuación refírese ó comportamento das tres construcións frásticas naquelas áreas xeográficas en que a opción articulada non se converteu na única posible para os substantivos relacionais humanos. De acordo cos datos ofrecidos polo tomo de morfoloxía nominal do Atlas Lingüístico Galego, a xeneralización do tipo *o meu pai* corresponde á provincia de Ourense e ó sur da de Lugo, con algúns núcleos illados no resto do territorio. Esta normalización do comportamento dos substantivos de parentesco con respecto ó resto das unidades da súa clase detéctase tamén en escritores procedentes desta área (por exemplo, Casares). Outros, como Méndez Ferrín, adscribíense, sen embargo, ó modelo máis xeral.

A reivindicación desta estrutura atópase tamén en escritores como Cunqueiro, que pretende afirmar deste xeito a súa fidelidade á lingua máis tradicional. Obsérvase que nos exemplos que seguen a presenza dun modificador adverbial determina a necesidade de analizar a frase en que este se insire como adxectiva, e por tanto define necesariamente a interpretación da cláusula como copulativa predicativa, e non ecuacional:

- (10) Felipo [...] ao chegar a Vilares, que son dous muíños, deixaba a mula na corte de Porteiro de Beza, *mui seu amigo* (Xente, p. 59)
- (11) [...] e puxérame en Trípoli de Antioquía e dende alí na nao real en Marsella, e polo camiño francés en Compostela, e de eiquí a Miranda nun día en que o señor Merlín, que era *moito seu amigo*, me emprestara aqil camiño que il trouxo enrolado de Bretaña (Merlín, p. 38)

Non se trata, desde logo, da promoción arqueolóxica dunha estrutura totalmente inexistente na lingua. Cunqueiro, como outros autores, de seguro escoitou secuencias como a seguinte:

- (12) O que me pedía os chuchos fíxose *meu mozo*, qu'era de Mourence (Terra Cha)

de lectura claramente predicativa, posto que se trata dun verbo distinto de ser. Sen embargo, nos exemplos procedentes da oralidade, a ordenación frástica contraria (*é amigo meu*) é a preferida numericamente.

Polo que se refire á expresión de valores atributivos ecuacionais, a situación difire pouco con respecto á descrita para os textos do século anterior. En efecto, non se produce -como quizais sería de esperar- unha xeneralización da unidade articular a tódalas frases con carácter referencial que aparecen nas cláusulas copulativas. Quizais a ausencia dunha promoción, na oralidade, da alternativa *é o meu amigo*, teña que ver coa eliminación da ambigüidade xerada pola redución na presenza de *é meu amigo* en favor de *é amigo meu*. Sen embargo, esta reticencia cara á utilización do artigo como marcador dunha lectura referencial, e non cualitativa, para a frase nominal, propicia aínda algúns equívocos. Así, unha secuencia como

- (13) Cuasi estou certo de que *é meu irmau* o que vén por aí (Viana, p. 139)

resulta ambigua fóra de contexto. En efecto, a primeira lectura posible, a predicativa, permite atribuír a un individuo que camiña cara ó falante a característica de ser irmán del, probablemente en función da semellanza física. Este efecto significativo lograríase dun xeito inequívoco a través da posposición do posesivo (*é irmán meu*). Sen embargo, a lectura correcta -de acordo coa información que proporciona o fragmento de historia que antecede ó exemplo- consiste en identificar os referentes das dúas unidades frásticas e, por tanto, pasa pola consideración da cláusula como copulativa ecuacional.

Nalgúns casos, como en (14), só certos detalles aparentemente non significativos da historia permiten decidir que o valor da estrutura copulativa é o predicativo, e non o ecuacional:

- (14) Tu non eres *meu fillo*, que a miña muller non tiña brazos, e a túa mai tenos (Viana, p. 72)

Esta secuencia é pronunciada por un home que reencontra a súa muller e fillos despois dun longo período de tempo. Na escena, o protagonista diríxese a un destes, aínda que os demais están tamén presentes. A pluralidade de individuos que posúen a característica de seren fillos do individuo que fala impide a presenza do artigo determinado, debido ó valor de inclusividade contextual característico deste. Noutras palabras, a presenza do artigo en (14) sería interpretada necesariamente como exclusión, na relación de filiación, con respecto ó resto dos supostos fillos que tamén se atopan na escena. Se o contexto non informa desta situación de pluralidade de individuos, nada impediría a interpretación da secuencia como ecuacional.

Nalgúns dos exemplos en que a construción ecuacional opta pola presenza do artigo determinado, o valor desta unidade como cuantificador universal parece derivar cara a un trazo de énfase na información proporcionada pola frase con posesivo, que adquire un importante relevo pragmático na secuencia. Así ocorre, cremos, en (15):

- (15) Non me coñece, ¿verdá? [...] Pois eu sonlle *o seu fillo*, que cheguei a este camiño pola súa culpa. (Viana, p. 104)

Parecida explicación ensaiaremos para a alternancia entre as dúas posibilidades no mesmo falante e coa mesma unidade substantival, como en (16) e (17):

(16) Quedaba a mal con el, co que digo que... que era despois *meu mozo*. (Terra Cha)

(17) Aora empezan dous días e xa é *o seu mozo*, xa é *o seu mozo*. (Terra Cha)

A crítica aberta a certos comportamentos que a falante manifesta en (17) provoca a necesidade de subliñar-lo valor da relación indicada pola unidade substantival, e o artigo podería propiciar este relevo. Sen embargo, a secuencia (16) refírese a unha circunstancia da súa propia vida e que ela ve dun xeito máis sosegado. Non hai necesidade, xa que logo, de enfatiza-lo contido do termo polémico.

Nesta mesma liña de desenvolvemento, a través da unidade articular, de significacións específicas, atópanse certos valores semánticos practicamente estereotipados das formas amigo -ou semellantes- e *veciño*. Con artigo e posesivo, estas unidades significan, respectivamente, 'o meu mellor amigo' e 'o veciño máis próximo a min, o que vive ó pé de min'⁷.. A operación semántica que propicia o artigo deriva, unha vez máis, do valor de totalidade no contexto dado. Neste caso, individualízase un ente por se-lo único que posúe, no ámbito previamente delimitado e dun xeito concreto, a característica de ser *amigo* ou *veciño* en grao máximo ou de maneira especial:

(18) Rello non sabía ler, cáseque, ou máis ben nada, pro o xornal era *o seu compañeiro de sempre* (Xente, p.55)

A individualización e o valor de totalidade implícitos no uso do artigo poden vir dados, así mesmo, pola utilización catafórica da unidade:

(19) O único risoño daquelas soedás era *o meu amigo Merlo*, cazador, zoqueiro, pescador (Xente, p. 74)

O aspecto verdadeiramente relevante, desde o noso punto de vista, consiste en que a utilización do artigo determinado nestas cláusulas atributivas non se debe á necesidade de indica-lo carácter referencial da frase en que a unidade se inclúe e propiciar, desta maneira, a lectura da cláusula copulativa como ecuacional. O artigo parece especializarse máis ben na expresión de diversos efectos semánticos derivados do seu valor de cuantificador de totalidade no contexto e que

⁷ Así se afirma, por exemplo, en Álvarez e outros (1986: 153), onde se exemplifica co substantivo *veciño*.

poden variar en función dos distintos substantivos e das necesidades xeradas por cada secuencia. De non ser necesaria a expresión de ningún valor semántico á parte do propio da estrutura atributiva na súa interpretación ecuacional, escóllese o modelo *é meu amigo*, e recórrese á información contextual para solventalas posibles dúbidas na interpretación do mesmo, xeradas pola posibilidade que teñen as cláusulas atributivas predicativas de escolleren entre *é meu amigo* e *amigo meu*.

3. Conclusións

Neste apartado ocupáremonos do exame contrastivo da situación do galego contemporáneo con respecto ó portugués continental, de acordo coa descrición proposta en Meier (1948)⁸ para este último. Desde esta perspectiva retómaranse as liñas fundamentais da análise do corpus anteriormente desenvolta.

No seu rexistro oral, a lingua veciña xeneralizou practicamente o artigo en toda frase con substantivo relacional humano e posesivo que presente un valor referencial, con independencia da función sintáctica clausal que esta desempeñe. Moí probablemente, esta xeneralización comezou polas estruturas atributivas, dado que nelas a presenza ou ausencia de artigo na función atributo permite diferenciar dous valores semánticos que, doutra maneira, só poden ser opostos a partir da información que ofrece o texto. Por conseguinte, a opción non articulada resérvase en portugués para os atributos das cláusulas con ser que se interpretan como predicativos e, por tanto, carecen de referencialidade autónoma. A presenza de artigo ha de ser claramente interpretada como indicio dun valor ecuacional para a cláusula. O dous valores que conflúen nas estruturas predicativas

⁸ Examinadas as gravacións que se efectuaron para o volume *Português fundamental. Métodos e documentos* (Lisboa: Centro de Linguística, 1987), observámo-la xeneralización, neste importante corpus de lingua oral, do artigo en tódalas frases con posesivo, coa excepción de tres casos de atributos con *ser* do tipo do que reproducimos de seguido:

Mas havia uma mulherzinha que era nossa caseira e trabalhava lá, em miudos (p. 174).

As tres frases carecen de artigo e presentan o posesivo anteposto ó núcleo substantival, e a súa lectura é claramente predicativa. As tendencias do portugués oral corresponden, xa que logo, coa presentación das mesmas en Meier (1948). Na lingua literaria, os resultados dunha análise semellante serían probablemente diferentes, dado que a ausencia de artigo en frases con substantivos relacionais humanos parece posuír, como variante arcaica, un gran prestixio.

atopan, xa que logo, un procedemento sintáctico estable de diferenciación.

En galego, o artigo non é esixido para propicia-la interpretación referencial dunha frase con posesivo e substantivo relacional humano en ningún contorno sintáctico, e tampouco na función atributo das cláusulas copulativas. Noutras palabras, a ausencia de artigo na construción do atributo non determina necesariamente unha lectura predicativa para a secuencia. Son factores de carácter pragmático os que posibilitan a elección como pertinente dunha das opcións, naqueles casos en que o resultado da escolla propicia unha interpretación marcadamente diferente do contido da cláusula.

O maior número de atributos de lectura predicativa con posesivo posposto (*é amigo meu*) que se detectan na lingua contemporánea fronte á decimonónica podería ser interpretado como un primeiro paso para o establecemento dun procedemento sintáctico claro de diferenciación dos dous valores. Sen embargo, e dado que en portugués o procedemento foi instaurado (presencia/ausencia do artigo) sen que isto implicase un reordenamento lineal da frase, tamén podería tratarse dunha interferencia sintáctica do castelán no galego oral. Non se trata de considera-la posposición do posesivo como algo espúreo á lingua en si mesmo, senón da necesidade de valora-la súa xeneralización como opción case única na oralidade en paralelo á ausencia de alternancia que nesta cuestión presenta o castelán. Sen embargo, o establecemento dunha conclusión clara neste punto necesitaría, cremos, do exame de moitos outros datos.

En calquera caso, e dada a opcionalidade da unidade articular para a expresión dun valor referencial na frase con posesivo, a súa presenza permite vehicular outros valores semánticos relacionados coa cuantificación contextualmente totalizadora que é característica deste determinante, ou ben simplemente proporciona certo énfase que apoia o contido da frase en que se inserta.

Nunha tentativa de relaciona-la evolución do galego e a do portugués en canto a esta cuestión, cremos que a situación en que se atopa hoxe o idioma veciño supón un momento evolutivo posterior á do galego contemporáneo. A esixencia da unidade articular como única posibilidade de que a frase en que esta se integra coñeza unha lectura referencial coloca as estruturas nucleadas arredor de substantivos relacionais humanos no mesmo nivel có resto das unidades da súa categoría gramatical. Ademais, a oposición entre os dous modelos de organización do contido característicos das cláusulas copulativas pasa a ser plasmada en comportamentos formais diferenciados, e, por tanto, o recurso á información contextual ou paralingüística

deixa de ser necesario ou, cando menos, coñece unha importancia moito menor. O sistema consegue así a superación da excepcionalidade dunha clase semántica de substantivos e, a un tempo, a formalización dunha oposición de contido -a que separa ás cláusulas copulativas ecuacionais das copulativas predicativas- de grande importancia no funcionamento da lingua. Neste caso, como en tantos outros, manifesta o galego o seu carácter conservador e a súa resistencia a consolidar innovacións xa realizadas pola lingua irmá.

Bibliografía

1. Textos e transcricións empregados na realización do traballo

a) Textos de principios do XIX e anteriores:

Blanco, D. (1992): *A poesía popular en Galicia. 1745-1885. Recompilación, estudio e edición crítica*. 2 vols. Vigo: Xerais (= Cantigueiro).

Mariño, R. (1991): *Estudio ortográfico, fonético e morfolóxico de textos do Prerrexurdimento galego* Microficha: Santiago (= Estudio).

Pintos, X. M. (1853): *A gaita gallega tocada po lo gaiteiro, ou sea carta de Cristus para ir dependendo a ler, escribir e falar ben a lengua gallega, e aínda máis*. Pontevedra: Imprenta de don Xosé e don Primitivo Vilas (= Gaita).

b) Textos do Rexurdimento

Castro, Rosalía de (1863): *Cantares gallegos*. Vigo: Imprenta de Juan Compañel (= Cantares).

Curros Enríquez, M. (1886): *Aires da miña terra*. A Coruña: Latorre y Martínez (= Aires).

Curros Enríquez, M. (1888): *O divino sainete*. A Coruña: Imprenta Ferrer (= Sainete).

Valladares Núñez, M. (1880): *Majina, ou a filla espúrea*, en *La Ilustración Gallega y Asturiana*, tomo II, nº 21-36 (= Maxina).

c) Textos da época "Nós"

Otero Pedrayo, R. (1935): *Devalar*. Santiago: Nós (= Devalar).

Rodríguez Castelao, M. (1934): *Os dous de sempre*. Santiago: Nós (= Dous).

d) Transcricións da lingua oral contemporánea

- Alonso, D. (1969): "Narraciones orales gallego-asturianas de Oscos", en *Obras Completas*, volume 1, pp. 495-521. Madrid: Gredos. (= Oscos).
- Cortés y Vázquez (1976): *Leyendas, cuentos y romances de Sanabria*. Salamanca (= Sanabria²).
- Couceiro, J.L. (1976): *El habla de Feás*. Anexo 5 de *Verba*, Universidade de Santiago (= Feás).
- Fernández González, J. R. (1978): *Etnografía del valle de Ancares. Estudio lingüístico según el método "Palabras y cosas"*. Anexo 10 de *Verba*, Universidade de Santiago (= Ancares).
- Fernández Rei, F. (1985): "Textos do galego exterior: Piantón (A Veiga-Oviedo), Paradaseca do Bierzo (León) e Lubián (Zamora). Caracterización lingüística", en *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes*. Madrid: Gredos, pp. 185-196 (= Exterior).
- Fernández Rei, F. e Hermida Gulías, C.: *Escolma de textos dialectais da zona central* [inérita] (= Central).
- Fernández Rei, F. e Hermida Gulías, C.: *Escolma de textos dialectais da zona occidental* [inérita] (= Occidental).
- Fernández Rei, F. e Hermida Gulías, C.: *Escolma de textos dialectais da zona oriental* [inérita] (= Oriental).
- Krüger, F. (1923): *El dialecto de San Ciprián de Sanabria*. Anexo 4 da R.F.E. Madrid (= Sanabria¹).
- Pousa Ortega, H. (1987): *A fala de Goián. Estudio descriptivo*. Memoria de licenciatura. Universidade de Santiago (= Goián).
- Prieto, L. (1958): *Contos vianeses*. Galaxia: Vigo (= Viana).
- Regueira Fernández, X.L. (1986): *A fala do norte da Terra Cha*. Tese de doutoramento: Santiago de Compostela (= Terra Cha).
- Roux, M. (1982): *Fala o fistor e faise o día. Algúns aspectos da tradición oral galega na parroquia do Cebreiro*. Sada: Edición do Castro (= Cebreiro).
- Santamarina Fernández, A. (1975): "Testos e noticia da fala de Nequeira (Lugo)", en *Verba*, volume 2 (1975), pp. 313-322 (= Nequeira).
- Taboada, M. (1976): *El habla del valle de Verín*. Anexo 15 de *Verba*. Universidade de Santiago de Compostela (= Verín).
- Vázquez Somoza, X.L. (1986): *O galego en Zolle (Guntín)*. Memoria de licenciatura. Universidade de Santiago (= Zolle).

e) Obras literarias posteriores á guerra civil

- Casares, C. (1987): *Os mortos daquel verán*. Vigo: Galaxia (= Mortos).
- Cunqueiro, Á (1968): *Merlín e familia i outras historias*. Vigo: Galaxia (= Merlín).
- Cunqueiro, Á (1977): *Xente de aquí e de acolá*. Vigo: Galaxia (= Xente).
- Dieste, R. (1958): *A fiestra valdeira*. Buenos Aires: Citania (= Fiestra).
- Méndez Ferrín, X. L. (1987): *Bretaña, Esmeraldina*. Vigo: Xerais (= Bretaña).

2. Bibliografía mencionada ou manexada

- Álvarez, R. e outros (1986): *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.
- Carballo Calero, R. (1979): *Gramática elemental del gallego común*. Vigo: Galaxia (7ª ed.)
- Castellani Pollidori, O. (1966): "Ricerche sui costrutti col possessivo in italiano (I)", en *Studi Linguistici Italiani*, VI, pp. 3-48.
- Castellani Pollidori, O. (1967-70): "Ricerche sui costrutti col possessivo in italiano (II)", en *Studi Linguistici Italiani*, VII, pp. 37-98.
- Declerck, R. (1986): "Two notes on the theory of definiteness", en *Journal of Linguistics*, 22, pp. 25-39.
- Gutiérrez Ordóñez, S. (1986): *Variaciones sobre la atribución*. Leon: Centro de Estudios Metodológicos e Interdisciplinares da Universidade.
- Halliday, M. A. K. (1970): "Estructura y función del lenguaje", en Lyons, J. (ed.): *Nuevos horizontes de la lingüística*. Madrid: Alianza Editorial, pp. 145-173.
- Hawkins, J. A. (1978): *Definiteness and Indefiniteness*. London: Croom Helm.
- Hermida, C. (en prensa): "O artigo co posesivo adxacente no galego medieval. Unha hipótese", en *Actas do XIX CILFR*, Santiago de Compostela.
- Kleiber, G. (1983): "Article défini, théorie de la localisation et présupposition existentielle", en *Langue Française*, 57, pp. 87-105.
- Kleiber, G. (1992): "Article défini, unicité et pertinence", en *Revue Romane*, 27/1, pp. 61-89.

- Lapesa, R. (1976): *Dos estudios sobre la actualización del sustantivo en español*. Madrid: R.A.E.
- Ly, N. (1978): "La syntaxe du possessif dans l'épisode Melón-Endrina du *Libro de Buen Amor*", en *Cahiers de linguistique hispanique médiévale*, 3, pp. 5-31.
- Lyons, J. (1980): *Semántica*. Barcelona: Teide.
- Meier, H. (1948): "Meu pai- o meu pai: o artigo antes de adjectivo possessivo + nome de parentesco na linguagem falada", en *Boletim de Filologia*, IX/2, pp. 175-190.
- Moreno Cabrera, J. C. (1982): "Atribución, ecuación y especificación: tres aspectos de la semántica de la cópula en español", en *Revista Española de Lingüística*, XII/2, pp. 229-245.
- Nascimento, M. F. B. do, e outras (1987): *Português fundamental. Volume segundo: Métodos e documentos. Tomo primeiro: Inquérito de frequência*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade.
- Pino, L. (1996): "Sobre a construcción Artigo + Posesivo + Nome nas linguas románicas. Achega para un estudio comparativo", en *Homenaxe á profesora Pilar Vázquez Cuesta*. Santiago: Departamento de Filoloxía Galega, pp. 213-226.
- Seiler, H. (1982): *Possession as an Operational Dimension of Language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Terracini, L. (1951): *L'uso dell'articolo davanti al possessivo nel "Libro de Buen Amor"*. Turín: Publicacións da Facultade de Letras e Filosofía.
- Wilmet, M. (1983): "Les déterminants du nom en français: essai de synthèse", en *Langue Française*, 57, pp. 15-33.
- Wilmet, M. (1986): *La détermination nominale*. París: P.U.F.

COMPARANZA DA ADQUISICIÓN DAS FORMAS DE POSESIÓN DO GALEGO E O CASTELÁN EN NENOS BILINGÜES

MIGUEL PÉREZ PEREIRA

MAITE FORJÁN

SAGRARIO GARCÍA

Departamento de Psicoloxía Evolutiva e da Educación
Universidade de Santiago de Compostela

Introducción

A lingua galega presenta un sistema para marca-la posesión diferente do castelán. Mentres que en galego (ver Cadro 1) hai unha única forma para o pronome e o adxectivo posesivo en castelán (ver Cadro 2) hai dúas formas diferentes. De acordo con isto o sistema galego pode ser considerado máis difícil debido á súa plurifuncionalidade (Karmiloff-Smith, 1979), xa que unha única forma cubre dúas funcións gramaticais diferentes, a de pronome e a de adxectivo¹. Segundo Karmiloff-Smith (1979, 1986) os termos que teñen varias funcións son máis difíciles de dominar que aqueles nos que a relación forma lingüística-función é simple.

Ademais os adxectivos galegos presentan variación de xénero, con dúas formas diferenciadas para o masculino e o feminino na primeira, segunda e terceira persoa do singular; pola contra o adxectivo posesivo castelán non presenta variación de xénero. Esta característica, fai que a concordancia de xénero se marque con variacións tanto no substantivo coma no adxectivo (*o meu can; a miña cadela*), namentres que no castelán a marcaxe se realiza soamente sobre do substantivo, cando usamos, como é habitual, as formas átonas (*mi perro; mi perra*).

¹ É certo que as formas tónicas dos adxectivos en castelán son idénticas ás dos pronomes, non obstante, o feito esencial é a existencia das formas átonas, que son diferentes. Ademais, estas últimas son mais utilizadas na fala oral.

Cadro 1. Adxectivos e pronomes posesivos en galego

		POSESIÓN			
		SINGULAR		PLURAL	
		MASC.	FEM.	MASC.	FEM.
POSUIDOR	SING.	1 ^a meu	miña	meus	miñas
		2 ^a teu	túa	teus	túas
		3 ^a seu	súa	seus	súas
	PLURAL	1 ^a noso	nosa	nosos	nosas
		2 ^a vosos	vosa	vosos	vosas
		3 ^a seu	súa	seus	súas

Aparentemente, logo, o sistema posesivo galego parece ser máis dificultoso que o español, debido á súa plurifuncionalidade e á súa hipotética maior dificultade formal.

Ademais destas diferencias morfolóxicas, os adxectivos posesivos en galego presentan algunhas diferencias cos casteláns a nivel sintáctico (Álvarez, Regueira e Monteagudo, 1986). Como regra xeral os adxectivos posesivos casteláns e galegos colócanse antes do nome, pero en galego o artigo debe ir diante dun adxectivo posesivo que precede a un substantivo que non sexa de parentesco, construción que non se dá en castelán. Por exemplo, mentres que en galego se debe dicir "Quero os meus coches" en castelán a forma correcta sería "Quiero mis coches". Isto incrementa tamén a necesidade de marcar a concordancia de xénero e número.

Por todas estas razóns, o sistema galego podería ser considerado como menos claro e transparente (Slobin, 1985) có castelán, e tamén máis complexo formalmente. Segundo Slobin (1985) e Karmiloff-Smith (1979, 1986), canto máis se afastan as relacións entre forma e función da biunivocidade, máis difícil é a adquisición desas formas. De tal xeito que cando unha única forma cobre dúas (ou máis) funcións diferentes (plurifuncionalidade), como é o caso das formas que expresan o adxectivo e, simultaneamente, o pronome en galego, suponse que se adquire máis tarde ca formas que expresan unha única función, como é o caso das formas átonas do adxectivo en singular e as formas do pronome no castelán. De aí o interese de comprobar se os diferentes trazos do sistema galego poden influír na velocidade de adquisición das formas de posesión en comparanza co que ocorre co sistema castelán.

Cadro 2. Adxectivos e pronomes posesivos en castelán

PO-SUL-DOR		PRONOMES				ADXECTIVOS			
		POSESIÓN				POSESIÓN			
		SINGULAR		PLURAL		SINGULAR		PLURAL	
		MASC.	FEM.	MASC.	FEM.	MASC.	FEM.	MASC.	FEM.
S.	1ª	mío	mía	míos	mías	mi*		mis*	
	2ª	tuyo	tuya	tuyos	tuyas	tu*		tus*	
	3ª	suyo	suya	suyos	suyas	su*		sus*	
PL	1ª	nuestro	nuestra	nuestros	nuestras	nuestro	nuestra	nuestros	nuestras
	2ª	vuestro	vuestra	vuestros	vuestras	vuestro	vuestra	vuestros	vuestras
	3ª	suyo	suya	suyos	suyas	su*	su*	sus*	sus*

* En castelán tamén existen as formas tónicas do adxectivo posesivo: mío-a; míos-as; tuyo-a; tuyos-as; suyo-a; suyos-as.

Método

Suxeitos. Estudiouse a fala de catro nenos procedentes de ambientes lingüísticos e medio socio-cultural diferentes, tres suxeitos eran bilingües galego-castelán e un monolingüe galego. As características dos nenos e dos seus ambientes, con especial referencia ó ambiente lingüístico, aparecen de xeito resumido no Cadro 3. Como se pode apreciar, non tódolos nenos tiñan exactamente a mesma idade no comenzo da investigación, pero oscilaba entre 1;1 e 1;10². Por outra banda, o medio lingüístico familiar, así como o ambiente lingüístico da comunidade na que vivía e o da escola, no seu caso, eran diferentes. No que atinxe ó medio familiar, a variación ía dende un medio no que o galego e o castelán eran utilizados indistintamente, e sen clara norma de uso, polos pais (o caso de María), ata un de uso exclusivo do galego (Alberte), pasando por outro no que cada pai adoitaba usar unha lingua de xeito sistemático (Noelia e Helena).

Tres dos nenos (María, Helena e Alberte) vivían en Santiago, se ben en zonas (comunidades) diferentes, con posibilidades de exposición ás linguas tamén diferentes, e grao de urbanismo diferente; en cambio unha nena (Noelia) vivía en zona máis ben rural. A experiencia escolar dos nenos tamén variaba, como se reflicte no Cadro 3.

² Representáanse anos;meses (ex. 1;1 un ano e un mes).

Cadro 3. Características dos nenos e os seus ambientes

Suxeitos	Período de idade estudado	Lingua dos pais	Lingua da comunidade	Lingua da escola
María (nena)	1;1 a 3;3	Ambos os dous pais usaban o galego e o castelán indistintamente	Castelán e galego equilibrados	María aínda non íá á escola.
Noelia (nena)	1;2 a 2;9	Pai galego, nai castelán	As dúas linguas con predominio do galego sobre do castelán	Castelán. Noelia foi á escola dende os 2;6
Helena (nena)	1;5 a 3;8	Pai galego, nai castelán	As dúas linguas, con predominio do castelán sobre do galego.	Predominio do castelán. Helena foi á escola dende os 3;0
Alberte (neno)	1;10 a 3;11	Nai e pai galego.	As dúas linguas, con predominio do castelán sobre do galego.	Castelán e galego. Alberte foi á escola dende o comezo.

Procedemento. Realizouse unha análise das formas de posesión usadas polos catro suxeitos na súa fala espontánea mediante a observación realizada en ambiente natural nunha investigación lonxitudinal, na que se seguiu a evolución dos nenos durante un certo período de tempo, que variaba segundo o caso: 26 meses para María, 19 meses para Noelia, 27 meses para Helena e 25 meses para Alberte.

Os suxeitos foron gravados en vídeo en sesións dunha hora de duración cunha periodicidade mensual, aproximadamente. Estes rexistros da produción verbal infantil realizáronse no ambiente familiar, namentres os nenos facían actividades cotiás (xogando, merendando, etc.). Posteriormente, as sesións de gravación transcribíronse en formato CHAT (Codes for the Human Analysis of Transcripts), e as transcricións foron codificadas e analizadas mediante os programas CLAN (Computerized Language Analysis), que forman parte do proxecto CHILDES (MacWhinney, 1995).

Análises realizadas.

1) En primeiro lugar, calculouse a Lonxitude Media das Emisións (*L.M.E.*) de cada un dos nenos en diferentes momentos. Para iso empregamos os criterios establecidos por Pérez Pereira e Castro (1994). A *L.M.E.* é un índice de grao de complexidade morfosintáctica da linguaxe dos nenos, polo que se considera que é unha media xe-

ral do grao de desenvolvemento lingüístico dos nenos, especialmente no seu comenzo (ata os 4-5 anos, aproximadamente). Esta medida ofrécenos unha referencia máis apropiada cá idade cronolóxica para situar o uso das formas de posesión.

2) En segundo lugar, foron estudiaos tódolos enunciados infantís que incluían marcaxe de posesión, e as diferentes *formas de expresión da posesión* que usaban os nenos foron clasificadas dentro das seguintes categorías:

a) *De* (preposición) + *nome*: esta construción emprégase non só para referirse a si mesmo senón tamén a unha segunda e terceira persoa.

Exemplo:

(1) Noelia (23 meses): *xogando coa nai*.

%sit: Noelia *pon un collar*

*NAI: *¿de quien es eso?*

*NOE: *de Noelia*.

b) *Nome propio* con omisión da preposición *de*.

Exemplo:

(2) Noelia (21 meses): *xogando co pai*.

%sit: o pai *móstralle un debuxo dun camelo*

*PAI: *¿esto que é?*

*NOE: *Noelia*.

*PAI: *si, é de Noelia, pero ¿que é?*

c) *Construcións verticais*: o neno nunha primeira emisión fai referencia ó posuidor e na seguinte (ou noutra rolda) ó posuído, ou viceversa³.

Exemplo:

(3) Mar (22 meses): *xogando co pai*

*PAI: *¿estas que hai aquí qué son?*

%act: *sinalando unhas fichas de papel*

*MAR: *fichas*.

*PAI: *estas*.

*MAR: *papá*.

*PAI: *non se lle pode tocar, ¿verdade?*

*MAR: *no*.

³ O concepto de construción vertical foi empregado por primeira vez por Scollon (1976), para se referir á expresión de tema e comentario non nunha mesma e única emisión, senón en emisións sucesivas, durante o estadio no que o neno produce emisións dunha única palabra. Neste estadio o neno dispón dunha *gramática vertical*, precursora da verdadeira *gramática horizontal*, segundo este autor.

d) *Adxectivos e pronomes posesivos.*

Exemplo:

(4) *Helena (38 meses): xogando co pai.*

%sit: *Helena móstralle o debuxo dunha bolboreta*

*PAI: *ves que bolboreta?*

*HEL: *es mía, toma.*

*PAI: *esa bolboreta é túa?*

(5) *Alberte (33 meses): xogando coa experimentadora*

*EXP: *o qué Alberte?*

*ALB: *é o meu coche, aparta.*

3) A frecuencia de uso dos *adxectivos e pronomes posesivos*, diferenciando as formas galegas e as castelás.

4) A orde de *adquisición* das diferentes formas dos pronomes e *adxectivos posesivos*.

5) Finalmente, o *uso pragmático* dos pronomes e *adxectivos posesivos* de acordo coas seguintes categorías:

a) *Reivindicación da posesión*: os nenos, en situación de litixio ou competencia por algo, reafirman a súa pertenza.

Exemplo:

(6) *Mar (22 meses): cuns cueiros na man.*

*PAI: *deixa os pañales aí muller.*

*PAI: *ponos aí.*

*EXP: *ponos aí.*

*MAR: *míos.*

*PAI: *si, míos si.*

*MAR: *culo.*

b) *Descrición da pertenza*: sen que exista situación de litixio o neno indica que alguén é o posuidor de algo, describe cualidades dos obxectos e describe eventos no presente.

Exemplo:

(7) *Helena (29 meses): xogando a peitea-las bonecas.*

*NAI: *y el otro cepillo no valía, luego?*

*HEL: *mira hele.*

%act: *mostrando un cepillo*

*HEL: *hele también hay que guardarlo.*

*HEL: *en tu cajón.*

c) *Uso narrativo*: O neno introduce marcadores de posesión cando relata sucesos que teñen lugar no pasado, no futuro ou en situacións imaxinarias.

Exemplo:

(8) *Alberte (47 meses): a experimentadora pregunta a Alberte polo parque onde xoga.*

**EXP: y qué más hay?*

**ALB: no da fonte, no da fonte non.*

**EXP: no hay fuente?*

**ALB: na fonte, si que hai fonte no parque noso.*

d) *Posesión elicitada*: o neno responde a unha pregunta previa do interlocutor indicando a pertenza de algo a alguén.

Exemplo:

(9) *Helena (17 meses): na habitación xogando á pelota.*

**PAI: toma, toma a pelota.*

**PAI: de quién é a pelota?*

**HEL: miña.*

**PAI: toma.*

Tódalas formas de posesión producidas en rutinas ou fórmulas (cancións, contos, etc.), e tamén as repeticións e imitacións da fala dos adultos foron excluídas das análises.

Resultados

A Táboa 1 mostra as puntuacións da L.M.E. en catro puntos de idade diferentes, pero coincidentes, que nos permiten comparar o grao de desenvolvemento lingüístico acadado polos nenos. En xeral, os resultados indican un desenvolvemento semellante nos nenos, por riba de diferencias que poidan existir nalgún intre concreto.

Táboa 1. Puntuacións da L.M.E.

Idade en meses	20	28	33	44-45
María	1.20	3.94	3.48	—
Noelia	1.58	2.34	3.80	—
Helena	2.16	2.90	2.76	6.32
Alberte	—	2.06	3.46	5.18

Nas figuras 1 a 4 preséntase o desenvolvemento das diferentes formas de expresa-la posesión de cada neno.

Nas Táboas 2 a 5 móstrase o uso dos pronomes e adxectivos posesivos diferenciando entre formas castelás e galegas.

A Táboa 6 mostra a orde de adquisición (primeiro uso) dos diferentes adxectivos e pronomes posesivos empregados polos nenos.

Finalmente as Figuras 5 a 8 mostran graficamente as funcións pragmáticas dos adxectivos e pronomes posesivos atopados na fala dos nenos.

Táboa 2: Uso dos pronomes e adxectivos posesivos por María

Idade			17	22	23	25	26	27	28	29	31	32	33	35	39
P R O N O M E S	S i n g.	1ª	1 ^s	12 7 ^s	6 2 ^s	28 3 ^s 3		10 1 ^s	4	3		1 ^s		3 1 ^s	1
		2ª			3 ^s	2 1 ^s					2 ^s				
		3ª													
	P l u r.	1ª													
		2ª													
		3ª													
A D X E C T I V O S	S i n g.	1ª				1	2 <i>1</i>	2	8	20	1		1	1	5 2 ^s
		2ª									1				
		3ª										2			
	P l u r.	1ª													
		2ª													
		3ª													

NOTAS: § forma elicitada ou provocada
* En cursiva as formas posesivas galegas.

Táboa 3: Uso dos pronomes e adxectivos posesivos por Noelia

Idade		18	20	23	24	25	28	29	30	31	32	33
P R O N O M E S	S i n g.	1ª	4 ^s	1 ^s	1 ^s			8	1	1	1	
		2	2	19				4			1 ^s	
		2ª							2			
	P l u r.	3ª										
		1ª										
		2ª										
A D X E C T I V O S	S i n g.	3ª										
		1ª										
		2ª										
	P l u r.	3ª										
		1ª										
		2ª										

NOTAS: \$ forma elicitada ou provocada

* En cursiva as formas posesivas galegas.

Táboa 4: Uso dos pronomes e adxectivos posesivos por Helena

Idade		17	19	20	28	29	31	32	33	36	37	38	40	41	42	43	44
P R O N O M E S	S i n g.	1ª	2ª				1			1		1					1
		2ª										<i>1</i>		1	<i>1</i>		
		3ª													1		
	P l u r.	1ª															
		2ª															
		3ª															
	A D X E C T I V.	1ª	1		1		1	1		2					3		5
		2ª		1	1	1	2										1
		3ª		<i>1</i>				1	1		<i>1</i>	<i>1</i>	3		3	6	2
		1ª										1					
		2ª															
		3ª					1	1		<i>1</i>							1

NOTAS: § forma elicitada ou provocada
 * En cursiva as formas posesivas galegas.

Táboa 5: Uso dos pronomes e adxectivos posesivos por Alberte

Idade		28	31	33	34	36	37	40	41	42	43	45	46	47	
P R O N O M E S	S i n g.	1ª	1	2	1	2		3	2	9 2	1ª 1	1	1ª		
		2ª				1				2					
		3ª													
	P l u r.	1ª										1			
		2ª													
		3ª													
A D X E C T I V O S	S i n g.	1ª		2	2	1		2	1	4	1	1		5	
		2ª					1				3		1		
		3ª								2					
	P l u r.	1ª											2		1
		2ª													
		3ª													
NOTAS: \$ forma elicitada ou provocada															
* En cursiva as formas posesivas galegas.															

Táboa 6: Orde de adquisición dos posesivos

MARIA		HELENA		NOELIA		ALBERTE		
Idade	Pron./Adx.	Idade	Pron./Adx.	Idade	Pron./Adx.	Idade	Pron.	Adx.
17	mío	17	miña (P)	18	mi mía/mío	28	mío	
22	mío/míos /mías	19	mi	25	tu túa (A)	31	miñas	miñas
23	tuyo/tuya /tuyos	20	tu túa (A)	29	túa (P)	33	meu	meu
25	mi miña (P)	31	mía su	30	miña (P) tuya	34	miña	
26	meu (A)	32	sus	31	su	36	túas	túa
27	mis	36	mío seu (A)	32	meu (P)	37		miña
31	tu	37	seus (A)			41		súa
32	su	38	teu (P) nuestros (A)			42	teu	teu
		41	tuyo			45	nosa	nosa
		42	mis suya tuya			47		meus noso
		44	sus					

NOTAS: (P): Pronome. (A): Adxectivo
* En negriña as formas galegas.

Discusión

Unha vez analizadas as diferentes formas de expresión da posesión (ver Figuras 1 a 4), os resultados obtidos mostran que, inicialmente, os nenos empregan formas primitivas como as construcións verticais, e o nome propio con omisión da preposición *de*. Pouco despois, usan outras formas máis semellantes ás dos adultos, como *de* + nome, e, especialmente, pronomes e adxectivos posesivos, para expresa-la posesión. As formas primitivas empezan a desaparecer arredor dos 26 meses na maioría dos casos. Ademais, a construción *de* + nome continúa, pero agora practicamente só restrinxida á referencia a unha terceira persoa (exemplo: *no sofá de Fina*, 45 meses).

Nembargantes, non tódolos nenos usan esas formas primitivas. Por exemplo o neno monolingüe galego (Alberte) non utilizou construcións verticais, aínda que eso é lóxico, pois cando comezou o seu estudo xa tiña 22 meses, e a esas idades probablemente a súa competencia lingüística sobrepasaba o estadio en que as emisións son

dunha única palabra primordialmente. Tampouco Helena (nena bilingüe galego-castelán) mostrou nin construcións verticais nin nomes propios só, a pesar de que no momento de comenzarmos o seu estudio tiña 17 meses.

En canto á adquisición dos *pronomes e adxectivos posesivos* (ver Táboas 2 a 5), parece que, efectivamente, a adquisición do sistema galego é máis dificultosa para María, Helena e Noelia (as nenas bilingües), xa que as formas galegas aparecen máis tarde que as súas correspondentes en castelán, e a variedade das formas que as nenas empregan é claramente maior en castelán que en galego (ver Táboa 6). Pódense dar dúas posibles explicacións a estes datos, ou estas nenas aprenden o sistema galego con dificultade porque o input galego é menor que o castelán, ou apréndeno máis tarde porque as propiedades formais do sistema galego, como apuntamos na introducción, son máis complexas.

A favor da segunda hipótese apuntan os resultados do neno monolingüe galego (Alberte), que, como é natural, está exposto a un grao maior de input galego, pero que sen embargo adquire máis tarde o sistema dos posesivos en galego que os outros nenos o sistema castelán. Logo, podemos suxerir que as características formais dos posesivos galegos (plurifuncionalidade, variación de xénero nos adxectivos, etc.) dan lugar a unha maior dificultade na adquisición que os posesivos casteláns, aínda que a influencia do input debe ser tamén tida en conta.

Finalmente, en canto á análise do *uso pragmático* de adxectivos e pronomes posesivos (ver Figuras 5 a 8), parece evidente que os nenos os usan primeiro en producións elicítadas e para reivindicar a posesión ou pedir algo, mentres que o uso descritivo e narrativo aparece máis tarde. Probablemente, isto débese á maior dificultade de elaboración lingüística que require a descrición e, especialmente, a narración; pero tamén pode estar influenciado por unha inicial especialización dos posesivos en situacións de reivindicación da posesión e de petición, que son das primeiras funcións coas que se usa a linguaxe ó principio. Nembargantes, a función de reivindicación desaparece da fala dos nenos a medida que as funcións máis avanzadas cobran unha meirande relevancia.

Conclusións

Os nenos bilingües aprenden o sistema posesivo galego máis tarde e con menor perfección que o sistema castelán. Opinamos que isto ocorre polas peculiaridades do sistema galego, particularmente

pola súa plurifuncionalidade, xa que unha única forma expresa diferentes funcións gramaticais (pronome e adxectivo), e tamén pola variación de xénero dos adxectivos. Isto fai que as formas posesivas no sistema galego presenten maior complexidade e o seu proceso de adquisición sexa máis dificultoso que o das formas do sistema castelán. Isto non quere dicir que se poida desbotar a influencia da riqueza e variedade do input ó que están expostos os nenos.

GRÁFICOS

Formas de expresión da posesión en María

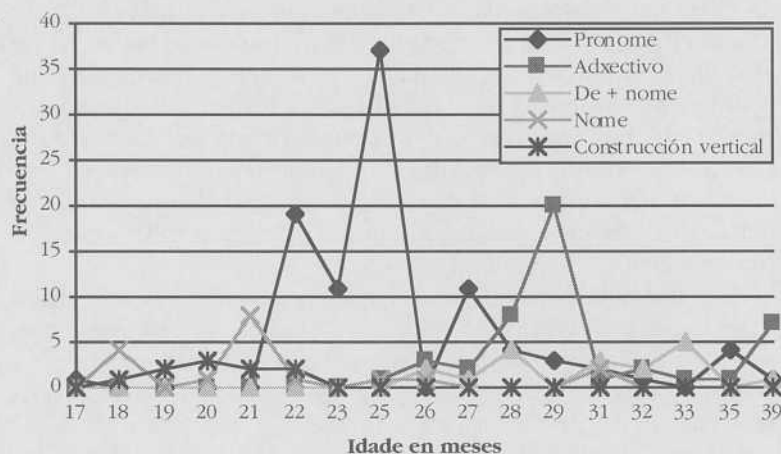

FIGURA 1

Formas de expresión da posesión en Noelia

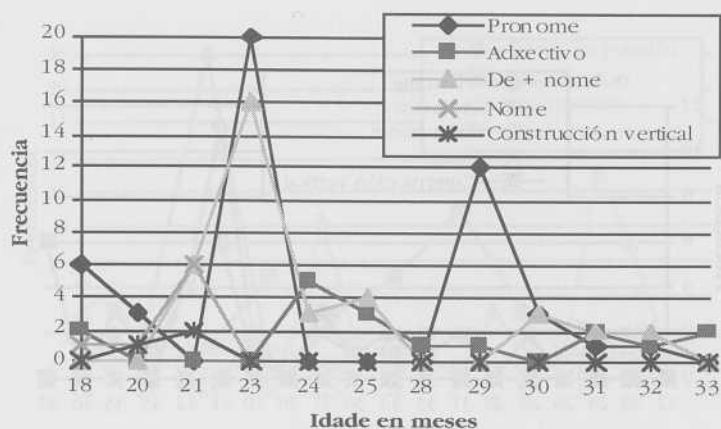

FIGURA 2

Formas de expresión da posesión en Helena

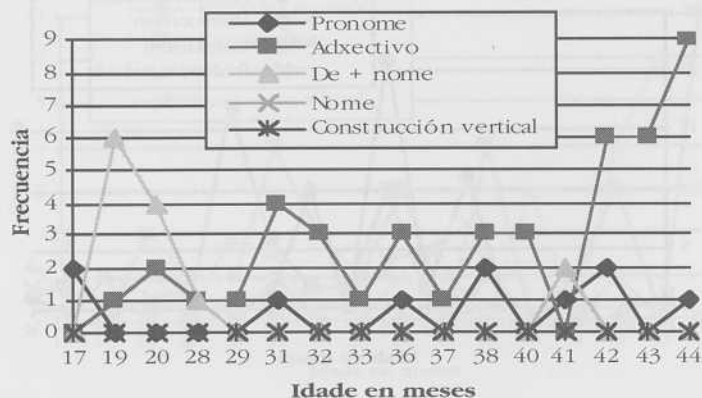

FIGURA 3

Formas de expresión da posesión en Alberte

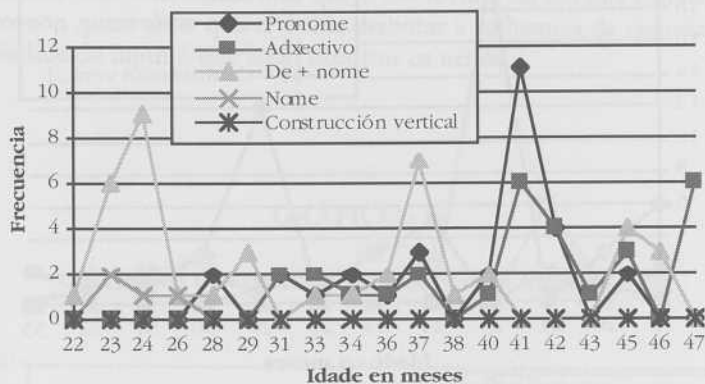

FIGURA 4

Funcións dos pronomes e adxectivos posesivos en María

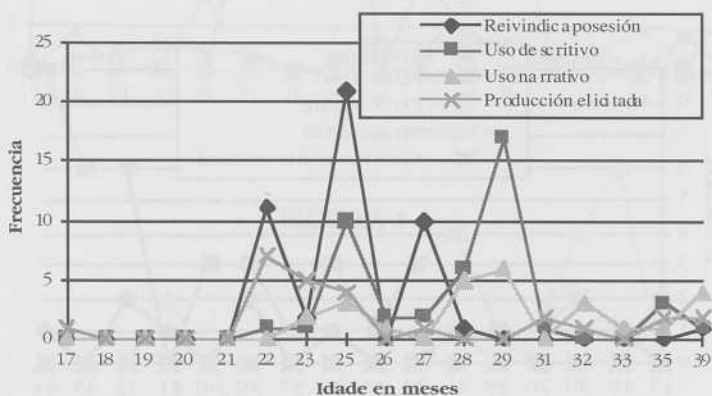

FIGURA 5

Funcións dos pronomes e adxectivos posesivos en Noelia

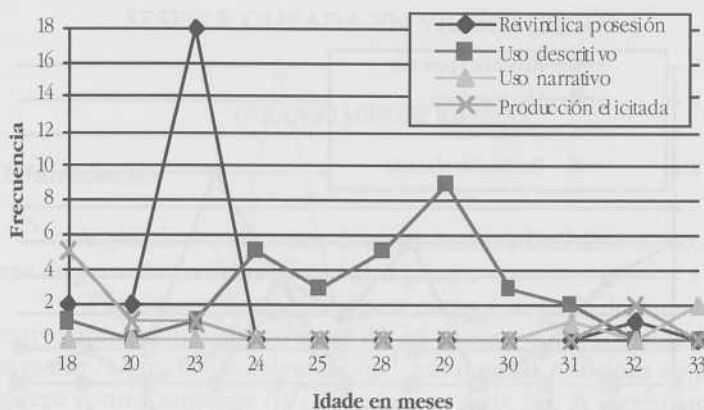

FIGURA 6

Funcións dos pronomes e adxectivos posesivos en Helena

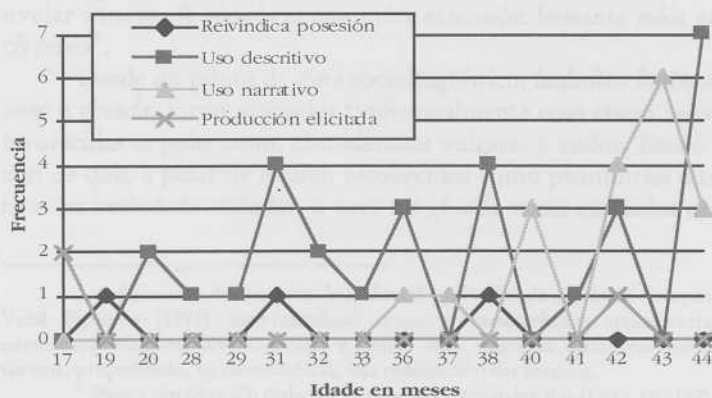

FIGURA 7

Funcións dos pronomes e adxectivos posesivos en Alberte

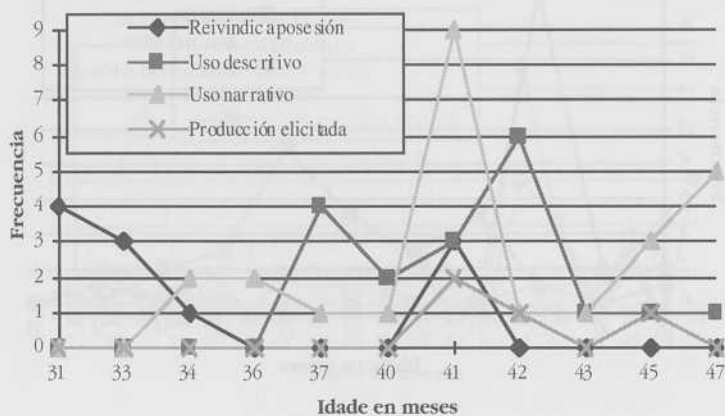

FIGURA 8

SESEO E GHEADA EN VICESO (BRIÓN)

DOLORES MÍGUEZ IGLESIAS

1. Introducción

A *gheada* e o *seseo* son dous fenómenos fonéticos característicos de parte do territorio lingüístico galego.

O fenómeno do *seseo* defínese como a ausencia do fonema fricativo áptico-dental /θ/ en lugar do cal aparece outra sibilante áptico-alveolar /s/ ou lámino-alveolar /ʃ/¹ nas mesmas posicións en que o galego común emprega /θ/: *disir, lus* por *dicir, luz*. A inexistencia de /θ/ en posición inicial de sílaba denomínase *seseo prenuclear* ou *explosivo*: *cabesa*. A neutralización de /θ/ e /s/ en posición final de sílaba denomínase *seseo posnuclear* ou *implosivo*: *des*. O *seseo prenuclear* ou *explosivo* ocupa unha extensión máis reducida có *seseo posnuclear* ou *implosivo*².

Pola súa parte, a *gheada* designa a pronuncia aspirada faringal do g en parte do territorio lingüístico galego: *amigho, ghato*, por *amigo, gato*. Ademais da realización faringal, maioritaria, tamén se rexistraron outras realizacións como a laringal, a glotal ou a fricativa uvular sonora. A *gheada* ocupa unha extensión bastante máis ampla có *seseo*³.

Desde un punto de vista sociolingüístico, ámbolos fenómenos, *seseo* e *gheada*, foron asociados tradicionalmente coas clases máis desfavorecidas e, polo tanto, considerados vulgares e rudos. Esta é a razón de que, a pesar de estaren recoñecidos como pronuncias alternativas na variedade estándar, o *seseo* e a *gheada* sexan excluídos dos re-

¹ A definición dos sistemas de sibilantes aquí utilizada axústase ás propostas de Vidal Figueroa (1993). Este estudioso revisa as características articulatorias das consoantes fricativas alveolodentais e mailas súas relacións opositivas dentro do sistema, propoñendo, en consecuencia, una redefinición das mesmas.

² Para a distribución dialectal do *seseo* ver Fernández Rei (1990: 190-197). Para unha análise detallada do subsistema de sibilantes do galego actual ver González González (1986).

³ Fernández Rei (1990: 164-177).

xistros coidados. Desta forma, aínda que a variedade estándar do galego se vai consolidando e ocupando cada vez máis espazos, estes fenómenos van recuando cada vez máis no seu uso.

A nivel xeográfico o retroceso da *gheada* e o *seseo* maniféstase na existencia de lugares illados que presentan estas pronunciacións características dentro de áreas non gheadófonas nin seseantes⁴. A documentación de formas ocasionais con estes sons en partes diversas do territorio lingüístico pode testemuñar nalgúns casos unha xeografía máis ampla destes fenómenos.

Actualmente apréciase como de xeración en xeración estes hábitos fonéticos van retrocedendo ás alancadas. Non obstante, sendo o anterior unha evidencia, tamén se constata que os máis novos non renuncian totalmente a estes fenómenos diferenciadores.

Para os investigadores que estudaron ese tema, a *gheada* e o *seseo* adquiriron unhas connotacións positivas na fala coloquial que son as responsables da súa vixencia entre os máis novos⁵. As actitudes favorables dos falantes cara ás devanditas pronunciacións determinarían, pois, o seu uso.

A pesar diso, en ningún estudo lingüístico relacionado con estes usos se fai referencia á perda dunha destas variables fonéticas en contraposición á pervivencia da outra nun mesmo dominio lingüístico. É o que acontece nunha zona lingüística, pertencente á área seseante e gheadófona, na cal se observa unha tendencia diverxente na evolución dos dous fenómenos considerados. Deste xeito, mentres a *gheada* mantén uns índices de uso considerables entre a poboación nova, o *seseo* desapareceu case por completo da fala dos mozos.

Partindo desta situación, nas páxinas que seguen realizo un estudo descritivo dos usos da *gheada* e do *seseo* na parroquia de Viceso (Brión), para o cal establezo dous grupos de idade, co fin de determinar a súa evolución ó longo do eixo xeracional.

Por outra banda a maior pervivencia da *gheada* entre a xente nova, fronte ós escasos vestixios de *seseo* rexistrados entre a mesma, impulsoume a busca-las cousas dese estraño comportamento, pois as valoracións sociolingüísticas antes aludidas non abundan para ofrecer unha explicación convincente da situación referida.

O corpus que manexei para a extracción de datos está conformado por un total de 60 textos orais que gravei a finais de 1993 e principios de 1994, depositados no Arquivo do Galego Oral do ILG (Instituto da Lingua Galega).

⁴ Fernández Rei (1990: 168-177, 194-195).

⁵ Costas González (1986: 59, 98); Recalde Fernández (1994: 362-363).

A distribución dos informantes fíxose da seguinte maneira:

a) Informantes menores de 30 anos (23 gravacións).

b) Informantes maiores de 30 anos (37 gravacións).

O grupo b) comprende unha demarcación de idade moi ampla (dos 31 ós 85 anos), dado que a uniformidade lingüística entre os seus membros é claramente notoria.

Procurei, así mesmo, recolle-las mostras dos representantes xeracionais (avós, pais e netos) no seo dunha mesma familia, co fin de constata-la variabilidade xeracional con maior exactitude.

Como apéndice a este traballo ofrezco unha breve mostra representativa dos textos que serviron de base a esta investigación.

2. Seseo

A parroquia de Viceso cadra dentro da denominada subárea do Tambre-Barbanza, no occidente coruñés. Consequentemente, unha das súas peculiaridades fonéticas é o seseo. No devandito lugar rexístranse dous tipos de seseo: apical e predorsal (ou laminal). A distribución dialectal non é rigorosa dado que conviven nunha mesma aldea as dúas opcións e incluso nunha mesma familia. Así e todo, o *s* laminal rexístrase fundamentalmente entre as persoas maiores de 30 anos, das cales 15 posúen ese tipo de *s*. Pola contra, na xeración máis nova só se rexistra *s* apical.

Ora ben, a pesar de que o seseo pervive aínda nun número importante de falantes maiores de 30 anos, desa fronteira para acá a situación está completamente mudada, pois a xente nova posúe, de maneira xeral, o fonema ápico-dental /θ/, perfectamente instalado no seu sistema. Outra peculiaridade fonética típica desta xeración é a neutralización da oposición entre os fonemas lámino-postalveolar /j/ e ápico-alveolar /s/ a favor do segundo (*coso* por *coxo*). Este fenómeno, denominado comunmente "despalatalización", está totalmente estendido entre a xente nova.

A continuación analizaremos con máis detalle os usos relacionados co fenómeno do seseo, totalmente distintos en cada grupo de idade.

2.1. O seseo nos falantes maiores de 30 anos

Os datos extraídos dos textos estudados revelan que o seseo pervive aínda nun número importante de falantes maiores de 30 anos. Así, 24 dos 37 falantes considerados (o 75,67%) son seseantes.

Dos 11 casos restantes, rexistramos en 6 falantes algúns vocábulos con seseo en maior ou menor número.

En dous deles só documentamos un exemplo de seseo implosivo na palabra *ves*. Esta, á súa vez, alterna proporcionalmente nun dos informantes coa variante *vez*, sen seseo. En cambio, rexistrámo-lo plural *veces* (2)⁶ sen seseo nun destes informantes.

Podemos adiantar a raíz disto que o seseo implosivo goza, con respecto ó seseo explosivo, dunha maior implantación no conxunto da comunidade. Nesta liña, outra palabra que presenta seseo implosivo en tódalas súas ocorrencias é o numeral *des*, mesmo en contraposición ós seus compostos ("mil novecentos *dazaseis*, mil novecentos *dazasete*") e ós outros termos pertencentes ó seu ámbito significativo, ("mil novecentos *once*, mil novecentos *doce*").

Con respecto ás mostras de seseo explosivo, a palabra *moso*⁷, alterna proporcionalmente con *mozo* en dúas gravacións.

Outros exemplos de seseo explosivo ofrécennolos palabras de uso tradicional, circunscritas ó medio rural e polo tanto inusitadas en castelán. Están neste caso *fachusos* e *calsas*, para as que se descoñecen as formas que poidan servir de contraste en castelán.

O limitado número de exemplos seseantes que acabamos de citar amplíase no caso de dous falantes que, malia seren incluídos no grupo non seseante, presentan unha porcentaxe considerable de formas con seseo. Nun informante contabilizamos un 20% de usos seseantes, mentres no outro a porcentaxe ascende a un 50%. Non é posible determinar en ningún caso un principio de orientación na elección das palabras con seseo, pois alternan indiscriminadamente as dúas pronunciacións para un mesmo termo (*facer-faser*, *calceta-calseta*, *cine-sine*, *parecer-pareser*, *zapato-sapato*).

En resumo, verbo dos falantes non seseantes, podemos concluir que a distinción fonolóxica que supón a inclusión dun novo fonema no sistema foi perfectamente asumida por estes falantes, de modo que non se rexistran normalmente ultracorreccións nin confusións de sibilantes nas súas intervencións. Só atopamos tres exemplos de *ceceo* nun informante thetaísta: *zalimos*, *fuciles* (ó lado de *fusil*) e *zerio*.

Agora ben, da mesma maneira que nos falantes non seseantes achamos reminiscencias de pronunciacións seseantes, tamén nas inter-

⁶ O número que segue ó exemplo entre parénteses indica as veces que se rexistra no texto. Isto é válido para tódolos exemplos.

⁷ Cito sempre a palabra "tipo", bardante que unha mesma unidade léxica presente unha única variante.

vencións dalgúns falantes seseantes rexistramos palabras co son áptico-dental [θ]. Isto afecta exclusivamente a dous informantes, marido e muller, os cales, non obstante, presentan formas diverxentes.

Un dos informantes utiliza sistematicamente catro formas sen seseo: *Civil* (2), (*Guardia Civil*), *policía* (2), *Galicia* (3) (ó lado de *Galicia* (1)) e *Viceso* (1). Malia nun caso ou dous seren palabras inusuais, ata hai pouco, na comunidade (*policía*⁸ e *Galicia*⁹), non acontece o mesmo coas outras dúas que son formas utilizadas na comunidade desde xacando. Sen embargo, non modifica os seus hábitos fonéticos o mesmo falante cando emprega con seseo algúns cultismos de recente introducción na lingua da comunidade: *farmasia* (antigamente *botica*), *farmaséutica* e *violación*. Non se albisca neste falante, xa que logo, unha orientación determinada na escolla das formas non seseantes.

O outro informante utiliza tamén catro formas sen seseo, todas elas cun elevado índice de uso no discurso. Son as seguintes: *rapazas* (2), *rapaces* (2) (en cambio, a forma *rapás* (1) presenta seseo implusivo), *decir* (3), *veces* (2) (non se rexistra en singular) e *parecer* (3).

A xulgar pola perseveranza con que manteñen estes falantes a fricativa áptico-dental nos termos mencionados, intuímos unha predisposición favorable dos mesmos no tocante á asunción do novo son.

2.2. O seseo nos falantes menores de 30 anos

Podemos afirmar que o seseo desapareceu case da fala dos máis novos. Desta forma, de 23 informantes que compoñen a mostra deste grupo só 2 manteñen o seseo nunha porcentaxe dun 70%. Dos demais, unicamente 4 utilizan algunhas palabras con seseo.

Verbo dos falantes seseantes, non se detecta a existencia duns factores determinados que condicionen o uso do seseo nunhas formas fronte a outras. Consecuentemente, en ningún caso se rexistra unha pronuncia non seseante exclusiva naquelas formas que figuran máis dunha vez no texto, tal como mostra a seguinte relación:

⁸ Antigamente, nas zonas rurais a orde pública era mantida polo Corpo da Garda Civil.

⁹ Este topónimo espallouse recentemente a través dos medios de comunicación. Iso facilita que o falante adopte nesa palabra as peculiaridades fonéticas características do galego común.

Informante 1¹⁰: *entonces* (1) / *entonses* (8)
conocer (1) / *conoser* (1)
facer (6) / *faser* (1)
habitación (1) / *habitasi3n* (1)

Informante 2: *veces* (1) / *veses* (4)
entonces (2) / *entonses* (4)
cinco (1) / *sinco* (1)

Por outra parte, palabras de recente introducci3n na comunidade poden amosar pronunci3s seseantes:

informante 1: *asafatas*, *polisía*, e *sighalas*.

Por último, rexistramos algunhas palabras illadas con seseo en 4 gravaci3ns. A esporadicidade destas formas maniféstase en que na maior parte non representan máis ca un 20% do cómputo total. As formas rexistradas foron as seguintes:

informante 3: *lousa* (1), *rapases* (2)

informante 4: *empesamos* (1), *fasía* (1)

informante 5: *ves* (3), *veses* (2).

Nembargantes, o caso máis interesante de todos é o dun falante de 17 anos que, malia manifestar un claro compromiso e preocupación pola súa lingua, non está de acordo con algúns aspectos representativos do galego culto. Reclama, xa que logo, un maior achegamento á lingua popular, quizais inducido pola despersonalizaci3n a que é sometido o galego nos rexistros formais (sobre todo nos medios de comunicaci3n). Por iso prescinde de certos convencionalismos fonéticos identificados comunmente co galego culto. Polo tanto, ademais de falar con gheada, introduce algúns exemplos de seseo na súa intervenci3n, aínda que estes a penas representan unha porcentaxe dun 5%.

As formas con seseo que emprega este falante son as seguintes:

ves (4) (alterna con *vez* (3))

des (2)

empesamos (1) (alterna con *empezar* (2))

Ghalisia (1) (alterna con *Galicia* (1))

sigharróns (1)

¹⁰ O número que precede a relación de exemplos ten a finalidade de expresar con claridade a procedencia dos exemplos mencionados. Non pretende pois individualizalo autor dos mesmos.

Chama a atención que a palabra *sigharróns* sexa reproducida cos trazos fónicos peculiares desta zona (gheada e seseo), dado que é unha palabra descoñecida na comunidade, probablemente adquirida a través da escola.

Como conclusión, os resultados da análise feita sobre os usos lingüísticos relativos ó seseo reflicten a escasa vitalidade que este fenómeno ten entre a xente nova. Obviamente, o modelo de galego culto transmitido na escola, nos medios de comunicación... é decisivo para explica-las causas da desaparición deste fenómeno. O castelán, indirectamente, tamén puido ser en parte responsable do abandono desta característica fonética.

Con todo, onde si podemos afirmar que foi determinante o contraste co castelán é nas persoas maiores de 30 anos. Neste senso, é bastante probable que a adquisición do fonema áptico-dental /θ/ por parte destes falantes se deba á interferencia do castelán, pois ningún deles foi alfabetizado en galego. Por outra parte, case todos residiron fóra da comunidade por motivos fundamentalmente laborais (emigración). E os restantes son persoas que se desprazan a diario a Santiago, porque teñen alí o seu traballo. A súa lingua, en consecuencia, está moito máis interferida polo castelán cá dos seus veciños.

2.3. A despalatalización

O proceso fonolóxico da "despalatalización" implica o paso dunha articulación *laminal* (*predorsal*) /j/ a outra *apical* /ʃ/ (Vidal 1986: 24).

Ningún falante menor de 30 anos posúe a sibilante *palatalizada*¹¹ /j/, de modo que podemos afirmar que a "despalatalización" é xeral entre a xente moza. Entre os exemplos rexistrados atópanse os seguintes: *sa, serro, coso, liseiro, ause, trases...*

En cambio, tódolos falantes maiores de 30 anos, agás un, seseantes e non seseantes, conservan o son palatalizado. O falante que non posúe dito son está próximo á fronteira dos 30 anos (ten 34) e non é seseante.

No "subsistema innovador" non seseante, característico da xente nova, funcionan dúas unidades fonolóxicas, fricativas alveolo-dentais, que opoñen *cozo* (verbo *cocer*) a *coso* (verbo *coser* ou adxecti-

¹¹ Segundo Vidal Figueiroa "[j] é unha consoante *palatalizada*-non palatal". O cambio principal que se produce no proceso denominado tradicionalmente *despalatalización*, "é o paso dunha articulación *laminal* (*predorsal*) a outra *apical*". (1986: 24).

vo *que coxea*). A adopción do fonema /θ/ supuxo unha reestructuración do sistema e facilitou a neutralización de /j/ co fonema áptico-alveolar /s/. O resultado final foi un sistema radicalmente distinto ó tradicional.

3. *Gheada*

O fenómeno da *gheada* é outro dos trazos fonéticos máis relevantes que posúe a fala estudiada. O son aspirado característico da *gheada* é realizado maioritariamente nesta zona como fricativo farínxal xordo, agás detrás da nasal implosiva, onde presenta unha oclusiva velar xorda en palabras como *duminco*, *ninquén*, *manca*, etc.

Pese a que a *gheada* é un fenómeno estigmatizado social e estilisticamente, da mesma maneira có seseo, presenta nembargantes unha considerable porcentaxe de uso, en relación ó seseo. Rexistramos, polo tanto, un número importante de falantes gheodófonos non seseantes na mostra estudiada. Esta tendencia diverxente que presentan ámbalas pronunciacións cremos que merece un tratamento de seu que lle dispensaremos unha vez rematada a exposición e comentario dos datos extraídos dos textos.

3.1. *A gheada nos falantes maiores de 30 anos*

A maioría dos falantes maiores de 30 anos representados nestes textos empregan sistematicamente a *gheada*. A situación mencionada é ostensible se nos remitimos ós datos numéricos, segundo os cales só 4 de 37 informantes non son gheodófonos (10,81% do total). Así mesmo, cómpre sinalar que os falantes non gheodófonos son *thetáistas*.

Dentro deste reducido grupo, 2 falantes utilizan esporadicamente algunhas formas con *gheada* (nunha porcentaxe aproximada dun 10% en ámbolos casos), pero en lugar do son aspirado da *gheada* utilizan maioritariamente o son fricativo velar xordo [x], insólito nos demais falantes. As formas que rexistramos con esta pronunciación son as seguintes:

informante 1: *chejar* (1), *aljo* (1) e *xojar* (6) (alterna con *xogar* (3)). (25%).

informante 2: *xojete* (3) (5%)

Dado que os falantes non gheodófonos posúen no seu sistema o fonema /x/, asentado nos castelanismos que utilizan sen ningún

tipo de adaptación fonética, iso facilita a interferencia dese son nas palabras galegas. Pero, por outra parte, tamén é consecuencia dos prexuízos que pesan sobre a pronuncia aspirada, ó lado da cal o son castelán se considera máis refinado e delicado.

Polo que se refire á realización da *gheada* en contexto tras nasal, só un dos falantes considerados conserva a oclusiva velar xorda [K] na devandita posición. A única palabra rexistrada foi a seguinte: *ningunha* (1).

Os máis (só rexistramos exemplos en dous) presentan en dito contexto a velar sonora [g]:

informante 3: *ningún* (2)

informante 4: *ningún* (1), *domingo* (2)

Ora ben, da mesma maneira que atopamos pronuncias non "ortodoxas" nos falantes non gheadófonos ([x] en vez de [g]), tamén rexistramos algún uso esporádico da oclusiva velar sonora no resto das intervencións. Os exemplos localizámoslos en tres falantes:

informante 1: *Galicia* (4), *castigar* (1) (alterna con *castighar* (1)) (Supón unha porcentaxe de uso dun 11%).

informante 2: *Guardia Civil* (2) (alterna con *Ghuardia Civil* (3)), *longo* (1). (A porcentaxe de uso é dun 8%).

informante 3: *aguas* (1) (alterna con *aghuas* (3)), *Galicia* (2). (A porcentaxe de uso é dun 7%).

Ningún dos falantes anteriores é seseante.

No tocante á realización da *gheada* tras nasal implosiva, en xeral estes falantes amósanse conservadores:

informante 2: *ninquén* (2)

informante 3: *nincún* (1)

Con todo, o informante 2 emprega nunha ocasión o adxectivo *longo* (1), citado na relación anterior. O informante 3 utiliza, á súa vez, a palabra *inglés* (2) con velar sonora. En relación con isto, é normal que ás palabras de recente introducción na comunidade, coma *inglés*, non se propagase a pronuncia tradicional.

No referente ó emprego dos castelanismos co son fricativo velar, predominan nestes informantes as formas adaptadas á pronuncia aspirada, conforme ó uso observado nos falantes que utilizan sempre a *gheada*:

informante 1: *ingenieros* (1), *eghemplo* (5), *ghuventú* (1), *Ghorghe* (1).

informante 2: (non rexistramos exemplos deste tipo).

informante 3: *eghemplo* (9) (ó lado da forma sen adaptar *Juan* (1)).

3.2. A *gheada* nos falantes menores de 30 anos

Xa adiantamos na parte adicada ó seseo que a *gheada* presenta un nivel de uso moito máis elevado ca aquel. O contraste entre ámbolos fenómenos é claramente perceptible na xeración máis nova, tal como reflicte a distribución dos falantes segundo o uso que fan do *seseo* e da *gheada*:

	SESEO	GHEADA
a) SEMPRE	0	8
b) NUNCA	21	8
c) ÁS VECES	2	7

Vexamos a continuación cada grupo de maneira individualizada.

3.2.1. Grupo A.

Os falantes incluídos neste grupo utilizan sistematicamente a *gheada*, dos cales 2 son ademais seseantes.

No referente á realización da *gheada*, a única pronuncia rexistrada é a aspirada faringal. Nesta liña, os castelanismos que posúen a fricativa velar xorda na lingua de procedencia son adaptados coa pronuncia da *gheada* (*refleghábase*, *ghardíns*, *eghemplo*, *colegbio*, *Ghavier*, etc.). Constitúe excepción un falante, que ademais das formas con *gheada* (*ghunio* (1), *ghulio* (1), *colegbio* (1)) utiliza outros castelanismos sen adaptación (*jueves* (1), *Jacobo* (1), *manejar* (1), *colegio* (2), *Giralda* (1)).

Soamente atopamos un castelanismo adaptado con sibilante (ápico-alveolar) nun informante que emprega o termo *roxo* (*semáforo en roxo*).

Cómpre sinalar, así mesmo, que con respecto ás xeracións máis vellas, nótase un incremento de formas tomadas do castelán, adaptadas ou non, a expensas da forma propia aínda viva nas xeracións máis vellas. É o caso dos castelanismos *ghardíns* e *manejar*, que na lingua tradicional son *xardíns* e *manexar*.

Despois da nasal implosiva medial (contexto que só aparece en tres informantes), a solución tradicional, con enxordecemento do g, localizámola en dous falantes:

informante 1: *remancado* (1)

informante 2: *ninqués* (1)

A solución -ng- rexístrase en palabras ata hai pouco inusuais na comunidade:

informante 2: *Covadonga* (1)

informante 3: *ingleses* (1)

A pronuncia aspirada despois da nasal, insólita nesta zona, aparece, non obstante, no informante 2, nun caso alternando coa velar xorda na mesma oración: *era un dumingo e non había ninqués pola calle*. A outra palabra con aspiración tras nasal que rexistramos no mesmo falante é *mangheira* (1).

3.2.2. Grupo B

Os sete falantes que incluímos neste grupo non utilizan sempre *gheada*, malia as porcentaxes de uso da mesma seren bastante considerables pois, bardante un falante, nos máis o uso da *gheada* supera o 50%.

A realización da *gheada* segue a ser maioritariamente aspirada. Así pois, a fricativa velar en contexto de *gheada* só se rexistra nun falante deste grupo, cunha porcentaxe dun 15% (*castijanos* (1), *jomas* (1)) en relación á pronuncia aspirada.

A medida que estes falantes van reducindo o emprego da *gheada*, a fricativa velar [x] vaise instalando na súa lingua, posto que nos castelanismos conservan dito fonema inalterado (*colegio, ejemplo, jueves, pijamas, dibujo, rojo*, etc.). Establécese deste xeito unha nova unidade no seu sistema fonolóxico.

Así a todo, hai dous falantes que manteñen a pronuncia aspirada na adaptación dos castelanismos.

O primeiro destes é aquel que utiliza o son [x] en contexto de *gheada*. Observamos que na súa fala os lindes entre os sons [x], [h] (aspirada faringal) e [g] non están ben delimitados, pois intercámbiase con facilidade dentro do mesmo contexto.

Por conseguinte, atopamos exemplos de [x] en:

-lugar de [g] do galego común: *castijanos* (1), *jomas* (1).

-castelanismos: *ginasia* (1), *religión* (2).

Exemplos de [h]:

-na adaptación de castelanismos con [x]: *colegbio* (1), *eghemplo* (1).

Exemplos de [g]:

-onde o galego común emprega [g]: *antigo* (1), *chegamos* (1), *galego* (3), *arreglar* (1), etc.

O outro falante adapta sistematicamente os castelanismos co son aspirado característico da *gheada*, mesmo en palabras pouco habituais como *ghuelgha* (cas. *juerga*), *sigharróns*.

Concluimos, a raíz do visto, que, a medida que estes falantes van reducindo o emprego da *gheada*, o fonema castelán /x/ vaise instalando definitivamente na súa lingua. Con todo, algunhas veces por influxo da escola recupérase a forma propia da palabra, pese a que isto acontece nun número moi restrinxido de casos. Neste grupo só 2 falantes utilizan nalgunha ocasión illada tales formas:

informante 1:

-*colesio* (4) (alterna con *colegio* (1) e *colegbio* (2)).

-*simnasia* (1) (alterna con *ginasia* (1)).

-*imasinación* (1).

informante 2: *Sesús* (1) (alterna con *Jesús* (1)).

A forma galega é utilizada nun momento do discurso que poderíamos analizar como unha alternancia de rexistros lingüísticos (galego popular/galego culto). Así o revela o uso doutras formas galegas insólitas na comunidade, utilizadas no mesmo contexto: “e despois entregábamoslle unha *pomba* de cartulina blanca ó Neno *Sesús*”.

Fóra dese discurso “ritualizado”, típico das celebracións escolares, o falante utiliza sempre as palabras castelás: *José* (1), *Mensaje de Paz* (1), *Virgen María* (1), *Neno Jesús* (1).

No tocante á realización da *gheada* en contexto tras nasal, prodúcese un avance definitivo na perda da pronuncia tradicional, dado que a única solución rexistrada é a velar sonora [g]:

-informante 1: *manga* (3), *lengua* (3).

-informante 2: *sangre* (1)

-informante 3: *ningún* (1).

3.2.3. Grupo C

Dos 23 falantes menores de 30 anos, 8 nun utilizan nunca a pronuncia aspirada. Destes, 6 engadiron ó seu sistema o fonema /X/. Neste senso, a distribución dos fonemas /g/ e /x/ está perfectamente establecida na fala destes falantes segundo o seguinte esquema:

-/g/, en contextos onde o galego común presente /g/: *guardia, guerra, sangrar, gusano, ningún, ningún, etc.*

-/x/, en castelanismos: *dibujo, ginecología, jersey, junio...*

Non obstante, hai dous falantes non gheadófonos que non empregan nunca a fricativa velar, porque a súa lingua presenta unhas características especiais. Ámbolos falantes practican unha lingua en certa maneira distinta á do grupo xeracional ó que pertencen, cuns trazos marcadamente cultos. Estas peculiaridades maniféstanse sobre todo na utilización de léxico propio en prexuízo de vellos castelanismos empregados polo resto da comunidade. Nesta liña, rexistramos na súa lingua as seguintes formas:

Informante 1: *esemplo* (3), *elisen* (1), *ause* (1) e *sove* (3)¹²

Informante 2: *esebé* (2), *esemplo* (4), *imasínate* (1)

Este último utiliza a palabra *juerga* (1) sen adaptar (a forma adaptada con *gheada* usual na comunidade e *ghuelgha*), en consonancia con outras formas que rexeita por consideralas vulgarismos desde a perspectiva do galego estándar (por ex. *millor, dreito*).

Formas como as consideradas non só se rexistran nos dous falantes aludidos, pois atopamos outras semellantes noutro informante, ora que alternando coa forma castelá:

informante 3: *sinecolosía* (2) (alterna con *ginecología* (1)).

Estes son os únicos casos que nos permiten determina-la inclinación do falante a favor dunhas formas ou outras. Con todo, non manifesta este falante o mesmo celo có anterior con respecto á erradicación doutro tipo de castelanismos. (Por ex. utiliza *herida* en vez de *frida*, aínda usual na xente maior de 30 anos). Parece, pois, non existi-la mesma resolución contundente cara á forma galega que apreciamos nos outros dous.

4. Pervivencia da *gheada*, desaparición do *seseo*

É habitual sinalar, aquí tamén o fixemos, que o *seseo* e a *gheada* son dous hábitos fonéticos "estigmatizados" pola sociedade. Polo tanto, de se manteren, acaban sendo relegados ás situacións informais da lingua. Aqueles que estudaron o tema consideran que estes trazos

¹² En realidade, esta forma non desprazou un castelanismo senón as formas tradicionais *mozo* ou *novo*.

fonéticos son utilizados como “marcadores” estilísticos e sociais, que veñen a reforza-la identidade grupal ou local dos falantes novos¹³.

Sen embargo, os factores sociais por si sós non abundan para explicar por qué, na zona estudiada, a *gheada* aínda pervive notablemente entre a xente nova, en contraposición ó seseo que desapareceu case sen deixar vestixios. Resulta cando menos estraño que se dea un trato diferente a dous fenómenos que comparten inicialmente as mesmas valoracións sociolingüísticas e unha historia ou tradición semellantes dentro da comunidade.

Deste xeito, coidamos que os factores que explican a orientación diverxente na evolución da *gheada* e do *seseo* son fundamentalmente lingüísticos. Unha razón que pode esclarece-las causas do distinto grao de aceptabilidade de ámbolos fenómenos é a que expoño a continuación.

A substitución da pronuncia aspirada do *g* non provoca ningún trastorno inmediato no sistema. A supresión do seseo esixe, pola contra, a introducción dun novo fonema, /θ/, que obriga a unha reestructuración do sistema opositivo das sibilantes, dado que introduce un trazo distintivo novo no devandito sistema. Unha vez que foi asimilada dita distinción, segundo o modelo do galego común ou do castelán, ó falante xa non lle resultaba rendible alternar eses dous sistemas, seseante e non seseante, porque, con palabras de U. Weinreich, “el hablante tiene que tener un grado de sofisticación cultural en ambas lenguas para permitirse el lujo estructural para mantener separados los hábitos subfonológicos de cada una de ellas” (1974: 62).

En cambio, o falante pode con relativa facilidade realizar unha pronuncia con ou sen aspiración do *g*, dependendo da situación comunicativa en que ocorra, para iso só ten que dominar ámbalas realizacións.

¹³ Di Costas González con respecto a estes fenómenos:

“Así a todo, detectamos nos falantes novos de Vincios unha especie de resistencia á diferenciación, ou algo así como unha reafirmación nas súas características dialectais, o que non impide a rápida desaparición dalgunhas delas” (1986-84).

Máis recentemente, Recalde Fernández, nun artigo no que determina o valor da alternancia entre as variantes *g* e *h*, afirma o seguinte en relación ó aumento da valoración da *gheada* en situacións informais:

“A identidade grupal, por outra banda, pode adquirir unha extraordinaria relevancia, de modo que, dentro das posibilidades que ofrece o eixe paradigmático, o individuo prefira as variantes lingüísticas que máis o identifiquen co seu grupo lingüístico -polo tanto social- de procedencia” (1994: 362-363).

Relacionado coa maior fixación da *gheada* está o comportamento que amosan neste punto algúns informantes pertencentes á xeración máis vella.

Xa vimos que algúns destes practican uns hábitos lingüísticos distintos ós do resto da comunidade, entre eles o sistema non seseante de tres membros. Non obstante, conservan a pronuncia aspirada característica da *gheada*, o que non quere dicir que a velar sonora non calase nos hábitos lingüísticos destes informantes, pois nalgún momento da gravación, en esbozos bastante significativos, realizan sen ningún problema o son propio dese fonema.

Nesta liña hai que interpreta-la existencia dun determinado número de falantes novos que son gheadófonos a pesar de que seus pais non posúen dito trazo fonético (concretamente, 4). Isto non acontece con respecto ó seseo.

5. Conclusión

A *gheada* e o seseo son dous fenómenos probablemente condenados a desaparecer. Ámbolos dous son sistematicamente afastados do nivel culto ou variedade estándar do galego, o que é unha manifestación da súa escasa ou nula estima a nivel xeral.

Polo que se refire á zona estudiada, a penas se rexistran vestixios de seseo na xeración máis nova (só 2 falantes, dun total de 23, posúen este trazo fonético, nunha porcentaxe dun 70%). Por outra parte, o fenómeno da "despalatalización" é común a tódolos falantes menores de 30 anos. A desaparición do valor orixinario de /j/, neutralizado co fonema áptico-alveolar /s/ (*sente, serro...*), e a adopción do fonema áptico-dental /θ/ determinaron un sistema de sibilantes de dous membros (/s/ oposto a /θ/) radicalmente distinto ó dos máis vellos.

A *gheada*, pola contra, presenta un índice de uso entre a poboación nova bastante máis elevado có seseo. Así pois, unha terceira parte da mesma (8 falantes) utiliza sistematicamente a *gheada* e outra terceira parte (7 falantes) emprégaa nunha porcentaxe que supera o 50% dos usos.

Na xeración máis vella, como é de supor, o comportamento lingüístico con respecto a estas variables é moito máis conservador. Por conseguinte, só 11 falantes dun total de 37 (29,72%) non son seseantes. Destes, só 4 renunciaron á pronuncia aspirada característica da *gheada* (10,81%).

Deste xeito, o predominio da *gheada* sobre o *seseo* nesta parte da poboación é unha réplica do que acontece, a maior escala, na xeración máis nova.

Desde o noso punto de vista, a pervivencia da *gheada* e a desaparición do *seseo* só poden explicarse desde unha perspectiva estritamente estrutural. A perda do *seseo* implica o dominio dun sistema máis complexo, xa que supón a adopción dun valor fonolóxico inexistente antes. Consequentemente, a alternancia de dous sistemas (seseante e non seseante) con distintos valores fonolóxicos non sería rendible para o falante. En cambio, a alternancia entre a pronuncia aspirada e a oclusiva velar sonora non produce ningún trastorno nos hábitos fonolóxicos do falante. Iso facilita a pervivencia da *gheada* nun número importante de falantes non seseantes.

Bibliografía citada

- Costas González, Xosé Henrique (1986): *Aproximación lingüística á fala de Vincios (Val Miñor)*, Memoria de licenciatura (inérita), Facultade de Filoloxía, Universidade de Santiago.
- Fernández Rei, Francisco (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*, Xerais, Vigo.
- González González, Manuel (1986): "Subsistemas de sibilantes do galego actual", en *Actes du XVIII ème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Université de Trier (Trèves) du 19 au 24 maio 1986. Tübingen: Niemeyer.
- Recalde Fernández, Montserrat (1994): "Geada e situación", en *Verba*, 21, 339-367.
- Vidal Figueroa, Tiago (1993): "Proposta descritiva das consoantes fricativas alveolodentais dos dialectos galegos", en *Cadernos de Lingua*, 5-26.
- Weinreich, Uriel (1974): *Lenguas en contacto*, Ediciones de la Biblioteca de la Universidad Central de Venezuela (Traducción de F. Rivera de *Languages in Contact*, 1953).

FRAGMENTOS DOS TEXTOS ORAIS

Normas para a lectura dos textos

e vocal anterior media pechada

è vocal anterior media aberta

ê vocal anterior media aberta (*e* con acento gráfico)

o vocal posterior media pechada

ò vocal posterior media aberta

ô vocal posterior media aberta (*o* con acento gráfico)

a vocal central

à vocal central máis aberta ca *a*

ç fricativa lámino-dental xorda

-A diérese indica a pronuncia silábica dunha semivocal (*ghorrión*).

-O *apóstrofo* representa a elisión dun son vocálico por fonética sintáctica (*Fálas'en pasado*).

-O guión que une unha palabra que remata en consoante nasal coa seguinte, pronome ou artigo, indica a pronuncia alveolar dese *n* final (*non-os tiraba*).

-O alongamento dunha vocal sinálase con dous puntos (tod'a: razón).

INFORMANTES MENORES DE 30 ANOS

"(...) Ê imposible polos medios de comunicación qu'hai agora, a forma de de de ve-las cousas è a forma de ve-lo... as festas estas sobre todo è a pouca población que hai sòven è a pouca... a pouca recupèración que a pouca ensenanza que se lle dá ós rapaces sobre esas cousas. Nas escòlas eu creo que o entroido fálase del coma... un tèsto literario (...) Sobre el è os traballos però son... mira nunha enciclopèdia, que moitas veces nada ten que ver co entroido, è entroido do lugar è así. Fálas'en pasado moitas veces zèh?, normalmente, eu miro nos libros è aprecio aí un pasado, sobre todo no libro de lètura è... veso o entroido coma... eu que sei, com'ònhha fèsta òlvidada, è tamèn algo algo cursi ou algo, podíase decire, non tanto cursi senón aburrida porque poñer ós rapaces hose cos sikharróns eses parécelle..."

(J. Pérez, 17 anos)

"En COU foi cando fisêmo-la esposi a esposición fóramos a ve-la esposición de Velázquez, a parte de que pa poder ir, bueno, en principio tiñan que saber si tiñas que coller conseguí-las entradas como'staba... había

unhas còlas inmensas, entonces tiñas que conseguí-las entradas antes, (...) que chaman ó Museo do Prado è pa que che collan o teléfono sa sabes como son neses sitios, è cas'imposible è..., dunha vez deberon de colga-lo teléfono, ou non sei como foi, è disèronnos que no, que non facía falta. È despois conseguímo-las pèlas mediant'o concello, por exemplo, nos diferentes concellos qu'èra cada un pois danch'un pequeno (...) ¿non sabes?, o que se fai sièmpre, unha pequena suvención è... non sei se pusêramos algunhas pèlas pèro moi pouquiñas (...), iso non-o sei. È... marcháramos un mèrcores è despois chegamos un sába'aquí è sa èra o'ntroido (...)"

(C. Cantelar, 23 anos).

"Pois... fun ó campamento a... Coruña, eso foi unha semana pèro tamên fun a outro no vran, en aghosto pèro... è... o de Coruña foi en ghunio, ghunio... ghulio è..., o d'aghosto foi quince días a Porto do Sin è Porto de Sin fun dous anos è a Coruña fun este ano nada máis, è... è'n Coruña durmíamos nun colegio intèrnada, no Calvo Sotèlo, è... durmíamos por... depènde, había unhas habitacións pasand'as duchas dos chavales qu'èran de... de oito, de oito... camas ¿non? è... despois as outras èran de catro è tiñan armarios è todo, estaban moi bèn equipadas porque com'èra un colegio intèrnado... è o de... Portosín, comíamos, er'òn colegio, levábamos sacos è durmíamos no chan. (...)"

(M. Novío, 14 anos).

INFORMANTES MAIORES DE 30 ANOS

"È a mim pasoume unha vez un caso cunhe..., volvendo ó de que coidan moito a... a funa, pasoume un caso unha vez cun ghorrión è..., eu conto: sièmpre. Resulta qu'eu estaba na fábrica esa de función è'stábamos varrendo, así coa escoba, varrendo, resulta qu'andaba un ghorrión por alí è:u deille ca'scoba ó ghorrión ¿Que mal fixera o ghorrión?, que llo iba decir ó encarggado, que o ghorrión que non tiña mal nincún, tiña dreito á vida tamén. Pois tèn razón è tal, è dar'lla razón, ó final mandeino poise..., a donde non debía, vamos. È que o ghorrión tiña que comer aí è o ghorrión..., 'Pois tès razón..."

(I. Cantelar, 49 anos)

"Buèno, xogábamos á còrda, xogábamos moitísimo ós pelouros, ¿sabes como xojab'ós pelouros? Cunhas pèdras, cinco pèdras ou dèz è... tirabas un ó aire è collías, outro estaba no suèlo, collían un así... er'òn xogo moi entretido ós pelouros ou á còrda, incluso ás veces xojábamos aljo á... á pelòta pèro non se xojaba tanto á pelòta como xojában-os rapa as rapazas, agora xògan rapaces e rapazas, daquèla... por exemplo nós no recreo xojábamos rapazas con rapazas è rapaces con rapaces. No, è que xa non..., en fin, se ti quères x'as maèstras evitaban algo, pèro nós tamên xa non-os tiraba eso de compañeiros, non ¿entèndes? non... non había así... de, eu que sei, funcionab'á cousa de moi distinta maneira. Hoxe xa van máis xuntos, van

máis unidos, t'èñen unha relación quizá millor, p'ò meu entender, porque antes parecíamos cocóns, è respèto a eso pois..."

(L. Proupín, 45 anos)

"Dispois unha vez tamèn mandamos un... paquete por correo, a unha çèrta perçona, è... è dentro pois iban, dispençando a vòça cara, caghallóns de pòrco.

Buèno, a miña ghuventú foi... non-a puden paçar millor, ¡nunca m'arrepentín dèla çèh?, nunca!, eu por eço..., eu non tiña ghana de caçar ¿non?, porqu'eu paçab'ò bomba ¿non?, è... o... ¿quèn foi un...? ¡O paquete aínda che nos custara! Iba moi bèn preparado çèh?, non... non estaba nada... nin nada, iba moi preparado. Nunha caixiña... è botámolo no correo, ó destino cheghou que non foi o mesmo, cheghou".

(R. Barbazán, 46 anos)

"È... xa digho, daquèla eças endrômenas qu'había è o das luçes tamèn, que vían unha lus alí, que vían a compaña no outro lado è... outro que tomaba medo alí, outro tomaba medo è aghora din:

-¿È, and'ir'à compaña?

-È vai de vacaçións

Aghora ninquèn fala deço pèr'antes tod'èra medo, habí'à compaña alá no campo das Mòas, aí alí arriba do que lle chaman, parèçeme ond'hai aí eça leira que lle chaman qu'hai alí unha crus que lle chaman a crus mona, alí tamèn, qu'había alí qu'había'alí medo... outros qu'ouveaban os cans, outros que berraban as peghas è tod'er'ací, couças de medo è... è xa tíñamos nòs medo bastante".

(E. Traba, 78 anos)

ALGÚNS TRAZOS FONÉTICOS DO GALEGO DA TERRA DE MONTES (CONCELLO DE FORCAREI)

XOSÉ SOTO ANDIÓN
Instituto da Lingua Galega

Presentación

Este traballo xorde dos materiais dunha memoria de licenciatura¹ centrada no estudio da fala do concello pontevedrés de Forcarei. Nun principio ía formar parte desa memoria, que finalmente se limitou a unha análise dos aspectos morfosintácticos da susodita fala, deixándonos para posteriores traballos a abordaxe dos planos fonético e léxico. O que recolleemos nas seguintes liñas son diversas características relativas ás consoantes dunha variedade diatópica pertencente á bisbarra da Terra de Montes, variedade algo esquecida nos múltiples estudos de falas.

A orientación é descritivo-contrastiva, tomando como variables a *idade dos informantes* e o *lugar de nacemento e residencia*.

De acordo coa idade diferenciamos tres xeracións:

1. Xeración vella (XV): persoas de 60 ou máis anos.
2. Xeración intermedia (XI): son os falantes con idades comprendidas entre 33-35 anos e 55-60 anos.
3. Xeración nova (XN): constituída polos informantes de menos de 33 anos.

Desde o punto de vista diatópico clasificámo-los informantes en *falantes da vila* (Forcarei e Soutelo, que son os centros administrativos do concello) e *falantes da aldea* (parroquia de Aceveiro).

¹ X. Soto Andión (1995): *Estudio lingüístico do galego da Terra de Montes*, Memoria de licenciatura (inérita), Facultade de Filoloxía, Universidade de Santiago.

Os exemplos dos que botamos man ó longo do traballo están tirados dun corpus de textos constituído por preto de 30 horas de gravación, realizado no ano 93. A transcripción feita deses etnotextos é parcialmente fonolóxica e segue as *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, do ILG-RAG (1995), con certas particularidades, algunhas das cales, dado que aparecen nos exemplos, indicamos a continuación para facilita-la súa comprensión:

-O acento grave (') serve para marca-los fonemas de grao medio aberto tanto tónicos coma átonos. Cando coincide vocal de grao medio aberta e til de acentuación, empregámo-lo acento circunflexo (^).

-A elisión de vocais por fonética sintáctica indícase cun apóstrofo (').

-O dígrafo *gh* serve para indica-la gheada cando é fricativa faringal. Utilizámo-lo grafema *j* cando a realización é a fricativa velar xorda. Nos castelanismos respéctase a grafía do español (*gente*), sen embargo se a pronuncia é coa realización faringal da gheada, úsase a grafía *gh*.

-O grafema *h* marca a fricativa alveolar xorda que tende a aspirarse (*dehpois*). Se a pronuncia deste segmento é como líquida vibrante empregamos un *r* (*derfacer*).

-O grupo [ks], habitualmente grafado *x*, cando se pronuncia reducido represéntase por *s* (*tasi*). O *k* implosivo con realización fricativa próxima a interdental represéntase con *z* (*reztoral*).

1. Desaparición das aproximantes² -[ð]-, -[ɣ]-

As alteracións fundamentais que presentan estes sons en posición intervocálica, ocorren, sobre todo, en determinadas terminacións:

² Os alófonos /β, ð, ɣ/ recibiron diversos nomes. Martinet (1980-81) chámalos "espirantes", Navarro Tomás (1982²¹: 80), Alarcos (1983⁴: 161) ou Gonçalves Viana (1973: 203-204) falan de "fricativas", Veiga Arias (1976: 99) fala de "oclusivos débiles", Alexandre Veiga (1985) denomínaos "oclusivos relaxados ou frouxos". Aquí empregámo-lo termo "aproximantes" para referírmonos a estas realizacións. É unha das terminoloxías máis aceptadas hoxe en día, situándonos deste xeito na liña de Martínez Celadrán (1991: 235-253 e 1994: 73-129), quen sinala que non son oclusivos porque carecen de peche e de explosión, e non son fricativos porque carecen de ruído desde o punto de vista acústico así como de fricción desde o punto de vista auditivo, que é o que caracteriza as fricativas.

1.1. Xeracións vella e intermedia

Ámbolos dous grupos amosan os mesmos fenómenos, que a continuación sinalamos, cunha distribución similar. Atopámo-la perda de *-[ð]* nas terminacións *-ade*, *-ado*, *-ude*, o que provoca a súa redución:

-ade → *-[á]*: *autoridá*, *atividá*, *comodidá*, *realidá*, *debilidá*, *cantidá*, *necesidá*, *sociedá*, *infinidá*, *barbaridá*. Nunca se producen perdas no plural: *calamidades*, *maldades*.

“botábaselle seghún-a *cantidá* de leite” (Manuel Álvarez. 73 anos)

“Está moi abandonado esto, en *realidá*” (Francisco Fiestras. 72 anos)

“a miña *mocedá* pouco che teño que contar” (Consuelo Villaverde. 35 anos)

“*infinidá* de veces” (Ángeles Viéitez. 42 anos)

“pasaron cincuenta *calamidades*” (J. María Fiestras. 72 anos)

-ado → *-[ao]* ~ *[aɔ]*: *especializao*, *empleao*, *agarrao*, *avultao*, *coidao*, *aseghurao*, *ghanao*, *depositao*, *arao*.

“pagarlle a tanto *empleao*” (Carolina Fírvida. 70 anos)

“Andar por aí co *ghanao*” (Hermantino Doval. 63 anos)

“côlleas co *arao*” (José Diéguez. 36 anos)

“*aseghurao* xa en condicións” (José M. Álvarez. 36 anos)

En ocasións, hai alternancia entre conservación e perda na mesma palabra e no mesmo falante: *mercado/mercao*, *especializado/especializao*, *arado/arao*, *lado/lao*.

“qu'hai qu'aplantillar por un *lao* è desempeñar polo outro” (José María. Fiestras. 72 anos)

“hai que poñe-la plantilla por un *lado*” (José María. Fiestras. 72 anos)

“despois co *arado* tamén è parecido” (José Diéguez. 36 anos)

“côlleas co *arao*” (José Diéguez. 36 anos)

As caídas do *-[ð]* danse no singular. Nos plurais (*carghados*, *arruinados*, *queimados*, *colghados*) son moi esporádicas (un caso illado é o do substantivo *soldaos*, que atopamos nunha informante de Soutelo):

“viñan de Marín, de Pontevèdra, de por aí, hasta *soldaos*” (Carolina Fírvida. 70 anos)

No ámbito da lingua castelá a caída do *-[ð]* foi obxecto de diversos estudos³, sobre todo para o español de América e para o andaluz, nos que é habitual a perda deste son. Boa parte destes estudos inciden na caída da consoante da terminación *-[aðo]*, sinalando que a maior inestabilidade está nos participios. Fronte a esta tendencia, na fala do concello de Forcarei hai tantos ou máis casos de perda nos substantivos (*lao, encarghao, arao, ghanao...*) ca nos participios ou adxectivos.

-ude → *-[ú]*: é unha terminación pouco frecuente. Unicamente se rexistra baixo a forma reducida e en palabras que adoitan ser castellanismos. Algúns exemplos nesta xeración son: *xuventú ~ juventú, esclavitú*:

"A *juventú* eu ahora po's no me parece mala" (Esperanza Ferreira. 50 anos)

"Era unha *esclavitú* complèta" (José Fernández. 92 anos)

As porcentaxes de perda de *-[ð]* na fala coa redución da terminación, en falantes das xeracións vella e intermedia, están bastante equilibradas comparando os informantes do medio vilego cos do medio rural. Para a terminación *-ado* atopamos maior porcentaxe de perda nos falantes da vila ca nos da aldea, sobre un total de corenta informantes e un volume de textos equiparable.

	Perda de <i>-[ð]</i>	Conservación de <i>-[ð]</i>
<i>-[aðe]</i> (73 exs)	93,75%	6,25%
-Vila (90 exs)	15,09%	84,90%
<i>-[aðo]</i>		
-Aldea (90 exs)	4,10%	95,89%
<i>-[uðe]</i> (56 exs)	100%	0%

De xeito illado, temos un caso de perda de *-[ð]*, fóra das anteriores terminacións, en: *mèioe* tamén por fonética sintáctica en: *è es-pois*. O debilitamento da consoante nesta posición e a propia rapidez da fala dalgúns informantes explican a caída neste último contexto.

³ Poden verse, entre outros, traballos coma os de Resnick Melvyn (1975: 82-87), M. Alvar (1974) ou Henrietta Cedergren (1979). Esta última autora, contrapoñendo datos tomados de Venezuela, establece dous tipos de condicionantes para a perda do *-d-* que en parte podemos transvasar á nosa área: os *sociais* (estilo informal) e os *lingüísticos* (contextos *-ado*, función de participio).

"no mèio da carretèra" (José Viéitez. 68 anos)

"desaúno è *espois* ando por aí" (Julia Campos. 86 anos)

No que respecta ó alófono aproximante velar [-ɣ]-, nesta fala rexístranse desaparicións en posición interior de palabra, situado entre vocal e líquida lateral. Isto documéntase en termos do castelán: *ilesia, Dosilesias*:

"pasabamos a *Dosilesias*" (Carmen Villaverde Barreiro. 77 anos)

"fais'a cerimonia na *ilesia* è despoise o banquete por aí" (Carmen Villaverde Villaverde. 34 anos)

1.2. Xeración nova

Con respecto ó grupo anterior, a diferenza fundamental está na terminación *-ude*, na que a solución maioritaria é a non redución desta terminación (*-ude* → *-ú*). Exemplos:

"non èra como agora a *xuventude*" (Gumersindo Rivero. 31 anos)

"Entr'a *xuventude* fálás'o castelán" (Iván Posa. 20 anos)

Sobre unha base de 22 informantes, a distribución porcentual é a seguinte:

83 exemplos	[-aðo] (<i>lado</i>)	88,60%
	[-ao] (<i>lao</i>)	11,39%
35 exemplos	[-aðe] (<i>edade</i>)	15,62%
	[-á] (<i>edá</i>)	84,37%
14 exemplos	[-uðe] (<i>xuventude</i>)	71,42%
	[-ú] (<i>xuventú</i>)	28,57%

A caída da aproximante na terminación *[-aðo]* produce ás veces un lixeiro alongamento do *a* e nalgúns casos a súa velarización.

En falantes entre 20 e 32 anos observámo-la vacilación *medio* ~ *meio*, e en menor medida a alternancia de conservación e perda da aproximante [ɣ] entre vocal e líquida, en formas do tipo de *iglesia* ~ *ilesia*:

"está así *meio* de choiva" (Marina Méndez. 22 anos)

"na tèsta, no mèio da tèsta" (Manuel López Sieiro. 32 anos)

"poñíanse no *medio*" (M. Paz Fernández. 20 anos)

"dermallábanse na *iglesia*" (M. José Lago. 31 anos)

"no campanario da *ilesia*" (G. Rivero. 31 anos)

Neste sector xeracional, en lugar da terminación *-ade*, podemos atopar un *-[ð]* que na marxe posnuclear en final de palabra é substituído por *-[θ]*: *comunidaz*, *propiedaz*, *èdaz*, *cantidaz*, *calidaz*, *curiosidaz*. Nestes casos os falantes parten case sempre de modelos do castelán:

"sièmpre me causou *curiosidaz*" (G. Rivero. 31 anos)

"porqu'ó millor pòde ser doutra *comunidaz*" (Antonio Doval. 29 anos)

"son eu sòlo da miña *èdaz*" (David López. 15 anos)

Na terminación *-ado* rexístrase algún caso esporádico de perda de *-d-* nos plurais: *lados* ~ *laos*:

"con bòrdes polos *laos*" (David López. 15 anos)

2. A *gheada*

A *gheada* é o nome que se lle dá ás realizacións fricativa farin-gal xorda [h] e fricativa velar xorda [x]⁴ do *g*. A explicación de por que se produce este característico fenómeno na lingua galega segue tres liñas ben definidas. Para uns, Zamora Vicente (1986), Rabanal (1958), Fernández González (1980) a causa está no substrato prerromano, na incorrecta adaptación do /g/ latino por parte dos habitantes da Gallaecia; ademais as áreas de *gheada* coinciden con puntos nos que se desenvolveu a cultura castrexa. Outros, X.L. Pensado/ Carme Pensado (1983) sosteñen que a *gheada* se debe a unha interferencia do castelán no galego. Por último están os que como Schneider (1938), Santamarina (1980), Schrotten (1980), Domingo Prieto (1980) xustifican o proceso baseándose en explicacións internas de tipo fonético e fonolóxico, partindo do propio sistema, da propia lingua.

⁴ Aínda que os medios técnicos dos que se dispoñía para a recollida e posterior escoita das gravacións non eran o sofisticados que deberían ser, entendemos que determinadas pronunciacións da *gheada* non se producen na nosa área, refírome ás pronunciacións uvulares - oclusiva [G] ou fricativa [x] - que se documentan en puntos do galego oriental e do sur de Ourense (F. Rei 1990: 163; ALGa 1990: 176), ou máis esporadicamente no norte da Terra Cha (Regueira 1989: 117) ou na zona de Ferrol (Porto Dapena 1977: 35).

As isoglosas establecidas a partir das investigacións do *ALGa* sitúan a Terra de Montes e o Concello de Forcarei nun punto xeográfico de gheada⁵ predominante. En efecto, nas gravacións que fixemos nesta área rexistrámo-la gheada en tódolos falantes do concello, tanto novos coma de media idade e vellos.

Nas tres xeracións -xeración vella, xeración intermedia e xeración nova-, a gheada aparece en contextos análogos dentro da palabra:

Posición inicial + vocal ou líquida:

-En substantivos e adxectivos: *ghas, ghatos, ghaita, ghalgha, ghêfe, ghoma, ghran, ghracia, ghrasa, ghrande, jordo*.

-En nomes propios: *Ghulias, Ghómez, Ghalicia, Ghuadalaghara, Ghuan, Ghabriel*.

Posición interior:

-Intervocálica: *amigho, coleghios, aghosto, aghullas, ghalegho*.

-Formando grupo cunha líquida: *aghramilar, amighrante, negbro, aghricultura*.

-Precedida de consoante: *algho, furghón, aljén, derghracia, desghraciados, delghada, inghenieros*.

2.1. Xeración Vella

Na xeración vella do concello de Forcarei atopamos diversas realizacións consonánticas alternando libremente no terreo das velas orais: a fricativa, principalmente faringal xorda [h], a oclusiva velar sonora [g], aproximante velar sonora [ɣ], e a fricativa velar xorda [x].

As realizacións con fricativa faringal [h] e con fricativa velar [x] atópanse en diferentes posicións no contexto da palabra. A realización máis frecuente é a primeira, que moi ocasionalmente se rexistra tras nasal⁶. Son algúns exemplos desta última:

⁵ Cfr. *ALGa* (1990: 176).

⁶ Unha distribución de variantes fonéticas tras nasal ([ŋk], [ŋg], [ŋh], [ŋx]) do fonema /g/ preséntao M. González (1980: 87-99) a propósito da voz *canga* sinalando que "na zona de geada é a pronuncia [ŋg] a máis frecuente con vantaxe sobre [ŋk], [ŋh], [ŋx]".

-Verbos: *s'enghañaba, s'enghanchaban*:

"mamá sèmpre decía è nunca *s'enghañaba* que..." (Amparo González. 60 anos)

"onde *s'enghanchaban*-os pòtes" (Argentina Villaverde. 64 anos)

-Cuantificadores: *ninghunha*:

"non facía forza *ninghunha* pa tras" (Hermantino Doval. 63 anos)

-Nomes propios: *Changhüi*.

"alí no nòso *Changhüi*" (Argentina Villaverde. 64 anos)

-Termos do castelán: *anghinas, inghenieros, congeladores*:

"nin había *congeladores* nin había nada deso" (Manuel Álvarez Liñares. 73 anos)

"*inghenieros* ou por aghèmplo apareghadores" (Sabino Villaverde. 63 anos)

Fronte a isto, a palabra *domingo* nunca se rexistrou con gheada. Tampouco aparece coa realización oclusiva xorda [k] (*dominko*)⁷.

A fricativa velar [x] ten unhas aparicións moi ocasionais: *aljadós, jaiteiros, gallejo, sejún*:

"unhos *jaiteiros* ou tal" (Jaime Barreiro. 66 anos)

"lèva moitos nombres *sejún* o cliente" (José Fernández. 93 anos)

A porcentaxe de aparición dos principais alófonos, tomando como base 25 informantes en total da vila e mais da aldea, é a seguinte:

[h] (2509 exs)	78,21%
[x] (7 exs)	0,21%
[g] - [ɣ] (692 exs)	21,57%

⁷ Noutras falas, como é o caso da de Vincios, a solución *nk* é a solución común. Cfr. H. Costas (1986: 51)

2.2. Xeración intermedia

A gheada segue a ser moi abundante neste sector. Aquí, encontramos pequenas diferencias entre a fala dos centros administrativos do concello (Forcarei e Soutelo) e a das aldeas propiamente ditas (parroquia de Aceveiro).

No medio vilago continúan a rexistrarse as realizacións seguintes:

- [h]: *lughar, ghracia, fagho...*: "aínda dun *lughar* cercano viñan pr' aquí " (José Doval. 38 anos)
- [x]: *chejar, jas, dijas...*: "o lunes ó *chejar*" (Ángeles Viéitez. 42 anos)
- [g]-[ɣ]: *gardar, agora, amigos...*: "nin *aghora* nin antes" (Esperanza Ferreira. 50 anos)
- [ŋh]: *ninghunha, enghordaba*: "cousa *ninghunha*" (Esperanza Ferreira. 50 anos)

No medio aldeán témo-las mesmas variantes, agás os casos de gheada tras nasal:

- [ŋg]: "xa non xòghan a cousas desas, a cousa *ningunha*" (José Diéguez. 36 anos)

Hai tamén unha total ausencia do son fricativo [x] nos falantes de Aceveiro.

En palabras que no castelán presentan [x], dáse moito en lugar deste son a pronuncia fricativa faringal: *Ghuan, dibugho, ghèfe, ghunio, eghemplo*:

"facemos a fogheira o día de San *Ghuán*" (Antonia López. 42 anos)

A distribución destas variantes, partindo dun total de 15 informantes, está próxima á distribución que amosan os sectores vellos, aínda que se observa un aumento da variante [x] malia que só se documentou na vila. Tamén hai unha diminución dos usos da realización fricativa en prol das realizacións oclusiva e aproximante:

[h] (568 exs)	69,69%
[x] (15 exs)	1,84%
[g] - [ɣ] (232 exs)	28,46%

2.3. Xeración nova

Nos falantes de menos de 30-33 anos apréciase un marcado descenso nas aparicións da realización [h] e un aumento nas aparicións do alófono fricativo velar [x] (*aljén, aljunhos, formija, joma, xojámolo, ajora, xujetes*) así como da oclusiva e da aproximante [g]-[ɣ]. Na mesma palabra danse casos de alternancia entre aproximante e fricativa velar: *Vigo ~ Vijo*. Son algúns exemplos:

"a araña ganáballe á *formija*" (Santiago Dapena. 10 anos)

"*fago* o almorzo" (Marina Méndez. 22 anos)

Tras nasal unicamente documentamos unha aparición da variante fricativa faringal:

"*enghánchas'* o arad'ó trator" (Estrella Fiestras. 12 anos)

Non se rexistra tras nasal a alternancia [ŋk]~[ŋg]: *domingo, palangana*.

"botaban unha *palangana* de agua" (G. Rivero. 31 anos)

En falantes do medio aldeán son frecuentes os exemplos nos que aparece o son fricativo faringal no canto do fricativo velar, en palabras do castelán: *eghercicios, ghitanos, Ghuan, brughos, colegchio*:

"hai os *ghitanos*" (José Manuel González. 15 anos)

"mandabámoslle facer *èghèrcicios*" (Estrella Fiestras. 12 anos)

"*mèdia hòra* de carretèra hast'ò *colegchio*" (Ana Cendón. 20 anos)

En falantes moi novos da vila, de menos de vintetrés anos, os exemplos son moi esporádicos, unicamente atopamos dous casos nas gravacións.

A distribución porcentual de alófonos que se documentan, tendo en conta 22 informantes, é a seguinte:

[h] (355 exs)	25,99%
[x] (30 exs)	2,28%
[g] - [ɣ] (975 exs)	71,79%

Visto o anterior, debemos concluír que na sincronía actual desta fala temos dous subsistemas convivindo, un que presenta o fonema aspirado faringal xordo /h/⁸ coas realizacións [h]-[x], que é o que se atopa en falantes de media e avanzada idade; e outro emerxente que quere sobrepoñerse ó anterior, agromando nos sectores novos e que amosa o fonema oclusivo velar sonoro /g/ coas realizacións [g]-[ɣ]. Neste último caso a estrutura do sistema non sofre alteracións aínda que testemuña a progresiva perda da gheada. En cambio, no primeiro caso, o fonema /h/ supón unha reorganización de unidades (transfonoloxización)¹⁰ na orde velar respecto ó sistema de non gheada, por canto que a oposición xorda/sonora nas oclusivas desaparece. Deste xeito, estase a dar un proceso dinámico de desprazamento que é o cambio dun subsistema por outro, orixinado por un factor extralingüístico: o factor prestixio:

Xeracións Vella e Intermedia	
/h/	/k/
[h] - [x]	[k]

Xeración Nova
/g/
[g]-[ɣ]

A realización aspirada encóntrase, nos falantes de tódalas idades, tamén en palabras que no castelán teñen fricativa velar xorda, pero decrecendo conforme pasamos de máis vellos a máis novos. Este tipo de palabras adaptaciónse de dúas maneiras, ou ben coa prepalatal fricativa xorda [ʃ] (*exemplo*) ou ben coa aspirada [h] (*eghempro*).

A diminución do fenómeno da gheada nos novos débese á súa negativa consideración por parte destes falantes: *a min o que non me*

⁸ A propósito das faringais e tamén das uvulares di Malmberg (1974: 166): "spirantes formées par la partie postérieure du dos de la langue contre le luette ou la paroi postérieure du pharynx. Ces types manquent dans les grandes langues de culture de l'Europe mais sont bien représentés dans beaucoup de langues en dehors de notre continent".

⁹ Estamos a referirnos ó sistema que tende a utilizarse no galego culto (sen gheada e sen seseo), que é o do galego central e oriental.

¹⁰ Cfr. Alarcos (1965⁴:133).

gusta é ese jejeo de Vijo, dinos unha informante de trinta e dous anos na parroquia de Aceveiro.

Nalgúns informantes de trinta anos puidemos observar que a pesar de rexeitaren esta pronuncia socialmente, seguen a utilizala conscientemente no seu medio natural, por medo a caeren nunha suposta *finura* inusual e estraña nese medio no que conviven¹¹.

3. Adaptación de cultismos

3.1. Xeracións vella e intermedia

Observamos unha tendencia á supresión de fonemas en coda silábica nos grupos consonánticos cultos, preferentemente en falantes dos sectores vellos; pero tamén a fala dos de media idade presenta este fenómeno. A perda de consoantes nesta posición, a vocalización das mesmas ou a redución de grupos do tipo *ins* → *is* son procesos que se ven favorecidos polo tipo de sílaba predominante nesta fala e na lingua galega en xeral, que é aquela formada por unha consoante seguida dunha vocal (CV)¹².

A oclusiva en coda pérdese en casos coma os seguintes:

[-k]- implosivo:

[-kt]- → [-t]: *trotor, contato, caráter, atividá, elêtrica, dirètor, perfeta, corrèto, atividá, èsatamente*.

"El èra o *dirètor* dos ghaitèiros da Hermandá" (J..A. Fentanes. 77 anos)

"Considêrome bastante espèrto en digamos, en *atividá*, en tódalas *atividades*" (José Viéitez. 68 anos)

De xeito moi ocasional, encontramos nas gravacións dous casos que presentan o grupo sen reducir: *actuación, actividades*:

"dedïcans'a outras *atividades*" (Sabino Villaverde. 63 anos)

¹¹ De xeito paralelo á lingua oral, na escrita tamén se rexeita a gheada. No s. XIX, por exemplo, José Fernández y Neira destérrea en *Proezas de Galicia*. Tamén a rexeitaron os autores do s. XVII e XVIII. Cfr. R. Mariño (1989: 207-222).

¹² Vid. Malmberg, B. (1965). Este mesmo autor en *La fonética* (1970⁴: 69) di "otra manera de facilitar la pronunciación es suprimir algunas consonantes en los grupos recargados...i(n)stancia".

"A primeir' *actuación* que fixéron" (Carolina Fírvida. 70 anos)

Na marxe posterior silábica a consoante adquire, de maneira moi esporádica, unha realización fricativa [θ]¹³: *reztoral*, ou unha realización semivocálica [w]: *traìeuto, defento*.

"...na ilesia, na *Reztoral*" (José Fernández. 82 anos)

"pouco *traìeuto* hai llano" (Antonio Viéitez. 77 anos)

-[kθ]- → -[θ]-: *acidente, ación, produción, lèción, dirèción, construción*.

"tuvén un *acidente*" (J. María Álvarez. 36 anos)

"traballei dous anos na *costrución*" (José Doval. 38 anos)

-[kš]- → -[š]-: *explicación, máximo, testuales*.

"non che pòdo dar ningunha *explicación*" (Nieves Villaverde. 73 anos)

-[ɣ]- implosivo:

-[ɣn]- ~ -[gn]- → -[n]-: *inorancia, Benino*. Son pouco frecuentes os termos con este grupo consonántico nas gravacións, con todo foron rexistradas algunhas perdas da implosiva.

"Es'è unha *inorancia*" (Francisco Fiestras. 72 anos)

-[p]- implosivo:

-[pt]- → -[t]-: *adatar, adaptado, concètos, eucalito / alcólito*.

"non-os *adatamos* a un" (Manuel Míguez. 73 anos)

-[pθ]- → -[θ]-: *Conceción*. Ás veces aparece a semivocal [w]:

"unha señora que lle chamaban *Conceución*" (Carmen Almeida. 60 anos)

¹³ Este alófono en final de sílaba é ben coñecido tamén noutras falas galegas como son Feás (Couceiro 1976: 29), a Terra Cha (Regueira 1989: 99) ou o occidente de Asturias (Cano González, p.63) e mais tamén no castelán (N. Tomás 1982²¹: 103).

-[β] ~ -[b]- implosivo:

-[bš]- → -[š]-: *susidios*.

“o día que par'un *susidio*” (Amparo González. 60 anos)

-[ββ]- ~ -[bb]- → -[β]-: *suvençió*s.

“daban *suvençió*s” (Carmen Almeida. 60 anos)

-[tβ]- ~ -[ðβ]- → -[β]-: *fúbol*.

“xogabamos á pelòta, ó que fora, ó *fúbol*” (José Villaverde. 39 anos)

-[ð]- implosivo:

-[ðm]- → -[m]-: *aministrativo*:

“despois xa se meteu d'*aministrativo*” (Amparo González. 60 anos)

Máis esporadicamente escóitase a realización fricativa [θ] da consoante implosiva, en formas do tipo de *azministrativo*.

-[ŋ]- ~ -[m]- implosivos:

-[ŋn]- ~ -[mn]- → -[n]-: *alunos, colunas, ghinasia*.

“os *alunos* qu'hai aghora” (Sabino Villaverde. 63 anos)

Grupo -[nš]+consoante:-

-[nš]- → -[š]-: *estrumentos, istrotor, istaleime, istitutos, costantemente, trasformado, trasportaban*.

“cuando s'*istalou* por aquí” (Benigno Villaverde. 74 anos)

3.2. Xeración nova

Aínda que nos falantes da xeración nova se produce a perda da consoante implosiva na fala espontánea e coloquial, os casos de con-

servación son moito máis numerosos ca nos falantes de idades intermedias e avanzadas. Deste xeito, no grupo [kt] comparando os casos de mantemento da consoante implosiva entre falantes dos sectores vello e intermedio (40 informantes) fronte ós novos (22 informantes), encontramos só tres casos de conservación nos primeiros fronte a trece casos nos segundos, a pesar de seren menos estes últimos e tamén o volume de textos ser menor; co cal o resultado porcentual que se obtén é o seguinte:

[kt]	
Xeracións vella e intermedia	Xeración nova
18,75%	81,25%

Outros grupos cultos como [ɲɲ] ou [tb] presentan unha diferenza clara a prol dos sectores novos, así os casos que atopamos de mantemento nas gravacións (solemne, alumnos, fútbol) están sempre nos falantes novos.

Nos falantes novos o -d implosivo en castelanismos e cultismos adáptase e adquire a realización [θ] ou [θ] sonorizada en maior número de ocasións ca na xeración vella e intermedia: *Daviz*, *azmirar*...

"temos competición que nos fai Don *Daviz*" (Manuel Taboada. 11 anos)

"è eso è digno de *azmirar*" (Marina Méndez. 22 anos)

4. O fonema /s/

4.1. Fenómenos de aspiración e perda de /s/ implosivo

4.1.1. Xeración vella.

Nos sectores vellos do concello de Forcarei, tanto na vila coma na aldea, o son fricativo alveolar [s], na marxe posterior silábica, tende esporadicamente a unha pronuncia fricativa faringal ou desaparece. Ocorre case sempre nas mesmas formas léxicas, principalmente diante de consoantes xordas. Son exemplos de aspiración de /s/ nestes informantes: *dehpois*, *ethpois*, *despoiñ*, *máh* (máis), *ah* (as). Son casos de perda de /s/: *depois*, *digraciada*:

"*dehpois* ti viñaste prá casa" (Manuel Míguez. 73 anos)

"è *depois* como así que fas unha cousa xa che còrr'a fama..."
(Manuel Álvarez. 73 anos)

"quedábam'ah hòras libres" (José Viéitez. 68 anos)

4.1.2. Xeración intermedia

Casos esporádicos de aspiración témolos en formas como *máih*, *mihmo*, *poiñ*, *ehpois*. Adoitan presentarse diante nasal ou diante consoante xorda:

"Será por bruxerías *mihmo*" (Ángeles Viéitez. 42 anos)

"a santa *máñ* tal" (Esperanza Ferreira. 50 anos)

Perdas ocasionais de /s/ implosivo achámolas en falantes do medio rural, vgr. *depois*. Nos falantes da vila non rexistramos ningún caso, de tal sorte que para a forma que tomamos como exemplo escoitase sempre *despois* ~ *despós*.

4.1.3. Xeración nova

Os falantes novos tamén presentan exemplos illados de aspiración de /s/ en contextos similares ós dos anteriores informantes: *dehpois*, *poiñ* (pois), *oh* (os):

"Imos *oh* compañeiros" (David López. 15 anos)

"*poiñ* aprendes" (Manuel López. 32 anos)

Perdas de /s/ en posición final de sílaba interior de palabra non se encontran na fala dos informantes novos da vila, si, en cambio, nos do medio aldeán, nos que pode escoitarse *depois* con moita frecuencia en relación con falantes de media e avanzada idade¹⁴.

Confrontando un volume similar de textos orais, pertencentes a 7 informantes da vila e a 7 informantes da aldea, nos diferentes sectores xeracionais nos que se perde a consoante en posición de coda silábica nunha palabra como *de(s)pois*, atopamos a maior porcentaxe de casos de caída nos informantes novos da aldea; nos da vila non atopamos ningún caso. Na xeración intermedia tamén hai máis caídas no medio rural. Nos falantes vellos as perdas son así mesmo máis abundantes nos informantes da aldea.

¹⁴ De calquera maneira, as caídas deste son prodúcense de xeito illado, o xeral na zona é escoita-la forma plena *despois*.

	XV	XI	XN
[depójs]	Aldea: 83,33% (5 exs.) Vila: 16,66% (1 ex.)	Aldea: 100% (2 exs.) Vila: 0% (0 exs.)	Aldea: 100% (18 exs.) Vila: 0% (0 exs.)

Así pois, o [š] pode na fala desta área aparecer como un son aspirado [h]¹⁵ ou desaparecer. Con todo, tanto as aspiracións coma as perdas son nosa fala un fenómeno esporádico que non leva consigo ningún proceso de fonoloxización ou desfonoloxización. O /s/ fricativo aspirado ten maior frecuencia de uso no occidente da Coruña e en puntos do Val Miñor, Val de Verín ou Ancares¹⁶.

4.2. *Alguns casos de seseo implosivo e palatalización de /s/*

O concello de Forcarei non está dentro do territorio seseante galego, de aquí que tódolos falantes distinguan /s/ de /θ/. Así e todo, na palabra *maíz* podemos atopar-la realización -/s/ en troques de -/θ/ e escoitármolo resultado [ma'js]. Igualmente no canto de /s/- podemos atopar na fala con /s/-, que se rexistra de modo esporádico en palabras moi concretas como [šẽmpre], [jañfoás].

4.2.1. *Xeracións vella e intermedia*

Atopamos usos de /s/ por /θ/ na palabra [maís]. En falantes da vila dáse esta pronuncia en persoas que traballaron no campo. Dentro destes falantes do medio vilego cómpre distingui-los informantes de Forcarei dos de Soutelo. Nestes últimos alternan os usos de [mífo] ~ [maís]. Na fala dos de Forcarei só aparece a primeira. Isto tamén nolo corroboraron algunhas das persoas que entrevistamos; así, unha informante de Soutelo dinos:

"Nós aquí chamámosll'aínda máis, por exemplo aí na parte de Forcarei xa lle chaman millo, aquí chamámosll'aínda máis" (Helena Fraíz. 57 anos)

¹⁵ A aspiración do /s/ explícanla algúns autores botando man do contexto fonético; deste xeito débese, segundo Martinet (1974), a unha tendencia á sílaba aberta. Para Grammont (1965: 205-207) débese ó influxo da vocal precedente. Outros acoden a explicacións de tipo articulatorio, así para Straka (1964: 607-628) a orixe está no debilitamento propio de toda consoante en posición implosiva debido á diminución natural do esforzo muscular nesta posición.

¹⁶ Vid. F. Rei. (1990:57)

En falantes da aldea rexístrase unha forma que é [maísa], quizais xerada a partir do masculino *maiso*¹⁷ e tamén con pronuncia [-s] por [-θ].

“papas de fariña *maísa*” (Manuel Álvarez. 73 anos)

De modo esporádico, nalgunhas palabras moi concretas /s/-palataliza: [Jémpre]. Ás veces, o fenómeno explícase polo contexto, ó seguir iode (partindo do castelán *siempre*), ou por asimilación a outro son similar da palabra: [Jan]foás].

“estaban no baile *xèmpre*” (Carolina Fírvida. 70 anos)

“xa toquei *xèmpre* aí no harmonio” (Jaime Barreiro. 66 anos)

“xuntabamos fentos, cardos, *xanxoás*” (José Doval. 38 anos)

4.2.2. Xeración nova

En informantes novos de Soutelo foron documentados, alternando no seu uso, [maíš] ~ [maíθ]. Por contra, os falantes de Forcarei e mailos de Aceveiro sempre din [maíθ] co son interdental.

Exemplos de palatalización do /s/- escóitanse de modo esporádico en [Jémpre] e [Jan]foás]:

Vanse ós cardos è ós *xanxoás* (Carmen Cendón. 22 anos)

xèmpre ibas facendo así algo (Carmen Canabal. 15 anos)

4.3. Rotacismo

O rotacismo é a realización do fonema fricativo apicoalveolar /s/ como líquido vibrante [r]. Foi documentado en diversos puntos de Galicia -Terra Cha, Verín e comarcas limítrofes coa Terra de Montes como son as terras do Deza- tamén en puntos do territorio administrativo de León (Bierzo) e en diversas zonas da Rumania, así como no latín e no grego. Na nosa área rexístrase en falantes de todas as idades en maior ou menor proporción.

4.3.1. Xeracións vella e intermedia

Son moi abundantes os exemplos de rotacismo nos informantes de media e avanzada idade. Aparece fundamentalmente diante de

¹⁷ Cfr. *millon-milla* (fariña *milla*).

consoante sonora¹⁸, en menor medida diante de consoante xorda, tanto en interior de palabra coma por fonética sintáctica. Para comprobar e ratificar isto establecemos unha porcentaxe partindo de 10 informantes da xeración vella collidos ó chou, pois son os deste sector os que presentan máis casos do fenómeno:

[š] → [r] ~ [ʀ] diante xorda	[š] → [r] ~ [ʀ] diante sonora
(24 exs.)	(124 exs.)
16,21%	83,78%

Algúns exemplos en distintos contextos fonéticos son os seguintes:

- /r/+β/: "moitar veces", "máir ben", "máir vello".
- /r/+ð/: "ár doce", "despoir derd'alí", "anter deso".
- /r/+ɣ/: "dergracia", "coar grades".
- /r/+h/: "máir ghrande", "con dúar ghaitas".
- /r/+m/: "mirmo", "dúar misas".
- /r/+l/: "máir largo", "dour lugares".
- /r/+n/: "ár nove", "máir nada".
- /r/+s/: "ár sete", "fan ar señales".
- /r/+θ/: "nor zoques", "máir cedo".
- /r/+f/: "máir fino", "canto poidar facer", "derfacer".
- /r/+ʃ/: "despoir xa", "dour xuntos".
- /r/+w/ ~ /h/: "or huèvos", "or ghuèvos".

4.3.2. Xeración nova

En falantes novos, especialmente de menos de vinte anos, os empregos do rotacismo diminúen considerablemente. En 22 informantes da xeración vella rexistramos 235 exemplos de rotacismo fronte a 63 exemplos en 22 informantes da xeración nova.

Rotacismo nas XV	Rotacismo nas XN
(235 exs.)	(63 exs.)
78,59%	21,40%

A maior parte dos casos de rotacismo danse en posición final absoluta de palabra, diante de consoante sonora ou xorda por fonéti-

¹⁸ Seguindo a R. Lorenzo (1975:136) dicimos que "o s ante consoante sonora pronúnciase sonora e achégase ó modo de articulación do r [...] de aí o paso total de s a r".

ca sintáctica; e isto é válido para tódalas xeracións de falantes. Collendo de mostra 22 informantes da xeración nova saénno-los datos seguintes:

XN	
Rotacismo en interior de palabra (13 exs)	Rotacismo en final de palabra (50 exs)
20,63%	79,36%

Fronte ós sectores vellos que non teñen conciencia do fenómeno, os falantes máis novos si a teñen, sobre todo a través dos libros e do ensino e sénteno como vulgar e rexeitable, de aquí que tendan a evitalo cando entenden que o contexto no que se expresan require unha fala máis esmerada.

5. Metátese

A metátese é o cambio de lugar dos sons dentro da palabra atraídos ou repelidos uns polos outros (Lázaro, F., 1968³: 277). En palabras de Grammont (1965:339): "...un phonème quitte sa place originaire pour aller en prendre une autre à une certaine distance de la première". Para el "la cause principale de ce phénomène est le besoin de donner aux mots une constitution phonique plus commode". O fenómeno, frecuente en moitas falas galegas, non é novo e xa se documenta no latín vulgar, por isto formas como *poplus* (con metátese **ploppus*) puideron chegar a resultados como o do it. *pioppo* ou galego e castelán *chopo* (Meyer Lübke, 1926: 267).

Na área que estamos a estudar non se dá con excesiva frecuencia. Cando aparece, o fonema que máis se ve afectado é a líquida vibrante. A maioría dos casos documéntanse na xeración vella do medio rural. Fronte a estes, nos falantes novos da vila xa non se documenta.

5.1. Xeración vella

Atopamos diferentes exemplos de metátese nos que os cambios de posición da vibrante ou ben se producen na mesma sílaba ou ben dunha sílaba a outra, principalmente cara á sílaba precedente. Ás veces só se dan nun único contexto, como ocorre con *outor día*.

-Na mesma sílaba: *perguntar*, *perfecionarse*, *outor*, *gharmalleira*, *aporveitar*. Tamén en palabras castelás como *presona*:

"pra *prefecionarse* un pouquiño máis pois fun alí" (Jaime Barreiro. 66 anos)

"unha *gharmalleira* pra colga-lo pòte" (Josefa Rozados. 82 anos)

"*aporveitei* de camas vèllas a madeira" (Benigno Villaverde. 74 anos)

"ó *outor* día arreabas pr'àquí prá casa" (Hermantino Doval. 63 anos)

"*invitabas* a poucas *presonas*" (Hermantino Doval. 63 anos)

-Dunha sílaba a outra: *catredal*, *frebeiro*:

"na *Catredal*, na... *Rètoral* toda" (José Fernández. 92 anos)

"*tocaban* a còrna cand'èra no mer de *frebeiro*" (Amparo González. 60 anos)

Nalgúns destes resultados pode entrar en xogo o fenómeno da analoxía, de aquí que *prefecionarse* pode deberse a un cruce co prefixo *pre-*, ou *frebeiro* que é un termo xa totalmente fixado nos falantes vellos, se debe a analoxía con *freba*, palabra tamén fixada deste xeito na zona.

5.2. Xeración intermedia e nova

Neste grupo son moi inusuais os casos de metáteses. Na xeración intermedia atopamos só un exemplo que é o que se produce no identificador *outor*.

"*hast'ò outor* día que s'enterraba" (Esperanza Ferreira. 50 anos)

Na xeración nova non a rexistramos no medio vilego, pero si se rexistrou *frebeiro* de modo esporádico nalgún falante de Aceveiro:

"son o dous è o tres de *frebeiro*" (Manuel Taboada. 11 anos)

6. Nasal velar

Dos catro fonemas nasais do galego, /m/, /n/, /ɲ/, /ŋ/, merece na nosa zona unha pequena atención o nasal velar /ŋ/. En ocasións, en lugar dun son velar temos un son alveolar explosivo ó agruparse a nasal coa vocal inicial da sílaba seguinte.

As distintas idades dos falantes non se traducen en diferencias lingüísticas no que atinxe a este fenómeno, deste modo atopamos

unha realización alveolar da nasal en falantes de tódalas idades nos seguintes contextos:

Negación + pronome: *non-àcòrdo, nin-os quèro.*

Verbo + artigo: *botaban-a culpa, falan-o castellano, èran-os carniceiros.*

Relativo + pronome: *quèn-os teña, quèn-as fagha.*

Adverbio + pronome: *tamên-o decían, tamên-a estou pagando.*

Adverbio + artigo: *bèn-o castellano.*

Adxectivo + nome: *San-Antònio.*

Pronome + artigo: *a min-o ghallego.*

Preposición + pronome: *seghún-o ti graduabas.*

Preposición + artigo: *sin-a parcelaria.*

7. Outros fenómenos fonéticos

7.1. Caída de líquidas e de nasais

En falantes, sobre todo de idades avanzadas e tamén nalgúns de idades intermedias a vibrante simple pode ocasionalmente suprimirse ou adquirir unha pronuncia moi relaxada, tanto en posición intervocálica coma formando grupo con outras consoantes. A debilidadade dos sons en posición intervocálica, así como a disimilación e a rapidez da lingua oral nalgúns casos, xustifican estes fenómenos. No mesmo caso está a nasal alveolar. Exemplos:

“para que còbres tú *diètamente*” (José Fernández. 92 anos)

“lêvase o *mateial* por mèdio de grúa” (José Fernández. 92 anos)

“*taballando* por alí” (José Fernández. 92 anos)

“eu plánt’os en *febeiro*” (José M. Álvarez. 36 anos)

“todas esas *apañeias* eu” (José Fernández. 92 anos)

7.2. Confusión de líquidas

Nalgúns falantes do medio rural a líquida vibrante [r] confúndese coa lateral [l] por cousa de disimilación, de aquí que poidan escoitarse:

“vaia polas almas do *pulghatòrio*” (Josefa Rozados. 82 anos)

“nós estamos no *almario* è metémoslle sustos” (Manuel Taboada. 11 anos)

“unha enfermédá do *zalèbro*” (A. Viéitez. 77 anos)

7.3. Outras alteracións

Rexistrámolas maioritariamente en falantes da xeración vella.

Pronuncia de [-j]- por [-x]- que obedece a unha substitución pola adaptación e deformación do castelán *sanguijuelas*. Na mesma palabra cae a sibilante inicial pola asimilación ó -s do demostrativo precedente, que favorece a errada segmentación¹⁹:

"puñan aquelas *anguexuèlas*" (Josefa Rozados. 82 anos)

Nalgúns casos escóitase a pronuncia de [ʃ] en lugar da vibrante [r]:

"vanlle dar unha *sospresa*" (Antonio Viéitez. 77 anos)

Adición dun son velar en palabras do castelán. Aparece cando a palabra comeza pola semiconsoante [w], fundamentalmente polo ditongo [we] ~ [wɛ]:

"voulle levar tantos *güèvos*" (José Viéitez. 68 anos)

"mañán hai *ghüèlgha* de Médicos" (Aurelia Canabal. 70 anos)

Adición dunha vibrante:

"*alcòlitro*, xarxa, romeu, dar vapores" (Josefa Rozados. 82 anos)

8. Conclusión

Dentro dos fenómenos fonéticos, no terreo consonántico, que aparecen no galego da Terra de Montes, algúns están presentes dunha maneira case constante e outros son ocasionais e esporádicos.

Son do primeiro tipo as caídas de -[ð]- en determinadas terminacións (-*ude*, -*ade*). Este feito, característico da fala popular, rexístrase principalmente en falantes da xeración vella e intermedia, tanto do medio vilego coma do medio aldeán. Para a terminación -*ado* documéntanse máis perdas nos informantes da vila ca nos do rural. Cos

¹⁹ Casos similares foron analizados por C. García referidos tamén á fala popular (1984: 275-280).

novos, a principal diferenca vén dada polo feito de que nestes atópase a terminación *-ude* sen reducir (*xuventude*), explicable, sobre todo nos máis novos, polo influxo da escola.

Outro fenómeno fonético moi abundante na zona é a gheada, con realización fricativa aspirada. A raíz dos datos que se obtiveron, inferimos que é unha pronuncia en retroceso dado que o seu emprego decrece considerablemente nos falantes máis novos. A causa disto está, por unha banda, na mala consideración da gheada, e pola outra no feito de que non apareza no castelán, lingua que para moitos aínda segue a se-la variedade culta e do ben falar.

Como ocorre en xeral no galego popular, é ben coñecida na nosa fala a desaparición de consoantes implosivas pertencentes a grupos cultos. Son os falantes das xeracións vella e intermedia os máis proclives ás caídas dos fonemas implosivos ou á semivocalización con [w]. O maior achegamento á cultura escolar dos novos explica que manteñan en maior medida moitos grupos cultos ([kt], [tβ], [ɲn]) sen reducir. Tamén estes últimos amosan maior tendencia á interdentalización das consoantes na marxe silábica posnuclear ([aθmirár]).

De moito uso na fala desta zona é o rotacismo, fenómeno que retrocede consonte pasamos de persoas vellas a novas na vila e mais na aldea. Como sucede coa gheada, os falantes con certo grao de instrución desbótano da súa fala, recalcando a pronuncia do [ʃ].

Entre os fenómenos de carácter esporádico, están as perdas de [-Y]- ([ilésja]) nos falantes da xeración vella da vila ou da aldea. Nos mesmos falantes tamén se ven casos de adición de sons, perda de sons, confusión de sons ([l]-[r]) por mor de procesos de equivalencia acústica, asimilación e disimilación. Coñecidos na xeración vella do rural son os casos de metáteses, que nunca se atoparon na fala dos informantes novos da vila.

O *s* implosivo ocasionalmente pode aspirarse e perderse ([dehpójs], [depójs]). Nos falantes da aldea atopamos máis exemplos de caída deste son. Tamén de xeito esporádico, obsérvanse nesta fala resultados con *s*-palatalizado ou semipalatalizado en palabras moi concretas, sen distinción por lugares nin por idades.

Se ben moitos dos fenómenos lingüísticos analizados poden atoparse noutras falas da xeografía galega, a diferenca con outros puntos de Galicia vén dada tanto polo uso esporádico ou permanente deses mesmos fenómenos na nosa fala coma pola súa aparición e distribución nos distintos sectores xeracionais.

Bibliografía citada

- Alarcos, E. (1965⁴): *Fonología española*, Gredos, Madrid.
- Alvar, M. (1974): "Sevilla, macrocosmos lingüístico", *Estudios filológicos y lingüísticos. Homenaje a Ángel Rosenblat*, Caracas.
- Cano González, A. M. (1981): *El habla de Somiedo (occidente de Asturias)*, *Verba*, separata dos números 4 e 5.
- Cedergren, Henrietta (1979): "La elisión de la /d/. Un ensayo de comparación dialectal". *BAPLE*, VII, pp. 19-30.
- Costas González, X.H. (1986): *Aproximación lingüística á fala de Vincios (Val Miñor)*, Memoria de licenciatura (inédita), Facultade de Filoloxía, Universidade de Santiago.
- Couceiro, X.L. (1976): *El habla de Feás*, anexo 15 de *Verba*, Santiago.
- Fernández González, J.R. (1980): "La *geada* del Valle de Ancares (León) y la del gallego occidental", *XVI CILFR*.
- Fernández Rei, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*, Xerais, Vigo.
- García, C. (1984): "Perda do s- na fala popular", *Verba*, 11, pp. 275-280.
- Gonçalves Viana, A. R (1973): *Estudos de fonética portuguesa*, Imprensa Nacional, Lisboa.
- González González, M. (1980): *O xugo e o carro*, tese de doutoramento (inédita), t.I, Facultade de Filoloxía, Universidade de Santiago.
- Grammont, M. (1965): *Traité de phonétique*, L. Delagrave, París.
- Instituto da Lingua Galega (1990): *ALGa: Atlas lingüístico galego. Vol. I, Morfoloxía verbal*. C. García e A. Santamarina (directores), F. Fernández Rei (coordinador e redactor), R. Álvarez Blanco, M. González González; Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña.
- Lázaro Carreter (1968³): *Diccionario de términos filológicos*, Gredos, Madrid.
- Lorenzo, R. (1975): "El rotacismo en las lenguas románicas", *Verba*, 2, pp. 119-136.
- Malmberg, B. (1965): *Estudios de fonética hispánica*, CSIC, Madrid.
- (1974): *Manuel de phonétique générale*, Paris.
- Mariño, R. (1989): "Testemuños de gheada nos primeiros textos galegos do s. XIX", *Actas do XIX CILFR* (editadas por Ramón Lorenzo), t. VI, pp. 207-222.
- Martinet, A. (1980-81): "De divers types de consonnes continues", *BFUCh*, XXXI, pp. 4431-442.
- (1974): *Economía de los cambios fonéticos. Tratado de fonología diacrónica*, Madrid, Gredos.

- Martínez Celdrán, E. (1991): "Sobre la naturaleza fonética de los alófonos de /b, d, g/ en español y sus distintas denominaciones", *Verba* 18, pp. 235-253.
- (1994): "Cantidad e intensidad en los sonidos obstruyentes del castellano: hacia una caracterización acústica de los sonidos aproximantes", *Estudios de Fonética experimental I*, pp. 73-129.
- Meyer Lübke, W. (1926): *Introducción a la lingüística románica*, Centro de Estudios Históricos, Madrid.
- Navarro Tomás (1982²¹): *Manual de pronunciación española*, CSIC, Madrid.
- Pensado, J. L./ Pensado, C. (1983): "Gueada y Geada gallegas", anexo 21 de *Verba*, Santiago.
- Porto Dapena, J.A. (1977): *El gallego hablado en la comarca ferrolana*, anexo 9 de *Verba*.
- Prieto, D. (1980): "Algunhas hipóteses sobre a geada", *Verba* 7, pp. 223-241.
- Rabanal, M. (1958): "Rasgos de sustrato en la lengua gallega", *Hpedrayo*, pp. 119-218.
- Regueira, X.L. (1989): *A fala do norte da Terra Cha*, tese de doutoramento (inédita), Facultade de Filoloxía, Universidade de Santiago.
- Resnick, Melvyn (1975): *Phonological variants and Dialect Identification in Latin American Spanish*, The Hague-Paris, Mouton.
- Santamarina, A. (1980): "Novas consideracións ó redor das orixes da geada", *Verba*, 7, pp.243-249.
- Schneider, H. K. (1938): "Studien zum Galizischen des Limia-beckens (Orense-Spanien)", *VKR*, XI.
- Schroten, J. (1980): "Interpretación de la geada gallega", *Verba*, 7, pp.209-222.
- Soto Andión, X. (1995): *Estudio lingüístico do galego da Terra de Montes*, Memoria de licenciatura (inédita), Facultade de Filoloxía, Universidade de Santiago.
- Straka, G. (1964): "Remarques sur la désarticulation et l'amuisement de l's implosive". *Melanges de Linguistique Romane et de Philologie médiévale offerts à M. Maurice Delbouille*, de J. Dukulot, S.A., Gembloux., pp.607-628.
- Veiga Arias, A. (1976): *Fonología gallega*, Bello, Valencia.
- Veiga Rodríguez, A. (1985): "Consideraciones relativas a la actuación y límites de las oposiciones fonológicas interrupto/continuo y tenso/flojo en español", *Verba*, 12.
- Zamora Vicente, A. (1986): *Estudios de dialectología hispánica*, anexo 25 de *Verba*.

PEQUENA CONTRIBUCIÓN Á FRASEOLOXÍA GALEGA

MAITE VEIGA DÍAZ

Universidade de Vigo

Mondriz é unha parroquia do Concello de Castro de Rei, na Terra Cha luguesa. Dista uns quince quilómetros da capital da provincia. Nesta pequena parroquia existe unha riqueza fraseolóxica bastante salientable, se cadra menos coñecida ou investigada cá doutras comarcas galegas.

En moitas ocasións non é doado establece-las diferencias entre fraseoloxía e refraneiro, e por iso mesmo algunhas expresións que aquí se inclúen poderían considerarse refráns. Mentres os refráns son expresións fixas que pertencen a un ámbito de estudio traballado e homoxéneo, a fraseoloxía adáptase ó contexto variando a forma das expresións (introduce nomes, cambia as formas verbais...) e caracterízase pola falta de constancia escrita, de libros que recollan unha cantidade minimamente representativa de usos, xa sexan dicionarios ou manuais doutro tipo.

Neste traballo recóllense algunhas expresións tomadas da fala da xente de Mondriz, e nalgúns casos variantes ou outros datos que poidan ser de interese, como a situación en que se inscriben, necesaria na maior parte dos casos para comprende-la frase.

1. *A vergonza era verde e comeuna unha vaca.*

O falante expresa mediante este dito a súa opinión acerca do comportamento do seu interlocutor ou dunha terceira persoa que carece de sentimento de pudor para facer algo pouco aceptable. Correspóndese con outra forma máis habitual na lingua, que é *xa nin hai vergonza (sequera)!*, sen embargo, esta segunda posúe un matiz de indignación que a primeira relativiza polo que ten de expresión cómica.

Este dito está presente tamén no occidente de Asturias: *A vergonza era verde y coméola úa vaca* (ACFX II, 104).

2. *Acábate pobre e vende a camisa.*

Emprégase cando ocorre unha desgracia tras doutra. Sería unha expresión equivalente a: *eramos poucos e pariu a avoa*; e próxima a *encima de mel, filloas*, que recollemos aquí co número vinteoito. Na fraseoloxía, a *camisa* adoita representa-la mínima propiedade. Eladio Rodríguez rexistra *en camisa* como equivalente a «que carece en absoluto de recursos económicos» e *non ter camisa* como «ser sumamente pobre» (DEGC, I, 454). Tamén en portugués *ficar sem camisa* é «perder tudo, arruinar-se» (NDEI, 82, nº 01995).

3. *Afumárselle o arroz a alguén.*

Esta expresión, que se pode atopar coa variante *afumárselle o tabaco*, emprégase para indicar que alguén se está incomodando. Esta mesma situación pode describirse co verbo *afumarse* (DXL, 29), funcionando como suxeito do mesmo a persoa que se incomoda. Aínda que teñen o mesmo significado, non funcionan igual en canto á forma. Así, a construción que recollemos non se pode empregar nunha oración negativa, ó contrario do que ocorre coa segunda. Sen embargo, a primeira ten maior forza nas oracións exclamativas.

4. *Aínda está o capador enriba da cocha.*

Quérese expresar mediante esta frase que un asunto aínda non está rematado. Para iso recórrase á descrición doutro proceso que se supón paralelo ou equivalente. Así podemos citar outra frase de contido idéntico e forma similar: *Aínda vai o credo na misa* (AFG, 98). Como se pode observar, a estrutura da frase é idéntica, e só varía a actividade que se describe en cada caso.

5. *Aínda non lle caeu a cagalla de cu.*

Do mesmo xeito ca outras expresións sinónimas, como *aínda non lle caeu a casca do cu* (AFG, 146), ou a de *aínda non saíu da casca*, que se cita no artigo de Armando Requeixo, emprégase esta locución para indicar que se considera inmadura a unha persoa determinada.

6. *Andan os ladrós tras dos que rouban.*

Dise nunha situación en que dúas persoas que se coñecen chegan ó mesmo tempo ó mesmo sitio sen estar previsto. Esta frase utiliza un

procedemento corrente nas formas fraseolóxicas, artellándose sobre a equivalencia do primeiro termo (*ladrons*) co segundo (*os que rouban*). Unha segunda interpretación, que non se corresponde co uso que se fai da frase nesta zona, é a de que *non se pode fiar un de ningún* (AFG, 61), que, sendo completamente diferente, tamén se artella sobre a mesma equivalencia.

7. *Andarlle a mea a alguén.*

O feito de que o significado desta expresión sexa tan común como o de *baterlle a alguén*, fai que teña múltiples sinónimos. Así, podemos mencionar *irlle ó lombo a alguén* (DXL, 552), *andarlle no lombo a alguén*, *petar a alguén*, e outras moitas que aparecen na fala. A *mea*, aínda que poida parecer unha parte do corpo, defínese como *madeixa de liño* (DXL, 585), e é posible que fose necesario facela virar ou petar nela para facer nobelos a continuación.

8. *¡Ánimo, tripas, que hai corno a cocer!*

Expresión de ánimo que encerra unha clara ironía, pois en realidade é máis ben unha expresión pesimista. Utilízase cando hai que facer algo que non gusta ou que se cre que supera as posibilidades da persoa que realiza a acción. O verbo *cocer* está empregado neste caso co significado de *dixerir*.

9. *¡Barriga, ten mau!*

Expresión relacionada coa abundancia de comida. Xeralmente, emprégase cando hai festa nunha casa ó poñer a comida na mesa. Eladio Rodríguez recolle *ter man* (vb. *man*, DEGC, II, 557) cos valores de: «*ter man do corpo*, tenerse sobre si mesmo, alimentarse, sostenerse para ir vivindo // *ter man nunha cousa*, intervenir en ella..., etc.». Poderíamos interpretalo aquí como sinónimo de *aproveitar* ou *cumprir co traballo encomendado*.

10. *Bebe-los allos por algo (ou alguén).*

Non se atopa esta expresión en ningún dos repertorios consultados, polo que podemos pensar que non ten un uso moi estendido. Aínda así, o seu significado —‘estar tolo por algo’, ‘desexar vivamente’— resulta transparente, quizais porque nos remite inmediatamente a unha forma fraseolóxica do español de forma similar:

beber los vientos por algo. Xa no galego, podemos atopar outras expresións afíns, como *devecer por, adoecer por...* (DXCG, 97).

11. *Bota-la rebola, veña o demo e escolla.*

Ten un certo sentido negativo. Aínda que non se rexistra esta frase como tal, podemos atopar cada unha das dúas partes por separado. Eladio Rodríguez recolle *bota-la rebola* (DEGC, I, 382) e explica como «echar el rasero, quitar la demasía». A segunda parte correspóndese con *veña o demo* escoller que tamén recolle Eladio Rodríguez (DEGC, II, 34, vb. *demo*) e que explica como «se dice cuando no hay nada que escoger». Segundo estas definicións debemos entender que significa que, desbotando as opcións negativas, as restantes tampouco son moi positivas, de maneira que é igual decidirse por unha ou pola outra. Unha variante ofrecida tanto por Eladio Rodríguez (DEGC, II, 34) como por Xesús Ferro Ruibal no *Refraneiro Galego Básico* (p. 254, nº 4171) é *Da rapa á rebola veña o demo e escolla*.

12. *Botala á palla perra.*

É o mesmo que *botar sortes* ou *ó chou*. Fai referencia ó xogo en que hai varias pallas e hai que escoller unha sen as ver; a máis curta é a que se denominaba en orixe *palla perra*.

13. *Botala pola tega vella.*

Esta expresión aparece en ocasións en que se pasa máis tempo do habitual facendo algo, especialmente durmir e estar fóra da casa. A palabra *tega*, do árabe *taliqa* (DCECH, V, 386), fai referencia a unha antiga medida para áridos. Sarmiento rexistra a caída en desuso desta medida no ano 1754, pero aínda se emprega hoxe en día nalgúns zonas de Galicia para medi-lo gran. A expresión alude a un cambio de equivalencia nesta medida, e é de supoñer que a vella levaba máis cá nova.

14. *Botarlle a alguén as mantas no hospital.*

Comentario que indica que podes saír mal parado por non ter un comportamento axeitado nunha situación determinada ou por desobedecer ordes. A interpretación que ofrece desta expresión Armando Requeixo no artigo citado na bibliografía paréceme inexacta xa que o mesmo exemplo que el propón pode ser interpretado segundo

as claves que acabo de dar. A expresión faría referencia non ó feito de ser entrometido senón ás súas consecuencias.

15. *Caldo de moitos, mal cociñado.*

Representación dunha imaxe doada de entender: algo que se fai entre moitos non pode saír ben. Trátase dunha sentencia que poderíamos considerar tamén pertencente ó refraneiro. Aínda que esta non se recolle no *Refraneiro Galego Básico* de X. Ferro Ruibal, aparecen outras que son equivalentes, como: *Auga de moitos regueiros* (ou *muiños*) *é mala de arrecadar* ou os agrupados baixo o epígrafe «Propiedade colectiva» (pp. 491-492), entre eles *cunca de moitos, ben lambida e mal lavada*. A expresión comentada ten correspondencia exacta en inglés: *Too many cooks spoil the broth* (CODP, 161).

16. *¡Cata, que raio!*

Emprégase soamente como enfatizador do discurso do noso interlocutor, para insistir no punto que se acaba de tratar. Funciona de xeito semellante a outras fórmulas da fraseoloxía galega, como *¡Home, e logo!*, e outras construcións deste tipo.

17. *Chover coma quen a tira cun caldeiro.*

Tamén: *cae auga coma quen a tira cun caldeiro*. Quere dicir que chove moito. É o mesmo que *chover ós caldeiros, ás cuncas...*

18. *¡Chufa, carracha, que aí vén o inverno!*

A palabra *chufar* emprégase aquí na súa acepción de “presumir de ser ou ter máis do que en realidade se é ou ten” (DXL, 289). Úsase cando alguén está chufando, co significado de que algún día chegarán tempos peores para esa persoa. A carracha, termo despectivo, identifícase nesta frase coa caricanta da fábula de La Fontaine.

19. *Comerlle as papas na cabeza a alguén.*

Ten o valor de superar na estatura a unha persoa con que se establece unha comparación. Por exemplo: *¡Moito medrou, cómelle as papas na cabeza a seu pai!* Aínda que non aparece nos dicionarios o seu uso debe ser relativamente común.

20. *Corre-la jota.*

Utilízase como sinónimo de *andar de farra, de cavallada, de esmorga, etc...*

A palabra "jota" é un préstamo do español que está plenamente introducido no galego, pois designa un tipo de baile moi común aquí. Nesta expresión dáse unha relación de metonimia (a parte polo todo), mediante a que se identifica un baile concreto coa festa ou diversión en xeral.

21. *Corta o que ve e deixa o que encontra.*

Aplicase a calquera obxecto cortante cando non corta ben, e anteponse o grupo nominal correspondente. Por exemplo: *esta navalla corta o que ve e deixa o que encontra*. Nesta frase recórrase a unha personificación que se mantén noutros contextos semellantes. Así, dise que un coitelo está cego cando xa non corta e hai que afialo.

22. *Darlle a chambra a alguén.*

Emprégase esta locución co verbo *dar* como impersoal, e aplícase cando alguén se move de xeito convulsivo, como pode ser cun calafrío. *Chambra* é neste contexto unha variante da palabra *cambra*, que é unha "*contracción espasmódica e dolorosa dun músculo*" (DXL, 162). Identifícase, deste xeito, o movemento da persoa coa reacción que se pode ter cando che dá unha *cambra*.

23. *Debaixo dese capelo ten outro máis negro.*

Aplicase ás persoas hipócritas, que se comportan diante dos demais como realmente non son. Debaixo dese bo comportamento hai outro peor, identificado por medio da palabra *negro*. A cor moura refírese en moitas ocasións ó mal, ó pecado... e a palabra *capa*, de que deriva *capelo*, adoita empregarse para facer referencia á hipocrisía.

24. *Dese pao teño eu unha gaita tamén.*

Expresa a coincidencia de dous elementos na vida de dúas persoas diferentes. Normalmente refírese á actitude (en xeral, negativa) de persoas relacionadas cos falantes. Pode interpretarse como «xa sei de que me falas porque me pasa o mesmo».

25. *Diola mande, que vén no seu tempo.*

Aparece sempre despois dunha afirmación como: «chove». A forma *Diola mande* corresponde a *Deus a mande*. O pronome refírese sempre a un substantivo feminino non expreso (*chuvia*, neste caso). É unha maneira de quitarlle importancia ó feito de que está chovendo e indica resignación. Tamén se pode empregar de xeito irónico en situacións en que non se esperaría que chovese.

26. *Dun tiro, matas dous pombos.*

Variante da coñecida *matar dous paxaros* (ou *dous pombos*) *dun tiro*. Aínda que non aparece en ningún dos dicionarios consultados, é posible que tamén se empregue este dito na zona da Fonsagrada, segundo información de que dispomos. Existen outras variantes que inclúen outros nomes de animais, como *matar dous coellos dunha caxatada* (DXCG, 528).

27. *En fin, patacas á terra, nabos ó caldeiro.*

Expresión que se emprega para rematar unha discusión deixando as cousas como están ou para deixar un asunto en punto morto. Pódese empregar como sinónimo de *morra o conto*. Sempre vai introducida por *en fin*.

28. *Encima de mel, filloas.*

Refírese a algo que sae ó revés continuamente. Ten a mesma idea de fondo que *acábate pobre e vende a camisa* (número 2). A mesma expresión coa ordenación inversa sería equivalente da castelá *miel sobre hojuelas*. Neste caso, a orde dos elementos (*mel* debaixo e *filloas* por riba) é a que aporta o matiz negativo. Non se refire en ningún caso a situacións positivas.

29. *Estar cocho coma os mendo dun caldeiro vello.*

Cando algo ten moita sucidade compárase esta coa que podería ter un caldeiro pola parte de abaixo, que é a que está en contacto co lume e que por esta razón está negra. En moitos casos, a palabra *cocho* suponse aínda que non vaia expresa.

30. *Estar como o rei nunha cesta... e a cesta polo río abaixo.*

Na primeira parte un interlocutor quere expresar, mediante esta frase, que ten moitas comodidades. Na segunda parte, o outro interlocutor relativiza a aseveración co engadido. É un claro exemplo de retransa.

31. *Estar grelado.*

O adxectivo “grelado” na súa forma feminina aplícase, segundo Franco Grande, a unha “gallina próxima a aovar” (DGC, 550). Se trasladamos esta realidade ó campo das persoas, obtemos unha expresión co significado de *ter excitación sexual*, que tamén recollen expresións como *estar quente* (DXL, 757), ou *andar saído* (DXL, p. 815), e que teñen orixe todas elas no eido dos animais. Esta frase tamén admite o verbo “andar”.

32, 33. *Estar máis canso que o demo de fozar terra.*
Estar máis canso que o demo de roxar.

Estas dúas variantes da mesma expresión utilízanse co significado de estar farto de facer unha cousa ou de aturar a alguén. Pódese intercalar un complemento preposicional despois do adxectivo. Por exemplo: “Estou máis cansa *de fregar* que o demo de fozar terra”.

34. *Facer algo ó son do zorro.*

Significa que se fan as cousas por medio de enganos con mala idea. É salientable o uso da palabra *zorro*. Esta forma, que substituíu en castelán ás etimolóxicas (*golpeja*, *vulpeja*) e máis tarde á forma *raposa* por seren denominacións de carácter tabú, non debeu de arraigar no galego. Hoxe, o VOLG non admite esta forma como substantivo pero si como adxectivo equivalente a *renarte*, *astuto*, etc. Tamén se destaca o uso da locución *ó son de* co sentido de “seguindo unhas pautas determinadas”, e que ten a súa orixe no eido da música.

35. *Fala Tomasa do que lle pasa.*

Utilízase cando unha persoa critica ou fala dunha situación poñéndoa en terceira persoa e distanciándose do asunto, e outro interlocutor considera que o que di pode aplicarse ó que fala. O uso do

verbo *pasa* esixe a selección dun nome que rime con el e que neste caso é *Tomasa*.

36. *Fillos da vella criados a mau.*

Referencia en ton despectivo a aquelas persoas que teñen moito meco.

37. *Gana-lo que ganou a loia.*

Quere dicir que non se gana nada en absoluto. O termo *loia* non parece axustarse ó significado que se lle dá actualmente de «rumor que se divulga en secreto» (DXL, 551), senón que podería estar emparentado co adxectivo portugués *lôio*, que significa «ignorante, babasque; leigo em qualquer assunto» (GDLP, II, 250).

38. *Gracias a Dios que hoxe cocemos /catorce pas e quince debemos.*

Utilízase cando unha cousa non sae todo o ben que se esperaba e deste xeito atenúase o aspecto negativo. Funciona como unha especie de autoconsolación. Outra variante da mesma, que aparece rexistrada no Eladio Rodríguez é «*gracias a Deus que hoxe cocemos sete petadas e nove debemos*». A barra indica a pausa rítmica que divide a expresións en dous «versos de gaita galega», de catro acentos.

39. *¡Ha de haber festa en Cas Cachorro!*

Indica que unha situación vai acabar mal. A expresión *en Cas X* emprégase con forma curta de *en casa de* e ten un uso moi estendido.

40. *Hai que limpar cando fai vento.*

Significa que hai que aproveita-las oportunidades que se presentan. Ten unha clara correspondencia en inglés, onde tamén se emprega unha expresión que se refire á meteoroloxía: *Make hay while the sun shines* (CODP, 258)

41. *Ir á revengueita.*

Expresión que denota a competitividade ou retesía entre dúas persoas que realizan unha mesma actividade. Non figura en ningún

diccionario dos consultados, excepto no de Franco Grande (DGC, 751).

42. *Irse como o barro á parede.*

Emprégase cando unha persoa está mareada e non se ten dereita ou cae con moita facilidade. Non parece requirir un tempo verbal concreto, pero rexeita o imperativo.

43. *Non estar a ferraña pra gaitas.*

É sinónima de *non estar para bromas*. Unha variante que aparece no diccionario Xerais é *non estar o alcacén para gaitas* (DXL, 447). *Ferraña* e *alcacén* son dous termos diferentes que designan a mesma realidade.

44. *Non llas cocer o corpo a alguén.*

Polo número de variantes que se poden atopar, parece que é unha expresión de uso moi estendido. En xeral, todas se centran nos termos “cocer” e “corpo”, aínda que aparezan outros elementos distintos. O significado que dá Eladio Rodríguez para unha das variantes, define perfectamente o seu contido: «*non lle coce o pan o corpo*, dícese del que no puede tener en secreto las cosas reservadas que sabe, y busca simple un pretexto para divulgarlas» (DEGC I, 565).

Atopamos tamén as variantes *non lle coce o xenio*, co significado de “ten pouca paciencia” e *non me coce o corpo quedar así* para «non podo soportalo sen facer algo» (DXL, 216).

45. *Non ocorréselle algo nin ó que asou a manteiga.*

Utilízase para expresar que se fixo algo que non ten xeito ningún, entendendo que asa-la manteiga é algo disparatado. Esta expresión tamén esta viva na fala de León como: «*eso... ni al que asó la manteca*».

46. *Non ser palla nin herba seca.*

É equivalente de *non ser moco de pavo* (DXCG, 479). En moitas ocasións introdúcese un pronome de solidariedade para enfatizar.

47. *Non valer as orellas dun can cheas de auga.*

Emprégase para expresar que algo non ten valor ningún. Ten o mesmo significado cás máis estendidas *non valer un can*, *non valer un peso*.

48. *Nunca dunha ovella negra saín un carneiro branco.*

Mediante esta expresión quérese salientar que o resultado das accións dun determinado tipo de persoa ten que ser negativo, e que este feito non lle causa estrañeza ningunha ó falante. Unha vez máis a cor negra está connotada negativamente, ó contrario da branca, que se refire a un comportamento ou resultado positivo.

49. *Ovella melén, o demo a tosquíe.*

Indica que non se debe fiar un daquela persoa que parece máis mansa e boa porque as aparencias enganan. Pode estar en consonancia con *debaixo dese capelo ten outro máis negro* (número 23). A forma *melén*, de orixe incerta, non aparece rexistrada en ningún dicionario. Aínda que nun primeiro momento se poida pensar nun cruce entre *mel*, *menga* e *belén*, tamén podemos considerar que esta forma está emparentada coa forma do castelán *melena* (DCECH, IV, 20-24). A imposibilidade de descontextualizala fai pensar que se trata dunha palabra patrimonial que só se conserva neste caso concreto. Eladio Rodríguez recolle unha variante da mesma frase: *ovella menga o demo a trasquíe* (DEGC, III, 62). Tanto *menga* como *melén* significan aí "mansa".

50. *¡Paciencia, ratos, que ardeu o muíño!*

Funciona como unha consolación ante un contratempo. Argumenta o consello que dá con algo que aparentemente o contradí. Este recurso tamén está presente noutras formas fraseolóxicas galegas. Por exemplo: *ti tranquilo, que o tranquilo morreu cagando*. Esta forma debe estar presente tamén noutras zonas de Galicia.

51. *Pedirllas o corpo a alguén.*

Se a alguén *llas pide o corpo*, esa persoa non para ata que consegue armar unha disputa, ou anoxar a alguén. Poderíamos

consideralo equivalente a *buscalas, andalas a buscar, provocar...* (DXGC, 546).

52. *Pensar na morte da ovella.*

Utilízase para indicar que alguén non está atento ó que ocorre senón que está abstraído, pensando nas súas cousas. Podemos consideralo equivalente doutras formas como *andar na verza, nas patacas, etc.* Unha variante desta, empregada na parte oriental de Ourense, é *pensar na morte da becerra*.

53. *Perdón / polo gato ladrón.*

É simplemente un engadido a *perdón* que lle quita importancia a un feito polo que hai que pedir desculpas. Debe ser moi común en toda Galicia e ten tamén como variante *perdón polo gato lambón*.

54. *Pinga-la peta.*

Ten o sentido de chorar por un capricho. Este significado pode apreciarse con máis claridade se coñecemos o significado que Eladio Rodríguez atribúe á palabra "*peta*", na súa segunda acepción: "capricho, voluntad, gana de hacer o no hacer una cosa" (DEGC III, 144). Outras variantes co mesmo significado son: *pingar a mona* (DEGC III, 152), e *pingar o moco* (DXL, 162).

Un elemento curioso desta expresión é que se pode converter en substantivo, de xeito que unha persoa que chora por un capricho é un *pinganapeta*.

55. *Pra quen é o burro ben vale a albarda.*

Emprégase cando se quere dicir que aínda que algo non é moi bo é abondo para a persoa a quen está destinado. Ten sentido despectivo. A combinación das palabras *burro* e *albarda* é moi común na fraseoloxía galega, e poderíamos citar moitos exemplos: *Non poder dar no burro e dar na albarda; asegún sexa o burro ten que se-la albarda...* (Eladio DEGC, I, 406). O segundo destes exemplos coincide no significado coa forma comentada.

56. *Quedar dunha peza, fóra os zapatos.*

Esta segunda parte dunha forma tan coñecida é un engadido a xeito de comentario humorístico. Pode parodiar outra forma moi habitual no galego, que é *fóra a alma*, e que se emprega cando se establece unha comparación entre unha persoa e un animal.

57 e 58. *Saber coma as noces.*

Saber que consola.

Estas dúas expresións poden empregarse indistintamente para indicar que algo que se come é moi saboroso. Podemos atopar na fraseoloxía moitas formas que se refiren á mesma situación. Algúns exemplos son: *saber que almea* (DXCG, 347); *saber que gorenga*, *saber que non sei* (DEGC III, 303).

O verbo *consolar*, aínda que non se recolle nos repertorios lexicográficos con esta acepción, ten un uso moi estendido tanto na Terra Chá coma na Mariña Lucense para indicar que algo sabe ou presta.

59. *Ser de rapar e peinar.*

Aplicase, sobre todo, a mulleres botadas para adiante ou bravas, que teñen moito xenio. É equivalente da forma do castelán *ser de armas tomar*. *Peinar* é castelanismo por *peitear*.

60. *Ser listo coma unha ave que lle chaman o sapo.*

Pódese considerar esta frase como un magnífico exemplo de ironía. O seu uso ten, ademais, unha dobre vertente. Por unha banda, o falante pódese estar referindo ó seu interlocutor, no que normalmente se produce unha reacción de perplexidade ante o dito, que axuda ó falante a reforza-la súa opinión sobre a intelixencia do outro. Pola outra banda, o falante pode referirse a unha terceira persoa. Neste caso, a frase aprovéitase tamén para poñer en dúbida a capacidade intelectual do oínte.

61. *Ser mellor ir ás sardiñas a Betanzos e volver andando.*

Trátase dunha comparación que ten un segundo termo explícito na situación en que se inscribe. Polo xeral, o desenvolvemento dunha

actividade que supón un grande esforzo ou que ten un nivel de dificultade moi alto.

Exemplo: *Comprei este estante, levo todo o día intentando armala e agora non me cadran as pezas. ¡Ainda me era mellor ir ás sardiñas a Betanzos e volver andando!*

62. *Ser pillo coma as cobras.*

Comparación que se emprega para definir a alguén que é moi pillo.

63. *Ser unha presa de aire.*

Dise que é unha presa de aire aquela persoa que non ten decisión, sobre a que se pode exercer unha influencia con facilidade. Neste sentido, esta expresión é semellante á máis recorrida *miñaxoia*, e ten certo matiz afectuoso, que se pode resaltar poñendo a palabra *presa* en diminutivo. Sen embargo, tamén se pode dici-lo mesmo dunha persoa que non ten palabra, e, nese caso, a frase está empregada con sentido negativo.

64. *Ser vello coma os camiños.*

Establécese unha comparación para definir algo ou alguén que é moi vello.

65. *Tanto ten azoutar como dar no cu.*

Variante da máis coñecida *azoutar e dar no cu, todo é un*. Non supón ningunha diferenza de matiz.

66. *Tembla-la miñoa.*

Ten o significado de pasar frío, tremer co frío. Aínda que a orixe desta frase é incerta, podería estar relacionada coa locución á *miñoa* aparece noutras expresións para indicar que se carece do máis necesario. Por exemplo: *casar á miñoa, andar á miñoa, vivir á miñoa* (DEGC, II, 630). *Temblar* é castelanismo por *tremar*, *tremar*.

67. *Tódalas comenencias non collen nun saco.*

Mediante esta frase, empregada con moita frecuencia, dáse a entender que non se pode ter todo o que se quere.

68. *¡Vai nas lebres!*

Emprégase como resposta a unha pregunta acerca de algo que hai moito tempo que pasou. Podería facer referencia ó atrás que quedou o tempo en que as lebres eran abundantes. No concello de Castrelo do Val, na parte oriental de Ourense, emprégase nas mesmas ocasións a expresión *¡vai en Arzádigos!*, tendo este topónimo connotacións de lugar remoto ou afastado.

69. *Vense as cabras na chousa da olga.*

Dise cando algo é moi fino. Pode considerarse sinónimo de *ser fino coma o papel de fumar*. Aínda que o substantivo "olga" podería ser un indicativo de persoa, neste caso parece máis probable que se refira a unha chousa destinada ó cultivo, de xeito que "olga" responde á súa acepción de "anaco de terra sementada" (DXL, 650)

70. *Verlle a filosa a alguén.*

A palabra *filosa* non aparece rexistrada en ningún dos dicionarios consultados. Hai que entendela como equivalente a *pinta*, *traza*. Polo tanto, a definición que dá Armando Requeixo no artigo citado só é aproximada, non exacta. O mesmo exemplo que el dá non reflicte a explicación que propón. "*Desconfiar de antemán*" é só unha das interpretacións posibles, xa que o termo *filosa* pode aparecer noutros contextos. Por exemplo: *Ese home pouca filosa ten*.

71. *Xa te entendo Roxa... queres mexar e non podes.*

Polo xeral, só se utiliza a primeira parte desta expresión, para indicar que se coñecen as intencións do interlocutor aínda que este non as estea facendo explícitas. O máis habitual é que o interlocutor intente conseguir algo do falante sen pedírllo directamente.

Bibliografía

- Álvarez Valdés, J.: *As costumbres foron deste xeito (2ª parte)* (ACDX). Navia, 1996.
- Ares Vázquez, Mª Carme et alii: *Diccionario Xerais da Lingua* (DXL). Vigo, Ed. Xerais, 1993.
- : *Diccionario Xerais Castelán-Galego de Usos, Frases e Sinónimos* (DXCG). Vigo, Ed. Xerais, 1990.
- Corominas, J.: *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico* (DCECH). Madrid, Gredos.
- Ferro Ruibal, Xesús: *Refraneiro Galego Básico*. Vigo, Galaxia, 1987.
- Figueirido, Cândido de: *Grande Dicionário da Língua Portuguesa* (GDLP). Lisboa, Bertrand Editora, 1991.
- Franco Grande, X. L.: *Diccionario Galego-Castelán* (DGC). Vigo, Galaxia, 1978.
- López Taboada, C. e Soto Arias, M.: *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega. Aplicación didáctica* (AFG). A Coruña, Galinova, 1995.
- Nogueira Santos, António: *Novos Dicionários de expressões idiomáticas* (NDEI). Lisboa, Ed. João Sá da Costa, 1988.
- Requeixo, Armando: «Sobre fraseoloxía galega: algunhas mostras da área mindoniense» en *Cadernos de Lingua*, nº 9, pp. 89-110.
- Rodríguez González, Eladio: *Diccionario Enciclopédico Gallego-Castellano* (DEGC). Vigo, Galaxia, 1962.
- Simpson, John: *The Concise Oxford Dictionary of Proverbs* (CODP). Oxford, Oxford University Press, 1982.

OS SERVICIOS DE NORMALIZACIÓN LINGÜÍSTICA: PROPOSTAS BÁSICAS DE FUNCIONAMENTO

SOCORRO GARCÍA CONDE
SNL do Concello de Santiago de Compostela

ISABEL VAQUERO QUINTELA
SNL da Universidade de Santiago

0. Limiar

A proliferación de servicios de normalización lingüística (SNL) con maior ou menor estabilidade no noso país durante estes últimos anos é un proceso animado fundamentalmente gracias á axuda económica da Dirección Xeral de Política Lingüística. A falta de calquera outra axuda ou impulso que desde a propia DXPL artelle estas accións orixina, entre outros múltiples efectos, que non se cree unha rede estable de verdadeiros técnicos en normalización lingüística para o país que, 1) cun programa de formación específica, 2) escolleitos mediante uns criterios de selección axeitados e 3) coordinados, actúen de acordo cunhas directrices xerais establecidas pola Xunta de Galicia¹.

Da carencia de planificación e coordinación nos esforzos deriva que as accións dirixidas á normalización lingüística resulten pouco rendibles. Centrémonos na rendibilidade humana. Cando se crea un SNL nun organismo e alguén se enfronta á tarefa de traballar nel, ¿quen é ese "alguén"? Sexa quen for, *normalmente* -e sen entrarmos en cuestións de selección de persoal por parte dese organismo- trátase de licenciados en Filoloxía. Como sabemos, a formación sobre sociolingüística e planificación lingüística recibida ata agora durante a licenciatura é, por dicilo dalgunha maneira, escasa, e o coñecemento sobre que é un SNL ou as tarefas que pode desenvolver, intuitivo.

¹ Estas directrices deberían ser o produto dun consenso social e político amplo, de xeito que implicasen a tódolos axentes da normalización.

Trátase, logo, dunha persoa cun futuro profesional e laboral incerto, e cunha relativa desorientación sobre en qué consiste o seu traballo e cómo efectualo. A miúdo, ó ilo encarreirando e encarreirándose, o contrato finaliza, en xeral sen expectativas nin nese nin noutro organismo, e de aí a falta de rendemento humano. Pouco ou nada podemos facer nosoutras tocante a esta incerteza laboral e profesional, a este malgastar esforzos persoais que se retallan cando comezan a dar froito; mais, verbo da desorientación, pretendemos con este artigo achegarmos un granciño de area que oriente, sequera ó comezo, os técnicos ou técnicas -esa debería ser a súa condición- que traballen nestes servizos.

As necesidades e carencias observadas son o que nos impulsa á elaboración deste artigo. Nel damos unhas ideas básicas verbo da natureza e funcións dun SNL, e suxerimos cómo elaborar un programa de normalización lingüística e levalo adiante. Haberá quen ache neste artigo obviedades e que o nivel de detalle ou explicación é excesivo. Sen embargo, a nosa propia experiencia -é dicir, a nosa inicial inexperiencia- como técnicas e o contacto mantido con compañeiros e compañeiras que traballan nas circunstancias sobreditas, aconséllannos utilizar este nivel.

Non podemos agochar a débeda deste artigo -e da nosa propia formación- con diversas intervencións de Teresa Cabré, nomeadamente co artigo "Os servizos lingüísticos: definición e estrutura"² e co *Programa Tipus: Com elaborar un programa de normalització lingüística en una organització*³, dirixido por Isidor Marí. Finalmente, queremos agradecer ós nosos compañeiros e compañeiras da Coordinadora de Traballadores de Normalización Lingüística cantas suxestións nos indicaron para a mellora deste traballo.

I. Servizos de normalización lingüística. Natureza e funcións

1. ¿Que é un SNL?

Un SNL é basicamente unha ferramenta, unha unidade de traballo que funciona dentro dun organismo co obxectivo de incre-

² Cabré i Castellví, Mª Teresa: "Els serveis lingüístics: definició i estructura". I Trobada de Serveis Lingüístics. Barcelona, novembro de 1990. Citamos pola tradución de X. García Cancela, "Os servizos lingüísticos: definición e estrutura". *Cadernos de Lingua* 4 (1991), pp. 141-150.

³ Marí, I. (dir.): *PROGRAMA TIPUS: Com elaborar un programa de normalització lingüística en una organització*. Direcció General de Política Lingüística. Barcelona, 1991.

mentar no seu ámbito o uso da nosa lingua. Logo, o SNL ha de caracterizarse, igual que calquera das outras unidades da organización por dous elementos:

"a) polo feito de ter uns plans de traballo, para os que recibe uns recursos de persoal, financeiros e instrumentais.

b) polo feito de estar relacionado con outros nós da mesma estrutura, relación definida pola posición que o nó ocupa no organigrama."⁴

Da primeira característica dedúcese que o SNL deberá contar de seu -aínda que depende da dimensión e medios do organismo- con:

-persoal dedicado exclusivamente a tarefas de normalización⁵

-un orzamento independente do custo do seu persoal, para financiar as súas accións

-uns medios materiais:

-material ofimático (papel, sobres...)

-material informático (ordenador, impresora, acceso a redes externas ou propias do organismo, se as houber,...)

-posibilidades de comunicación interna e externa: liña telefónica, fax, etc. ou cando menos, acceso a eles

-bibliografía, tanto lingüística (diccionarios galegos e doutros idiomas, repertorios terminolóxicos, revistas, gramáticas, manuais...) como sociolingüística (sobre planificación, dinamización, estudos sobre usos, actitudes, coñecemento, etc.)

Pero ademais, da segunda característica dedúcese que a posición que o SNL ocupe no organigrama influiría nas posibilidades de actuación e no alcance do seu traballo: evidentemente canto máis arriba se sitúe o SNL no organigrama, máis posibilidades de influír en tódolos recunchos da organización terá⁶. Cómpre que ese posto e

⁴ Cabré, T. *op. cit.*, p. 142

⁵ Evidentemente, dadas as características dos SNL maioritarios en Galicia, a persoa que traballe nun seguramente deberá realizar, para cumprir co seu traballo normalizador, labores máis propios doutros postos (administrativos, de contabilidade, etc.). Sen embargo, non debemos confundir estes traballos, nucleados arredor do cerne normalizador, con exercer de auxiliares, administrativos, secretarios, etc., como ocorre en non poucos casos.

⁶ Pensemos que, por exemplo, o órgano rector da política lingüística de Galicia comezou sendo unha subdirección xeral, e que, malia o seu posterior ascenso no organigrama -agora é unha dirección xeral-, a súa localización dentro da Consellería

o seu alcance estea claro tanto para o SNL como para a totalidade do organismo: o SNL non é máis que unha unidade técnica de traballo, e a súa responsabilidade limitase ás actuacións técnicas que desenvolva. Aclaremos cun exemplo: un médico non é o responsable da política sanitaria dun país, éo da atención directa ó paciente. A responsabilidade da normalización lingüística é de tódolos membros da organización, e nomeadamente dos seus órganos de goberno. Convén que isto quede claro, non só para a dirección do organismo -a creación dun SNL non libra de responsabilidade-, senón tamén para o propio persoal do servizo, que debe coñecer cáles son os límites e obxectivos ós que quere -ou debe- chegar esa dirección. Os programas do SNL deben enmarcarse na lexislación e demais normativa vixente e nas directrices que estableza a dirección da organización, aínda que convén actuar sempre co obxectivo de ampliar esa vontade manifestada.

2. Función e tarefas

Como se desprende do apartado anterior, a función básica dun SNL é facer progresar a lingua, incrementar o seu uso na organización e mellorar a calidade das mensaxes. Os traballos que para acadar este fin debe realizar son, basicamente, actuacións en relación co corpus e/ou en relación co estatus da lingua, tamén denominadas de *extensión do uso*.

As actuacións en relación co corpus son do tipo de:

- Traducir ó galego.
- Corrixir textos.
- Deseñar documentos-tipo do organismo (formularios, nóminas, cartas, actas, facturas, etc.)
- Normalizar a imaxe da organización (denominación de cargos, rotulación, publicidade, etc.)
- Elaborar repertorios de terminoloxía específica e fraseoloxía.
- Elaborar normas de estilo propias da organización.
- Resolver consultas lingüísticas e terminolóxicas puntuais.

As actuacións en relación co estatus ou de extensión do uso inclúen:

de Educación só lle outorga a posibilidade de actuar con soltura neste terreo. Precisamente este obstáculo motivou que se crease unha Comisión de Normalización Lingüística na Xunta, da que forman parte outras consellerías, á parte da de Educación.

-Regular os usos lingüísticos dentro da organización: fixar en qué lingua(s) se deben realizar cada unha desas situacións comunicativas tendo en conta 1) as diferentes situacións comunicativas que se poden producir en cada posto de traballo tipo -comunicacións internas, atención ó público, contratación de servizos a terceiros, formularios, acreditacións, formación do persoal propio, demandas xudiciais, relacións con outros organismos, etc., 2) a normativa xeral e de aplicación ó organismo e 3) os seus obxectivos. Isto é crear un marco normativo propio a través de ordenanzas, regulamentos, etc.

-Establecer perfís lingüísticos para cada tipo de posto de traballo de acordo coa regulación de usos antedita. Isto consiste en fixar o nivel de coñecemento e uso do galego necesario para desempeñar dignamente as funcións dun posto de traballo. Evidentemente, o grao de destreza para entender e usar o galego oral e escrito que se establece para un posto de telefonista, para un de administrativo e para un de asesor xurídico deben ser moi diferentes: dominio da lingua oral, dominio da escrita, e dominio oral e escrito dun tecnolecto, respectivamente. A fixación do nivel de coñecemento necesario incidirá necesariamente nos procesos de selección, mais tamén na formación do persoal.

-Deseñar un programa de formación lingüística para o persoal, segundo os perfís establecidos con anterioridade, e para o ámbito externo da organización. A formación sobre lingua non ten por qué limitarse ó puramente gramatical, senón que tamén pode abranguer as linguaxes de especialidade -terminoloxía administrativa, do urbanismo...-, ou nocións de sociolingüística, historia da lingua, etc., coas que poderemos incidir xa non só na competencia lingüística, senón tamén nas actitudes.

-Colaborar no deseño de programas de formación para mellorar a comunicación da entidade, na que a lingua ten un papel preponderante. Por exemplo, pódese aproveitar cursos de atención ó público ou de redacción administrativa, nos cales, á parte da formación xeral, se motive ó persoal para realizar esa comunicación en galego. Por outra banda, en calquera curso de formación da entidade debe garantirse a presenza do galego, é dicir, que tanto o ensino como os materiais estean na nosa lingua.

-Difundir materiais que contribúan á tarefa normalizadora: a lexislación existente favorable á nosa lingua, os dereitos lingüísticos dos cidadáns en xeral e dos traballadores da entidade en particular, a postura dos responsables da organización e o compromiso asumido por ela, materiais lingüísticos que axuden ó traballo diario (diccionarios, léxicos, repertorios terminolóxicos, gramáticas, follas

de dúbidas e erros máis frecuentes, correctores ortográficos informatizados...), etc.

-Propoñer actividades dinamizadoras que conciencien ó persoal e á sociedade en xeral respecto ó uso da lingua galega: mesas redondas, conferencias, propaganda, boletíns, exposicións, xogos, concursos, etc.

-Propiciar liñas de axuda -subvencións, convenios- dirixidas ó ámbito externo para fomentar o uso do galego no seu funcionamento.

-Promover e coordinar grupos de persoas interesadas na normalización lingüística que funcionen como axentes normalizadores no seu traballo.

Vistas as actuacións que forman parte do traballo dun SNL, imos distinguir entre servizos lingüísticos (SL) e SNL. Malia o seu obxectivo final ser o mesmo -contribuír á normalización da lingua- os SL centran o seu traballo en actividades en relación co corpus, mentres que os SNL deberían centralo sobre o estatus, aínda que sen perder de vista as primeiras. É moi frecuente que un SNL naza a partir dun SL: as actividades adoitan comezar pola tradución e corrección de documentos, avanzar cara á elaboración de modelos e normas lingüísticas propias, ó mesmo tempo que se forma o persoal, para rematar atendendo dúbidas puntuais e centrar o traballo na extensión do uso. Deste xeito veremos unha liña de progreso no noso traballo.

A análise que das actividades dos SNL existentes en Galicia realizou Anxo Lorenzo⁷ descobre que:

1. As actividades normalizadoras executadas foron, en xeral, de tradución, corrección e formación lingüística de persoal, a cal, ademais, resulta pouco diversificada, pois límtase ós cursos de iniciación e perfeccionamento.
2. Non existe a penas actividade sobre o estatus e de extensión do uso da lingua.
3. Non existe avaliación da efectividade das actividades realizadas.
4. Falta unha perspectiva global e uns obxectivos concretos no traballo dos SNL.

⁷ Lorenzo, A.: "O modelo da normalización lingüística en Galicia". Actas das Xornadas de Dinamización e Normalización Lingüística (inéditas). Vigo, marzo de 1995.

Ante esta orientación real do traballo dos SNL, concordamos con Teresa Cabré en que:

"sen codificación non se pode aborda-la normalización lingüística, pero dispoñer duns instrumentos moi perfectos desde o punto de vista técnico non conduce a nada se non derivan en usos reais. Para iso, as accións sobre o status da lingua son tan importantes ou máis cás actuacións sobre o código"⁸

Por outra banda, as actuacións dun SNL non deben ser improvisadas: Para que as tarefas que efectúe o técnico ou técnica en normalización sexan rendibles e efectivas, algo primordial é delimitar as prioridades tendo en conta os recursos do SNL, as necesidades existentes, os obxectivos do organismo, e a rendibilidade de cara ó proceso de normalización lingüística. As actuacións dun SNL deben estar enmarcadas nun programa de traballo que teña en conta estes factores; este programa de traballo denominámolo programa de normalización lingüística.

II. O programa de normalización lingüística (PNL)

1. O programa de normalización lingüística

¿Que é un programa de normalización lingüística? Seguindo a Isidor Mari⁹, é un instrumento que fixa uns obxectivos e executa unhas actuacións mediante uns recursos técnicos e económicos e uns responsables nun período de tempo para obter uns resultados relacionados co incremento, no noso caso, do uso do galego en comunicacións e en documentos, tanto internos como externos, tanto orais como escritos; en definitiva, trátase de aplicar o esquema de calquera programa de traballo á normalización da lingua.

Un programa de normalización precisa desde o organismo encargado da política lingüística dun país ata a comisión de normalización lingüística dun centro de educación, pasando por concellos, universidades, empresas, sindicatos, organizacións e asociacións privadas, etc., e pode en calquera dos casos ter un carácter xeral que teña por obxecto tódolos ámbitos de influencia do organismo -por exem-

⁸ Cabré, T. *op. cit.*, p. 145

⁹ Mari, I. *op. cit.* p. 12.

plo, toda a vida dun centro educativo: docencia, administración, actos oficiais...- ou un carácter particular -por exemplo, nun país, o ámbito da educación-.

2. *Elaboración dun PNL*

A elaboración dun PNL, aínda que é un chanzo importantísimo, pois é o referente do traballo dun SNL, non debe entenderse como un acto administrativo: un PNL é un instrumento ó servizo da eficacia dos nosos esforzos, non un fin en si mesmo. Diseñar un PNL consiste en fixar tódolos parámetros de traballo anteditos (obxectivos, actuacións, recursos, responsables, periodización, seguimento e avaliación) mediante pasos sucesivos. Vexamos cales son.

2.1. *Coñecemento da organización*

"A actuación dun servizo lingüístico no seo dunha organización complexa de ningún xeito pode ser illada do resto do centro (...); senón que, aínda que só sexa por prestixiar minimamente a tarefa que se propón facer, ten que actuar canto máis organizadamente mellor, e por iso lle cómpre coñecer cales son as posibilidades de actuación que o centro lle propón."¹⁰

Para saber cales son esas posibilidades de actuación, o técnico ou técnica de normalización debe coñecer con precisión a organización en que traballa:

-Natureza e obxectivos da organización: Coñecerémolos mediante os estatutos, regulamentacións ou lexislación vixente que atinxa á organización; de importancia será todo aquilo que faga referencia á imaxe, comunicación ou linguas que usa. Moi diferente será o traballo dentro dunha industria e dentro dun concello.

-Estructura organizativa e actividades: Elaborarase un organigrama dos departamentos, áreas, etc. da entidade e as súas actividades; subliñarase todo aquilo que sexa o máis importante desde o punto de vista do rendemento na normalización da lingua, tanto de cara ó interior da organización (selección e formación do persoal, informática, nóminas...) como de cara ó exterior, de cara a clientes, usuarios, provedores, cidadáns: imaxe e comunicación, contratos, prestacións de servizos, etc. Non podemos esquecer que unha organización, cal-

¹⁰ Cabré, *op. cit.* p. 145.

quera que sexa, interrelaciónase co resto da sociedade e pode influír, á súa vez, na normalización desta.

Este coñecemento do organismo permitiranos:

- Delimitar as posibilidades de actuación do SNL.
- Coñecer os responsables da organización, tanto nos niveis máis altos como en cada departamento, pois tamén deben asumir as responsabilidades que lles correspondan tocante á normalización lingüística.
- Delimitar cáles son as zonas chave en que convén intervir prioritariamente polo rendemento interno e/ou externo das accións normalizadoras.

2.2. Análise da realidade sociolingüística

Unha vez coñecido o terreo e priorizadas as áreas de actuación, necesitamos analizar a situación sociolingüística da organización, co obxecto de delimitarmos cáles son as necesidades concretas e poñerlles remedio. Cómpre recoller datos subxectivos e obxectivos verbo de tres parámetros fundamentais: competencia, actitudes e uso.

O ideal sería poder iniciar o traballo cunha enquisa sociolingüística elaborada por especialistas. Como isto non é posible na maioría dos casos, podemos recoller desde o SNL esa información apoiándonos en pequenos cuestionarios elaborados polo propio SNL que estudien os tres aspectos anteditos e observando directamente a lingua de uso en comunicacións escritas e orais, internas e externas.

Os resultados desta análise darannos unha radiografía dos aspectos positivos e negativos da realidade sociolingüística da organización. Mais debemos non cinguirnos só ó interior da entidade, especialmente se a análise da organización efectuada con anterioridade nos descobre a súa capacidade ou, mesmo, o seu deber para influír no medio. Cómpre, logo, en moitos casos, coñecer a situación sociolingüística do contorno; para iso podemos consultar, por exemplo, os datos fornecidos no Mapa sociolingüístico de Galicia, os datos do censo de poboación ou doutros estudos que poida haber.

2.3. Definición de obxectivos

A análise da organización e da súa realidade sociolingüística permítenos coñecer cáles son as vías favorables que podemos aprovei-

tar -porque hai unhas normas, unhas actitudes, etc. positivas á normalización-, e cáles son os atrancos que temos que superar co noso traballo. Con esta base e mais co coñecemento da capacidade de manobra que teña o propio SNL, deberemos definir os obxectivos das actuacións, que cómpre que sexan realistas: o que non resulta, frustra.

Os obxectivos son de dous tipos: xerais e específicos. Os obxectivos xerais marcan liñas de traballo, e cumpriranse mediante o logro de obxectivos específicos. En xeral, os obxectivos xerais propóñense para acadalos a medio ou longo prazo, en canto que os obxectivos específicos son de carácter máis inmediato. Se detectamos que o persoal da organización ten unha actitude contraria ó uso do galego, propoñerémonos, como obxectivo xeral, mellorar as súas actitudes. En caso de que o galego se use escasamente, propoñerémonos, en xeral, a meta de aumentalo, e, especificamente, a de aumentar o seu uso en documentos internos, ou na publicidade ou na comunicación co público, por exemplo. Dentro do obxectivo xeral de mellorar a calidade lingüística das comunicacións, se o persoal que realiza tarefas de atención ó público carece de destrezas orais, propoñerémonos a súa formación neste nivel como un dos obxectivos específicos.

Nunha organización complexa pódese establecer, ademais, outro tipo diferente de obxectivos: os de cada sector. Por exemplo, un PNL nacional pode contar con obxectivos propios para a administración, para a educación, para os medios de comunicación, para a industria, etc.

2.4. Actuacións ou medios

Para cumprir os obxectivos específicos e xerais propostos, debemos deseñar uns medios, unhas actividades, de tal xeito que atendan ós principios que se detallan a seguir:

- Deben ser efectivas realmente para cumprir o obxectivo para o que as propoñemos.

- Deben ser sinxelas, claras, e sen perigos de burocratización.

- Non deben comportar gastos elevados, cando menos, relativamente.

- Non poderán paralizar as restantes actividades do SNL nin doutros servizos.

- Serán atractivas, para conseguir a participación daqueles a quen vai dirixida.

En esencia, as actuacións son as que xa vimos que se realizaban sobre o corpus e sobre o estatus. No deseño das actuacións débese describir con claridade en qué consisten, cáles son os destinatarios e cáles son os responsables da realización das actuacións.

Salientaremos algúns aspectos en relación a todo isto.

-As actuacións sobre o corpus que se leven adiante (traducións, correccións, deseño de documentos, etc.) débense facer de tal xeito que resulten máis atractivas por deseño, por sinxeleza e claridade, que ocasionen os mínimos estorbos e atrancos posibles ó persoal e que, mesmo, lles faciliten e melloren o traballo cotián: instalación nos programas de tratamento de textos de correctores ortográficos e sinónimos, deseño de documentos-modelo informatizados, explicación e corrección dos erros ou dúbidas máis correntes...

-No posible, buscaremoslles ás nosas actuacións a relación fóra do que é estritamente a normalización lingüística: modernización da entidade, rendemento e racionalización dos procedementos administrativos, informatización, mellora da información e atención ó público, profesionalización dos traballadores e da organización, mellora na imaxe do centro, etc. Deste xeito, a normalización deixa de ser algo alleo, externo, e entra a formar parte do interior da organización.

-As actividades que se executan en coordinación con outros departamentos da entidade levan emparellado un mellor aproveitamento dos recursos, unha maior extensión da incidencia, e, tamén, unha implicación no proceso de normalización ó asumir responsabilidades nela. Así, podemos apoiar en departamentos internos accións que teñan repercusión en ámbitos do exterior relacionados con eles. Por exemplo, un programa de actuacións pode partir da sección de urbanismo dun concello para estenderse ós colectivos profesionais relacionados con ela -colexios de arquitectos, de aparelladores, de delineantes, asociacións de constructores, etc.- e, indirectamente, á poboación en xeral.

-É útil fomentar a creación de redes de colaboradores que funcionen como axentes normalizadores por toda a entidade. Estes nós difundirán os materiais, as actividades, recollerán información sociolingüística, proporán novos obxectivos e actuacións e servirán, en definitiva, para dinamizar.

-Poden aproveitarse as concesións de servizos, os convenios, as subvencións, os premios, etc. que outorgue o organismo a entidades externas, como instrumento para iniciar nelas un proceso normalizador, ó se recoller neles a necesidade de compromisos coa lingua, cando menos en todo aquilo que xere como froito da relación

que manteña coa nosa organización. Ademais, os SNL, sobranceiramente os de entidades públicas que teñan o deber legal de promover a normalización da nosa lingua, na súa representación, poden ofrecer asesoramento, formación, apoio financeiro e publicidade a cambio da galeguización negociada do terceiro.

-As campañas de tipo publicitario non deben considerarse un fin en si mesmas, senón un instrumento ó servizo dun obxectivo; débense, logo, enmarcar nun programa xeral de actuacións para que se obteña rendemento.

-Debemos non esquecer que a difusión das actividades normalizadoras do SNL, do propio programa de normalización lingüística, das axudas e subvencións propias ou doutros organismos, dos materiais lingüísticos (diccionarios, repertorios terminolóxicos, deseño de documentos, cursos, etc.) no interior da entidade e no seu ámbito de influencia, constitúe en si mesma unha actuación normalizadora. Para executala, podemos recorrer ós medios de comunicación; de habelos, aproveitaremos os medios de comunicación propios da organización, para que se perciba con maior énfase que existe un compromiso asumido por ela. Nalgúns casos é recomendable crear órganos de difusión propios do SNL ou da rede de colectivos que colaboran con el.

2.5. Recursos

A previsión dos recursos necesarios para executar as actuacións do PNL debe constar nel. Os recursos non só se refiren a contías económicas, senón tamén a infraestruturas informáticas, ofimáticas, de persoal, etc. que poidan cumprir. Débese explicitar en qué consisten eses recursos e de onde se poden tirar; non esquezamos a posibilidade de compartirmos medios de/con outros departamentos.

2.6. Periodización

No PNL debemos facer constar, así mesmo, de xeito realista os prazos en que se van desenvolver as accións ou as súas distintas fases, e cando se pensa que se conseguirán os obxectivos. Evidentemente, a periodización vai ser distinta para os obxectivos xerais e/ou sectoriais e para os obxectivos específicos.

2.7. Seguimento e avaliación

É moi importante non só programar e executar medidas tendentes á normalización lingüística, senón tamén facerlles un seguimento, dos seus éxitos ou fracasos, para sabermos se efectivamente cumprimos con elas os obxectivos que marcamos; de non ser así, adoptaremos as medidas oportunas -corrección, substitución, reite-ración das actuacións, propor outras- para, dalgún xeito, chegar a cumprilos ou rebaixalos, se é que eran excesivos.

¿Como se pode avaliar? ¿Como medir o éxito ou o fracaso dunha actividade normalizadora ou dun PNL? Os "indicadores" que podemos utilizar son moi variados e dependen da actividade e do obxectivo. Vexamos algúns:

-A repetición periódica da enquisa ou estudio sociolingüístico, ou dunha parte concreta que nos interese (as preguntas relativas a un aspecto que estivesemos traballando na aplicación do PNL, por exemplo). As variacións que se produzan nos resultados darannos a medida do éxito das actuacións. Non debemos esquecer que, se cadra, unha parte dos datos que obtemos a partir de enquisas son subxectivos e poden non coincidir con outros datos obxectivos de que dispoñamos. Tampouco se pode agochar a dificultade de seguir e avaliar cambios nas actitudes persoais, neste caso verbo da normalización do galego.

-Outros indicadores subxectivos: calidade das comunicacións orais e/ou escritas, enquisas sobre aspectos particulares das actividades programadas no PNL (sobre os cursos, sobre o SNL, etc.), incidencia nos medios de comunicación, felicitacións ou críticas recibidas...

-Indicadores obxectivos, mesmo ás veces, numéricos: número de páxinas ou documentos tratados; número de dúbidas lingüísticas ou terminolóxicas consultadas; número de consultas sociolingüísticas ou legais resoltas; matrícula, asistencia, participación nas actividades programadas; cantidade de boletíns, propaganda ou materiais lingüísticos difundidos, índices de aprobados e suspensos en cursos, cantidade de comunicacións -escritas ou orais, internas ou externas- en galego, etc.

Tódolos datos obtidos no seguimento e avaliación dos programas deben recollese nunha memoria, ben sexa ó finalizar un programa, un ano ou un período máis amplo, onde se explique o desenvolvemento do preestablecido no programa e os seus resultados,

tanto os positivos como os negativos. Temos que subliñar a importancia da elaboración e, incluso, da difusión total ou parcial da memoria:

1. Para o propio traballador ou traballadora do SNL: Supón unha reflexión verbo de todo o traballo realizado que nos motiva para continuar, sobre todo co paso do tempo, cando podemos albis-car realmente os avances producidos e as súas circunstancias. Esta motivación é especialmente valiosa nun traballo coma este, en que a liña evolutiva que queremos frear -a substitución lingüística- é tan poderosa, o que nos fai perder de vista no día a día, as pequenas vic-torias que conseguimos.

2. Para o SNL: A memoria é o documento que debe presen-tarse ós responsables da organización para que quede constancia do traballo do SNL e que poida ser xulgado debidamente. Por outra banda, e dada a situación de inestabilidade a que están sometidos a maioría dos SNL do noso país e o seu persoal, a existencia dunha memoria que conteña datos, proxectos, actividades realizadas, avalia-ción, etc., pode facilitar a continuación do traballo ó posible persoal substituto.

3. Para a normalización da lingua: A difusión das memorias dos SNL permitiría o coñecemento do que en realidade se está traba-llando neste eido, e, xa que logo, facermos un seguimento e unha crítica constructiva. Por outra banda, o intercambio de experiencias, de información, de ideas, de resultados, etc. entre os traballadores e interesados pola normalización lingüística neste país redundará en beneficio desta.

3. Aprobación do PNL

Unha vez elaborado o PNL, someterémolo ó exame dos res-ponsables da organización en que traballamos, os cales, de ser o caso, lle concederán a súa aprobación. O prace total ou parcial a un pro-grama de traballo debe respectar a coherencia interna dos elementos que o integran, especialmente de todo canto se propón para a conse-cución dos obxectivos establecidos. Finalmente, a aprobación do PNL implica a responsabilidade dos dirixentes da organización, xa que deben facilitar o desenvolvemento e cumprimento do programa na entidade.

III. Coordinación

O SNL non é nin debe ser un ente illado, senón que debe relacionarse con outros dentro do organigrama da entidade a que pertence, de tal xeito que consiga integrarse e ser aceptado no seu funcionamento. A actividade do SNL non debe parecer unha inxerencia estraña. Tal e como vimos ata agora, a moitos dos labores que debe planificar e executar un SNL cómprelles a coordinación con outros departamentos do organismo; é imposible, por exemplo, establecer os perfís lingüísticos dos postos de traballo sen o contacto coas áreas de xerencia, persoal ou os representantes sindicais. Debemos potenciar traballo conxunto cos departamentos encargados de formación do persoal, informática, comunicación, información exterior e publicacións, de ser o caso, e cos departamentos concretos para accións sectoriais. Realmente a capacidade de incidencia do SNL tanto interna como externa vén dada pola intensidade e éxito destas relacións.

Contrastar a nosa experiencia co que se está a facer noutros servicios de normalización, tanto galegos como de fóra do país, pode servir para coñecer e aproveitar programas, materiais, documentación e información, rendibilizar recursos e, mesmo, programar conxuntamente actividades. Pero ademais este contacto serviranos para non esquecer a perspectiva global que debe dirixir os nosos programas, para non creármonos frustración profesional e para avanzar nos nosos obxectivos, aínda que polas razóns que sexa teñamos que cinguir o traballo a cuestións moi puntuais.

Evidentemente, tamén é imprescindible o contacto cos organismos competentes en normalización lingüística (Dirección Xeral de Política Lingüística, Dirección Xeral de Xustiza, Consello de Relacións Laborais, Escola Galega de Administración Pública, Consello da Cultura Galega, etc.), en especial para todo aquilo relacionado con publicacións, subvencións, lexislación, cursos, estudos, etc.

Conclusión

O traballo dos servicios lingüísticos ten como meta xeral aumentar o uso da nosa lingua coa mellor calidade posible; mais para acadalo, cómpre unha planificación coidadosa, cómpre dispormos dos medios e mecanismos necesarios, traballarmos cunha perspectiva global, e sumarmos tódolos esforzos posibles. Nembargantes, tamén cómpre que poñamos todo o noso empeño en formarnos e coordi-

narnos, e que demandemos das institucións responsables un maior interese pola nosa lingua que se traduza en actuacións concretas.

OS ESTUDIOS SOBRE A SITUACIÓN DO GALEGO NA UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA.

A propósito de *La llengua catalana a la universitat Rovira i
Virgili*^{*}.

MARICARME GARCÍA ARES
Instituto da Lingua Galega

No ano 1988, publicouse o libro *O galego na universidade*¹ realizado por Modesto A. Rodríguez Neira e Mª Sol López Martínez. A obra constituía daquela “unha aproximación descriptiva ó comportamento lingüístico de profesores, alumnos e persoal de administración e servicios (P. A. S.) da Universidade galega, ás súas crenzas e actitudes verbo do galego e ó seu coñecemento desta lingua. Comprende tamén unha aproximación ó grao de normalización institucional do idioma nesta institución. Coa análise destes aspectos téntase mostra-la situación do galego na Universidade Galega”, (o subliñado é meu). Naquel momento (1988), o seu obxectivo principal era “contribuír ó coñecemento da situación lingüística no ensino”, como complemento ó anterior estudio da mesma *Colección de Lingüística: O galego no ensino público non universitario*². O Consello da Cultura Galega adiantase con esta obra a un labor propio da Universidade de Santiago (daquela a única en Galicia), que xa contaba cun servizo de asesoramento lingüístico, que logo se convertería no actual Servizo de Normalización Lingüística³.

Aínda que poida parecer un estudio bastante adiantado no seu momento, en Cataluña, xa desde un ano antes, 1987, a Universitat de

^{*} Textos de normalización lingüística 1. Servei Lingüístic. Universitat Rovira i Virgili. Tarragona, 1995.

¹ Rodríguez Neira, M.A. e López Martínez, M., *O galego na universidade*, Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 1988.

² Rodríguez Neira, M. A. E Rubal Rodríguez, X., *O galego no ensino público non universitario*. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 1987.

³ O actual Servizo de Normalización lingüística tivo a súa orixe nun servizo de asesoramento lingüístico creado no ano 1987, que logo, no 1988, derivou no que é hoxe en día.

Barcelona viña realizando os traballos necesarios para, no 1991 editar *Actituds lingüístiques, coneixement e ús de la llengua catalana a la universitat de Barcelona*. E isto era só o comezo dunha traxectoria, nunca interrompida, que continúa aínda hoxe en día, e que tivo como fundamento un cuestionario base elaborado conxuntamente por tres universidades (a de Barcelona, a Autònoma e a Politècnica de Catalunya) no ano 1989. A partir deste cada unha vai elabora-la súa enquisa, ou mellor dito, as súas enquisas, pois case sempre se traballará por grupos universitarios. Así, a universidade de Barcelona prosegue o estudio anterior con tres novos volumes centrados en cadanseu colectivo nos que se pode dividir calquera institución universitaria: persoal de administración e servizos (1992), profesorado (1992) e alumnado (1993). Fronte ó primeiro volume que se centraba só no coñecemento e uso, estes últimos amplían os seus contidos, como farán tódolos posteriores ó estudio das actitudes lingüísticas. A realización do proxecto contou en todo momento coa colaboración económica da Direcció General de Política Lingüística e da Direcció General d'Universitats.

Actualmente existen en Cataluña polo menos, oito universidades distintas. Polo tanto o repertorio dos diferentes estudos deste tipo é bastante máis amplo. Así a Universitat Autònoma de Barcelona realiza a mesma investigación, só no ámbito do profesorado, tamén no ano 1992. Coma no caso anterior contou coa colaboración das institucións públicas mencionadas.

Pouco despois, no 1994, sae á luz un informe interno (neste caso non chegou a ser editado en libro) *Enquesta Sociolingüística da la UPC 1991-1992. Com parlem a la UPC* (Universitat Politècnica de Catalunya). Tanto os ámbitos coma os temas de estudio son semellantes ós das obras que a precederon. Neste caso a axuda institucional procedeu do Comissionat per a Universitats i Recerca e do Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Como é razoable, en tódolos casos os proxectos foron coordinados polos diferentes centros encargados da normalización lingüística en cada unha das universidades: Servei de Llengua Catalana, Gabinet de Llengua Catalana e Servei de Llengües i Terminologia respectivamente.

No ano 1995 sae o libro do que xorde esta disertación: *La llengua catalana a la universitat Rovira i Virgili*⁴. Segue as pautas das

⁴ *La llengua catalana a la Universitat Rovira i Virgili*. Textos de Normalització lingüística 1. Sevei Lingüístic. Universitat Rovira i Virgili. Tarragona. 1995.

obras predecesoras: divide a comunidade universitaria en tres sectores, e o obxectivo do cuestionario (cun número aproximado de 70 preguntas) é investiga-los coñecementos, os usos e hábitos lingüísticos orais e escritos e as actitudes e opinións. Foi coordinada polo *Servei Lingüístic* da propia universidade e tamén conta con axuda externa: Direcció General d'Universitats de la Generalitat de Catalunya.

Por último e para rematar esta relación de estudos sociolingüísticos das universidades catalanas, en xuño do ano pasado concluíu a realización da mesma investigación por parte da Universitat Pompeu Fabra, nos ámbitos do PAS e do profesorado. A subvención procedeu tamén da Direcció General d'Universitats de la Generalitat de Catalunya.

O noso obxectivo non é analiza-los resultados que se obtiveron nunha ou en cada unha destas enquisas, seguramente positivos, e máis se os comparamos cos que todos intuímos que se poden obter nun estudio semellante en Galicia. Así por exemplo, no último informe mencionado -neste caso tampouco se publicaron os resultados- a lingua dos enunciados dos exames é no 67'9% dos casos en catalán; do mesmo xeito na universidade Rovira i Virgili os alumnos redactan os seus exames en catalán case nun 60%. Igualmente na Universitat Politècnica de Barcelona máis do 61% dos profesores teñen o catalán como lingua propia.

O que pretendemos é pór de relevancia dous feitos fundamentais. Primeiro o interese que tódalas universidades puxeron no conflito lingüístico que existe non só na comunidade universitaria, senón en toda a sociedade que as rodea. No prólogo de *La llengua catalana a la...* Joan Martí i Castell, rector da Universitat Rovira i Virgili di: "Tot això té molt a veure evidentment amb la lleialtat a la llengua pròpia i oficial de Catalunya, a què estem obligats com a persones i com a intel·lectuals". Unha mostra deste interese é precisamente o libro do subtítulo, por unha razón que sen dúbida merece ser destacada: a universidade Rovira e Virgili foi creada en decembro de 1991 (integrada por diversos centros de Tarragona, pertencentes ata entón á universidade de Barcelona) e só tres meses despois, marzo de 1992, foi realizada a enquisa entre os profesores e os alumnos (por iso non se analiza a situación do PAS, daquela pertencentes aínda á universidade de Barcelona, que acababa de facer un estudio sobre a súa situación sociolingüística).

Dentro deste interese pola situación sociolingüística, sobresaie o feito, de que tódalas publicacións ou informes destaquen o valor que estes estudos poden e deben ter para o deseño dunha política ou

dun plan de normalizació lingüística: "Finalment, cal afegir que la finalitat principal de l'estudi que presentem era posar a disposició del òrgans de govern de la Universitat Rovira i Virgili e del Servei Lingüístic -i, ocasionalment, d'altres instàncies- informació general i rigorosa sobre les actituds, els coneixements i el comportament lingüístics del col·lectiu universitari, amb la idea de posseir aquesta informació é unha exigència prèvia de la planificació i aplicació de qualsevol política lingüística racionalitzada"⁵. Neste sentido a Introducció das obras da Universitat de Barcelona é, tamén, ben explícita: "L'anàlisi sociolingüística és una eina totalmente imprescindible per a dissenyar un projecte de normalització lingüística. La planificació de qualsevol procés que pretengui potenciar l'estatus de'una llengua ha de partir sempre d'un coneixement, con més ampli i pregon millor, de la realitat en què es pretén incidir. (...) Aquest treball s'ha d'entendre, doncs, com a fruit de la necessitat de'obteneir informació sobre la situació sociolingüística a la Universitat de Barcelona, per tal de poder establir un pla de normalització lingüística, adequat a la realitat de coneixements i ús de la llengua en aquest àmbit"⁶.

O segundo dato que pretendemos pór de relevo é a axuda que prestaron en tódolos casos, unha ou máis institucións políticas paralelas ás existentes en Galicia. Hai que ter en conta que non se trata dunha universidade, senón de polo menos cinco, e que os resultados obtidos se deron a coñecer nun total de sete libros e tres informes.

Unha vez coñecida a situación en Cataluña, podemos botar unha ollada á situación de Galicia, e podemos facer unha comparación, xa que as circunstancias son semellantes, e as situacións paralelas nunha e noutra comunidade universitaria, fronte por exemplo á situación no País Vasco, onde a diferenza entre as dúas linguas en conflito condiciona a actuación planificadora e normalizadora.

Ó falar do ámbito universitario galego, ímonos centrar exclusivamente na Universidade de Santiago de Compostela. As outras dúas universidades da comunidade galega, aínda sendo de recente creación, teñen tamén, elaborado algún estudio deste tipo. Por exemplo, a Universidade de Vigo rematou a principios de 1992 un informe titulado *A lingua galega na universidade de Vigo. Situación ac-*

⁵ *La llengua catalana a la Universitat Rovira i Virgili*. Textos de Normalització lingüística 1. Servei Lingüístic. Universitat Rovira i Virgili. Tarragona. 1995.

⁶ *Coneixement i ús de la llengua catalana a la universitat de Barcelona 1987-1989*, Universitat de Barcelona, Servei de Llengua Catalana, 1992.

tual. Estudio estatístico. Tamén a Universidade da Coruña realizou algún estudio deste tipo, aínda que os seus resultados non se fixeron públicos, nin en libro, nin en informe.

Máis sorprendente é o caso da Universidade de Santiago de Compostela, que nunca lle concedeu a importancia que realmente tiña á situación do idioma no seu interior. E isto a pesar de contar, xa desde 1987, cun Servicio de Normalización Lingüística, servicio que actuou sen unha base firme, sen a premisa básica de toda planificación lingüística: a análise da realidade, coñecer aquilo sobre o que se pretende incidir (carencias, necesidades, demandas, diferencias entre sectores); é dicir, coñece-las necesidades lingüísticas, os hábitos de lingua e as opinións sobre esta que poida te-la comunidade universitaria. Este coñecemento é básico por dúas razóns: primeiro para poder e saber actuar sobre unha situación dada; e segundo para facer un seguimento xeral do proceso de normalización a través dos anos. Acabamos de celebra-lo seu V centenario, e tivemos que esperar precisamente a que con motivo da súa celebración esta institución financiase un proxecto destas características.

O proxecto titúlase *O galego na universidade*, e está coordinado polo Instituto da Lingua Galega e mailo Servicio de Normalización Lingüística da propia universidade. O seu obxectivo máis xeral é coñece-la situación do galego na institución universitaria. Esta investigación, vai segui-las liñas das xa feitas en Cataluña. Así, o seu obxectivo máis amplo é a busca dos "*coñecementos, usos e actitudes sobre a lingua*"⁷, e ter consciencia clara da situación. Comezou no mes de maio de 1995. O seu desenvolvemento pode dividirse en varias etapas:

1. Preparación dos cuestionarios para cada un dos tres colectivos universitarios (alumnos, profesores e persoal de administración e servicios); e recollida de datos ou traballo de campo: realización dunha pre-enquisa, concreción dos cuestionarios finais, formación específica dun equipo e realización das enquisas en cada un dos sectores.

2. Trascrición e análise dos datos: tratamento da información e tabulación dos datos sobre SPSS.

3. Redacción e edición dos informes correspondentes a cada colectivo.

A primeira fase está case rematada; a segunda está dando os primeiros pasos. Entre os criterios metodolóxicos que se tiveron en

⁷ Encabezamento do cuestionario de alumnos, realizado a finais de 1995.

conta cómpre dicir que a mostraxe se determinou tendo en conta a organización interna da USC. Así, no que respecta ás unidades estruturais o estudio tivo presentes, no sector dos alumnos, tódalas facultades dos dous campus da nosa universidade (31 centros); no sector dos profesores, a distribución fíxose segundo a estrutura departamental (129 departamentos); e finalmente no caso do PAS, os centros mencionados e mailos servicios centrais e universitarios. No que respecta ós individuos seleccionáronse tres mostras independentes entre elas e correspondentes a cada un dos estamentos implicados, de acordo coas seguintes variables: sexo, curso e titulación nos alumnos; sexo e áreas afíns, no caso dos profesores; e sexo e categoría profesional no PAS.

Os traballos camiñan a modiño, sobre todo polos problemas que ocasiona o traballo de campo: ilocalización dos individuos, negativa expresa a cubri-lo cuestionario, baixas laborais, falta de colaboración.... A pesar diso confiamos en que se poidan coñecer os resultados dentro de pouco tempo. E unha vez coñecida a situación, as necesidades e as opinións, se actúe en consonancia, da mellor maneira posible.

Bibliografía

- Gabinet de Lengua Catalana: *Anàlisi de les necessitats i els hàbits lingüístics del professorat de la UAB en lo àmbit universitari*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Luaces Pazos, R. e outros: *A lingua galega na Universidade de Vigo. Situación actual, Estudio estatístico*. Vigo, 1992.
- Planella i Doménech, G.: "Os servicios lingüísticos en Cataluña" en *Cadernos de Lingua*, nº 11, 1995, Real Academia Galega.
- Rodríguez Neira, M. e López Martínez, M.S.: *O galego na universidade*, Santiago, Consello da Cultura Galega, 1988.
- Servei de Llengua Catalana: *Actituds Lingüístiques, Coneixement i ús de la llengua catalana del professorat a la universitat de Barcelona, 1991-1992*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1992.
- : *Actituds Lingüístiques, Coneixement i ús de la llengua catalana del persoal d'administració i serveis a la universitat de Barcelona, 1990*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1992.
- : *Actituds Lingüístiques, Coneixement i ús de la llengua catalana de l'alumnat a la universitat de Barcelona, 1991-1992*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993.

—: *Coneixement i ús de la llengua catalana a la universitat de Barcelona, 1987-1989*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991.

Servei de Publicacions de la UPC: *Com parlem a la UPC*, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, 1994.

Servei Lingüístic: *La llengua catalana a la universitat Rovira i Virgili. Textos de Normalització Lingüística*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 1995.

Univeritat Pompeu Fabra: *Qüestionari sobre els usos lingüístics del professorat, curs 1995-96, Resultats i gràfics*, 1996.

—: *Qüestionari sobre els usos lingüístics del personal d'administració i serveis, curs 1995-96, Resultats i gràfics*, 1996.

Visauta, B.: *Técnicas de investigación social, I: Recogida de datos*, Barcelona, PPU, 1989.

Johannes Kabatek (1996): *Die Sprecher als Linguisten. Interferenz- und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart*. Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, Bd. 276. Tübingen: Max Niemeyer. 434 p.

Acaba de aparecer publicada unha obra importante sobre lingua galega, que, como xa se ve na ficha bibliográfica, vén avalada polas mellores referencias. Por unha parte, Johannes Kabatek é xa un investigador que ten un nome nos estudos sobre a nosa lingua, tanto polas súas publicacións coma polas conferencias que ten dado en Galicia e fóra dela, nas que ten mostrado o seu amplo coñecemento da realidade lingüística de Galicia e a súa excelente formación investigadora. Por outro lado, este estudio aparece nunha das máis prestixiosas coleccións de lingüística no ámbito da Romanística. Dúas ineludibles garantías que avalan en primeira instancia este traballo.

Ó emprendérmo-la lectura decatámonos de que estamos sen ningunha dúbida ante un dos estudos máis relevantes sobre a lingua galega no terreo da sociolingüística. Como anuncia o subtítulo, ocúpase do estudio dos fenómenos de interferencia e de cambio lingüístico no galego moderno. Este é se cadra o aspecto que máis nos interesa de maneira inmediata e ó que se refiren un gran número de datos relevantes e de informacións que, a pesar dos anos xa transcorridos desde o comezo do actual proceso de estandarización do galego, son postas á luz por primeira vez nun estudio lingüístico. Así e todo, o obxectivo desta obra é máis xeral, e apunta a ilustrar e fundamentar a partir desta información de qué maneira os falantes interveñen, a través das súas análises e valoracións, na configuración da lingua que utilizan nas diferentes situacións comunicativas e, en última instancia, na lingua da súa comunidade.

A primeira parte ocúpase de explicita-los fundamentos teóricos; segue unha explicación da metodoloxía seguida, e en terceiro e último lugar aparece o estudio da lingua dos informantes e dos seus xuízos metalingüísticos. Completan o volume cinco apéndices nos que se inclúen os cuestionarios, os textos de lectura, os criterios de transcripción e, finalmente, os textos completos das entrevistas gravadas que o autor mantivo con trinta informantes, procedentes de dous grupos homoxéneos na súa formación e que teñen a lingua como instrumento de traballo e de reflexión: estudantes de filoloxía galego-portuguesa da Universidade de Santiago e redactores, locutores e presentadores da Radio Galega e da Televisión Galega. Nas entrevistas os informantes responden ás preguntas do autor sobre diversos aspectos lingüísticos, efectúan xuízos e apreciacións e explican a súa posición ante a variedade estándar do galego, así como sobre a súa propia lingua, sobre a lingua empregada nos

medios, etc. Cada unha das entrevistas, presentadas como anónimas, vai precedida por unha sinopse biográfica (e moi especialmente da "biografía lingüística") do informante, por observacións xerais sobre o ambiente no que se desenvolve a conversa e, sobre todo, por unha descrición (ás veces moi detallada) da lingua empregada polo informante durante a entrevista e unha valoración da súa competencia lingüística. Desta maneira o lector pode comprobar sen moito esforzo cales son as relacións entre biografía, competencia lingüística e actitude ante as diferentes variedades da lingua.

En realidade, o caudal de información contido nestes textos é tan grande e de tanto interese que un chega a pensar que pagaría a pena a edición deste libro aínda que non fose máis ca polos textos. En Galicia lévase discutido moito sobre problemas relacionados coa estandarización, pero como é sabido o debate centrouse de maneira case exclusiva en se o galego debía continuar coa constitución e definición dun estándar propio (un proceso xa iniciado no século XIX) ou se debía abandonalo e adopta-lo estándar portugués (reintegracionismo); en todo caso, e de maneira secundaria, tense discutido se neste ou naquel aspecto o galego debía adoptar as mesmas solucións do portugués ou buscar outras diferentes. Pero estes debates foron efectuados sobre informacións da historia da lingua, da dialectoloxía, da lingüística comparada, e en moitos casos sobre argumentos ideolóxicos, voluntaristas ou simplemente demagóxicos. Pero en todos estes anos ninguén chegara a reunir algunhas ducias de persoas implicadas directamente na aplicación dese estándar nos medios de comunicación ou nas aulas para pedirlle-la súa valoración como falantes e para estudia-la súa postura ante esa variedade en relación coa súa procedencia e coa súa competencia lingüística.

A análise e a interpretación dos datos extraídos das enquisas e das gravacións ocupan o capítulo terceiro. Aquí o autor estudia en primeiro lugar as biografías lingüísticas dos informantes e, de se-lo caso, os cambios que eles protagonizaron, a través das súas propias afirmacións e das xustificacións que eles mesmos ofrecen, dedicando unha atención particular ós "neofalantes" ou falantes de lingua materna española que adoptaron o galego como lingua habitual (p. 73-78). A seguir, e entre algunhas outras cuestións relacionadas, estúdanse as diferentes variedades que os falantes identifican, así coma as súas valoracións sobre elas, e en particular a lingua estándar, a lingua da radio e da televisión, o papel dos castelanismos, etc. (p. 78-88).

Entre outros aspectos de moito interese poderíamos destaca-lo desexo de "autenticidade" manifestado por varios dos informantes, que os leva a procurar achegarse á fala dos "maiores", aínda cando esta se desvíaa da lingua historicamente máis pura ou da variedade estándar, mentres que as formas desta variedade que non son usuais na fala cotiá son índices de "galego aprendido", e ó cabo "inauténtico" e "artificial" (V. p. 82-83). Ademais esas formas, incluso se son castelanismos, convértense para varios informantes nun factor de identificación lingüística cos falantes tradicionais das súas zonas de orixe (cfr. p. 83). Kabatek mostra como diferencian claramente o galego popular, que pode presentar abundantes castelanismos léxicos pero non na fonética nin na gramática, fronte ó "neogalego" (variedade falada

polos novos falantes), que se caracteriza pola contra por non presentar (ou presentar menos) castelanismos léxicos, pero si abundantes castelanismos fonéticos e gramaticais (p. 84). Todo isto leva ós "neofalantes" a desenvolveren o que Kabatek chama unha "técnica da autenticación por medio da castelanización" (p. 85), i.e., a procura dunha maior autenticidade a través da incorporación de castelanismos léxicos, o que nalgúns casos leva erroneamente a algúns falantes mesmo a introducir voces que non son comúns no galego falado, senón que se toman directamente do español.

Resulta tamén interesante a valoración xeral negativa da lingua da radio e da televisión, por estimarse demasiado castelanizada, artificial, etc., aínda que algúns profesionais (altamente castelanizados) deses medios tratan de defende-la súa produción lingüística como unha "locución distinta", condicionada polos requirimentos do medio e da situación comunicativa. Iso contrasta coa consideración especialmente positiva que varios informantes teñen das variedades marcadas dialectalmente, da pronuncia ben afastada do español á que aspiran varios "neofalantes", que din utiliza-los galegofalantes naturais como referentes á hora de incorporaren formas propostas polos planificadores.

Ocupan un lugar destacado a continuación os estudos centrados sobre aspectos particulares do sistema lingüístico do galego: o vocalismo (pp. 89-109), o consonantismo (109-125), o sistema verbal (125-140), cuestións de pronomes persoais (140-148), o artigo (148-152), e léxico (153-180).

No primeiro deles trata particularizadamente o problema da distinción das sete vocais tónicas e pretónicas do galego e, sobre todo, dedica moita atención ó estudio das vocais átonas postónicas, que son pronunciadas de maneira marcadamente diferente do español. Aínda que este non sexa un problema de sistema senón de norma, como Kabatek ben nota, constitúe un feito fonético moi relevante para diferencia-la pronuncia dos galegofalantes da pronuncia interferida polos modelos españois. Para operar con datos empíricos, Kabatek realizou análises acústicas das vocais de sete formas galegas e das súas correspondentes españolas dentro dun texto que tódolos informantes leron tanto en versión galega coma en versión española. Os resultados mostran claramente como os falantes máis castelanizados seguen neste punto unha estratexia diverxente dos galegofalantes ou dos que teñen modelos galegos claros, e realizan unhas vocais postónicas demasiado intensas, demasiado longas e cun ton demasiado elevado en relación coa intensidade, duración e ton da vocal tónica precedente (p. 96ss). Tamén constata un comportamento fonético esencialmente idéntico na lectura do texto en galego e en español, i.e., unha falta de diferenciación fónica entre ambas linguas, de maneira que a realización do texto galego resulta moi castelanizada nos falantes con modelos baseados no castelán mentres que o texto en español é lido con fonética galega polos que teñen modelos galegos claros. Distingue así Kabatek dúas normas fónicas que en xeral se corresponden con falantes de orixes diferentes, unha fortemente castelanizada e outra baseada na fonética do galego (p. 108).

A seguir trata do consonantismo, con estudio particularizado das interferencias relacionadas coa nasal velar [ŋ] (p. 113-117), das consideracións explícitas e implícitas que os falantes fan sobre a gheada (p. 117-121) e tamén do tratamento dos grupos consonánticos nos cultismos (121-125). Neste último punto tanto o encadramento da cuestión coma as consideracións xerais son acertadas, pero deberíamos sinalar algunhas cuestións de detalle. O autor parece estrañarse de que a adaptación inventada **concente* non só sexa considerada imposible senón que mesmo provoque dificultades de comprensión, tendo en conta que o grupo [sθ] debería presentar problemas de pronuncia para moitos galegos. Un falante con seseo podería, tal vez, adaptar esta forma como **consiente*, pero outro con [θ] non debería ter problemas con ese grupo, presente tamén noutras voces populares como *escintilar* ou *descinguir* e en numerosos cultismos; en cambio calquera falante galego nun rexistro non formal trataría de evita-lo grupo [ŋs] en final de sílaba reducíndoo a [s], co que o resultado en todo caso sería **cosciente*. Daquela a forma proposta **concente* non segue as pautas de adaptación normais no galego, o que leva a que de primeiras non sexa recoñecida por moitos falantes. Outra cousa é o caso de *dialeuto*, que segue unha adaptación que se produciu en estadios xa pasados da lingua e do que quedan aínda restos, como en *rento* 'recto, estricto' ou no *doutor* (semicultismo aceptado no estándar) mencionado no texto. A consideración como "inventado", "inauténtico", "artificial", como correctamente aprecia Kabatek, procede da ausencia de tal forma na lingua real. A adaptación actual desta forma en rexistros informais é *dialeto*, con supresión da oclusiva implosiva.

Outra cuestión tratada brevemente é o "yeísmo", un fenómeno do que non se fala pero que está moi estendido. Con todo, cremos que a interpretación deste fenómeno como "die Neutralisierung des Phonems /k/ mit dem Halbkonsonanten [j]" (p. 121) non parece correcta nin conceptualmente nin tampouco textualmente, e trátase seguramente dun erro inadvertido.

Nos epígrafes seguintes estúdanse outras cuestións de gramática e léxico, empezando por certos aspectos do verbo (a perífrase *ter* + participio, a expresión da futuridade, o infinitivo conxugado, o emprego do verbo *sentar* como pronominal ou non), a colocación do pronome persoal átono, o dativo de solidariedade, o emprego de artigo con nomes de parentesco e en certas expresións fixadas e o emprego ou non do alomorfo *-lo* do artigo. Seguen os apartados dedicados a aspectos léxicos, no que se estudian as formas *intre*, *meirande*, *mercar*, *nembargantes*, *de xeito que*, *co gallo de*, *coido que*, *atopar / encontrar*, *ollar / ver*, *xanela*, *ata / asta*, *vostede / usted*, *mexo*, *carreteira*, *acadar* e *curruncho*. En todos estes casos preséntanse os resultados das enquisas con discusión e interpretación das diferentes tendencias observadas, e sobre todo a través deses exemplos móstrase cal é a idea que os informantes teñen das diversas variedades da lingua, sempre en relación coa súa orixe e coa súa competencia lingüística.

Como conclusión Johannes Kabatek, aínda que recoñece a existencia dun *continuum* entre as actitudes e situacións duns e doutros falantes, chega a distinguir tres grandes grupos:

1) Falantes co galego como lingua materna e lingua do ambiente, que aprenden a variedade estándar como unha forma nova da súa lingua. A súa pronuncia corresponde co sistema e coa norma común do galego, co único feito notable de que, de se-lo caso, omiten a gheada e o seseo. No léxico presentan castelanismos tradicionais como *Dios, calle, hasta, solo, bueno, pueblo*, etc., que en moitos casos non son vistos como interferencias. No rexistro formal, orientado ó estándar, aparecen numerosas interferencias do dialecto orixinal, aínda que se procuran evitar castelanismos coma os citados. En certo modo déixase ver un reparto de funcións entre a variedade estándar e o dialecto propio de cadaquén, reservado para o círculo familiar, onde o estándar é percibido como inadecuado. Apréciase tamén unha resistencia ás formas propostas pola planificación lingüística se xa non se conservan na lingua falada polas xeracións máis vellas ou se non están tomadas da fala tradicional. Neste sentido, Kabatek observa: "As fronteiras da planificación lingüística parecen encontrarse naqueles casos en que pretende intervir contra a tradición coñecida pola comunidade" (p. 184, trad. miña).

2) Falantes de lingua materna e lingua do ambiente maiormente española que por razóns profesionais ou ideolóxicas falan (en parte) galego e que tiveron que aprendelo como unha lingua nova. Nalgúns casos extremos teñen moi escaso coñecemento do galego e mantéñense practicamente monolingües en español. Kabatek sinala que os problemas que presentan estes falantes son os típicos da aprendizaxe dunha lingua estranxeira, e que nalgúns casos o grao de interferencia do español, tanto pola proximidade das dúas linguas coma pola falta de modelos auténticos, é extremadamente alto. No aspecto fónico, di o autor, "mostran tódalas interferencias posibles do español" (p. 184), aínda que tamén presentan interferencias e hipercorreccións na morfoloxía e no léxico. Nestes falantes constátase tamén o emprego de formas diferencialistas, como *intre, acadar, gallo, xanela*, pero como traducións das formas españolas correspondentes *momento, conseguir, motivo, ventana*, sen percibir que en galego teñen significacións parcialmente diferentes.

3) Falantes de lingua materna española pero con presenza do galego na infancia e no seu círculo social. Nunha primeira fase seguen un proceso semellante ó descrito no grupo 2, aínda que moitos destes falantes non tiveron dificultades fonéticas á hora de se poñeren a falar galego. Nunha segunda fase buscan afastarse do grupo 2 e integrarse no grupo 1, para o que procuran adaptarse lingüisticamente ós membros deste último grupo. Kabatek describe unha serie de técnicas de integración desenvoltas por eses falantes, entre as que cita a incorporación de formas do galego falado que contrastan co estándar, o que leva a incorporalos castelanismos presentes na fala; estes informantes adoptan mesmo as valoracións que algúns galegofalantes nativos fan das formas propostas no estándar que non teñen correspondencia na fala (como un invento, artificial, etc.).

Da dinámica observada entre os grupos estudados, Kabatek sitúa os falantes do grupo 1 (os de lingua materna galega) na cerna, e cara a eles se orientan decididamente os integrantes do grupo 3. Os falantes do grupo 2 (españolfalantes carentes de modelos galegos) en opinión de Kabatek parecen

orientarse cara ós outros dous, pero non se mostra moi claramente esta tendencia.

Pero como moi oportunamente sinala o autor, cómpre distinguir entre intención e actuación, entre as opinións e o desempeño efectivo dos falantes. E así no terreo fónico percibe claramente cómo algúns informantes que declaran aspirar a un galego identificado co dialectal, de feito manteñen a súa pronuncia diferenciada dos falantes do tipo 2, pero tamén do galego popular, a pesar de se mostraren capaces de imitalo en frases-cita: "a identificación coas formas lingüísticas valoradas como labregas ou rurais ten os seus límites" (p. 188). Asoma así o inicio dunha diglosia interna no galego, substitutiva da diglosia galego-español, como expresión da distancia social entre falantes da variedade estándar e falantes "dialectais". En todos estes procesos de consolidación da lingua común o papel dirixente, para Kabatek, téñeno por unha parte os galegofalantes con intervención consciente na lingua e orientación polo menos parcial cara ó estándar (grupo 1), e pola outra os neofalantes cun uso consciente e activo do galego (grupo 3); os outros dous grupos, os membros do grupo 2 e os falantes do galego popular, quedan á marxe do proceso.

En resumo, este é o meu entender un libro imprescindible para coñecer a situación sociolingüística da Galicia actual, no que se estudian non magnitudes abstractas senón variedades da lingua, a valoración que os falantes fan doutras variedades e do estándar, as traxectorias lingüísticas e a competencia dos representantes de diferentes grupos de falantes, e todo iso de maneira interrelacionada. No centro de interese están cuestións coma a constitución da variedade estándar, o grao de aceptación desas propostas e as tendencias dominantes en sectores moi significativos dos falantes galegos (os falantes conscientes), os diferentes modelos lingüísticos que están a funcionar na sociedade actual ou que están a formarse, os inicios dunha nova diglosia interna, e outros aspectos do maior interese. Sería moi recomendable que, para salva-lo obstáculo que para moitos galegos supón a lingua alemana, se publicase axiña unha tradución á nosa lingua. Porque este libro, ademais do seu valor intrínseco, pode (debería) se-lo primeiro paso nun camiño novo que se abre á lingüística galega e que promete axudarnos dunha maneira eficaz a comprendérmo-la nosa realidade lingüística, o que resulta imprescindible se queremos actuar sobre ela.

XOSÉ LUÍS REGUEIRA

Francisco Fernández Rei e Carme Hermida Gulías (eds.): *A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego*, Consello da Cultura Galega, Santiago, 1996, 149 p. + 3 casetes.

Pasaron xa 25 anos desde que en 1971, da man de C. García, se creou o Instituto da Lingua Galega da Universidade de Santiago, e para celebrar esta efeméride tivo lugar en Santiago, entre o 16 e o 20 de setembro deste ano, con grande afluencia de participantes o *I Congreso internacional "A lingua galega. Historia e actualidade"*. Todos cantos asistiron ó congreso foron obsequiados cun exemplar de tres obras de carácter moi diverso, pero significativas para comprender a importancia do labor levado a cabo polo ILG: *Galego 1, 2 e 3*; *A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego*; e unha *Guía bibliográfica de lingüística galega*.

Nunha festa deste tipo non podía faltar unha referencia ás orixes da Institución, que estreou a súa produción bibliográfica coa publicación dos manuais *Galego 1*, *Galego 2* e *Galego 3*¹, nos que tantos galegos aprenderon a ler e a escribir a nosa lingua, e, o que é máis importante, a amala.

Na *Guía bibliográfica de lingüística galega*², coordinada por Xosé Luís Regueira Fernández, pode verse a magnitude e a transcendencia das contribución dos investigadores do ILG no desenvolvemento da lingüística galega durante este cuarto de século.

Pero non podía faltar na ocasión unha obra referida á realidade oral da nosa lingua, porque o estudio da nosa realidade dialectal foi o traballo a partir do que o ILG sentou os alicerces da súa contribución ó estudio da lingüística galega. Recordémo-las teses e memorias de licenciatura realizadas sobre falas de distintos puntos de Galicia, recordémo-lo Atlas Lingüístico Galego, recordemos, en fin, o extraordinario Tesouro Lexicográfico da lingua galega no que se recolle unha parte importantísima do léxico das falas de Galicia. Neste mesmo ámbito de estudio hai que situalas obras *A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego*, magnificamente preparada por Francisco Fernández Rei e Carme Hermida Gulías, coa colaboración de Miruca Parga Valiña e Alfonso Xavier Canosa Rodríguez.

¹ Instituto da Lingua Galega: *Galego 1*, Universidade de Santiago, 1971. *Galego 2*, Universidade de Santiago, 1972. *Galego 3*, Universidade de Santiago, 1974.

² Regueira Fernández, Xosé L. (coordinación); Boullón Agrelo, Ana I.; Cidrás Escáneo, Francisco A.; González Seoane, Ernesto; Mariño Paz, Ramón; Tato Plaza, Fernando R.: *Guía bibliográfica de lingüística galega*, Edicións Xerais de Galicia, Vigo, 1996.

¿Que nos ofrece esta obra?

É unha colección de tres casetes de audio, acompañadas dun libro de 149 páxinas. Nas tres casetes recóllense 180 minutos de textos orais recollidos nas distintas zonas de Galicia, dos que 90' están dedicados á zona occidental -que é a que mostra unha maior diversidade dialectal-, 60' ó galego central, e 30' ó galego oriental -que é o que ocupa unha menor extensión territorial e presenta un menor número de falantes. Trátase polo tanto dunha distribución equilibrada, realizada ó meu ver, en función dos principios de riqueza dialectal, número de falantes e, en menor medida, extensión territorial. É de agradecer que os autores da escolma de textos deran acollida tamén a unha representación de textos do galego falado, fóra das fronteiras administrativas de Galicia, nas zonas estremeiras con esta de Asturias, León e Zamora.

Tódolos textos aparecen transcritos no libro que acompaña as cintas. Non se trata dunha transcripción propiamente fonética nin dunha transcripción fonolóxica, pero nela dáse conta dos trazos máis característicos e máis interesantes desde un punto de vista dialectal. A maior parte dos fenómenos fonéticos que non son realizacións condicionadas aparecen sinalados, utilizando unha serie de convencións que, coma toda convención, pode ser discutible, pero que ten a virtude de facilita-la lectura dos textos a calquera persoa non especialista cun esforzo relativamente pequeno, o que non sería posible se se adoptase o alfabeto fonético internacional ou outro semellante.

¿De onde están tomados os textos?

Os textos que aquí se presentan son unha escolma do conxunto de gravacións que constitúen o Arquivo do Galego oral do Instituto da Lingua Galega, no que están integradas as gravacións procedentes do Atlas Lingüístico Galego, realizadas fundamentalmente entre os anos 1974 e 1976; as do proxecto de investigación Arquivo Dialectal da Lingua Galega realizado entre os anos 1992 e 1995; e outras que son contribucións de tipo persoal, feitas principalmente por investigadores do ILG.

Variedade de temas

Os temas que aparecen tratados nesta colección de etnotextos son moi variados. Hai narracións referidas ós costumes e modos de vida, tal é o caso, por exemplo, de *O oficio da pesca* (de Cangas do Morrazo), *O traballo na Costa da Morte* (de Camelle, Camariñas), *A rapa das bestas* (de Cerdedo), *O traballo na viña* (de Lougares, Mondariz), *As diversións e a mocidade de antes* (de Santa María de Roo, Noia). Outras contan experiencias persoais vividas polo narrador ou por algún coñecido, coma *Algún retallos da guerra do 36* (de Calo, Teo), *A persecución do contrabando* (de Goián, Tomiño). Unha gran parte recolle contos e lendas: *A raposa de morrazos* (de Erbecedo, Coristanco), *Historia encadeada* (de Fornelos, Salvaterra de Miño), *A compañía, o demo e os velorios* (de Fonfría, A Fonsagrada), *O crego e o cativo* (de Santa Comba, Lugo). Non faltan cantigas e outras composicións poéticas de carácter popular: *O casamento da pulga co piollo* (de Hermisende, Zamora), *Coplas dos mangantes* (de Castromil, A Mezquita), etc.

Interese da obra

Unha obra destas características permite un aproveitamento multidisciplinar. É en primeiro lugar, un testemuño vivo da maneira de falar actual dunha serie de localidades de Galicia; nos seus textos pódense observar as peculiaridades fonéticas, morfosintácticas e léxico-semánticas de cada unha das falas ás que representan. Pero eu salientaría o seu interese para o estudio de tódolos recursos expresivos da lingua oral, e, particularmente, para o estudio da entoación. O seu interese para o lingüista é, pois, evidente; pero coido que a través destes textos pódense estudar moitos aspectos da nosa cultura material e espiritual, certos trazos característicos da mentalidade da poboación rural e mariñeira de Galicia, algúns episodios da nosa historia máis recente, diversos problemas que aqueixan a certos sectores da sociedade, etc., etc., que sen dúbida son de interese tamén para o etnógrafo, para o sociólogo e para o historiador. Estou certo que todos eles poden tirar proveito da súa lectura e da súa análise.

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Xosé L. Regueira Fernández (coordinación), Ana I. Boullón Agrelo, Francisco A. Cidrás Escáneo, Ernesto González Seoane, Ramón Mariño Paz, Fernando R. Tato Plaza: *Guía bibliográfica de lingüística galega*. Vigo: Xerais, 1996.

Os asistentes ó Congreso Internacional: *A Lingua Galega, Historia e Actualidade*, celebrado o pasado setembro en Compostela para conmemorar os 25 anos da creación do ILG, tiveron como agasallo de Edicións Xerais unha *Guía bibliográfica de lingüística galega*, redactada por un equipo do propio ILG e que é o resultado da actualización e peneira da "Biblioteca de lingüística galega" que os mesmos investigadores foron dando a coñecer nos cinco primeiros volumes de *Cadernos de Lingua*, entre os anos 1990 e 1992.

Son 2.386 fichas bibliográficas (2.365 e 21 bis), todas elas completas (mesmo con fichas de recensións, de habelas), que van do séc. XVIII (con traballos de Sarmiento, pioneiro dos estudos sobre o galego e sobre a súa dignificación social) ó ano 1995. A maior parte do material corresponde ós últimos 25 anos, fase de gran desenvolvemento dos estudos sobre o galego, pero tamén hai moitas fichas correspondentes a lingüistas alemáns como F. Krüger (e os seus discípulos da Escola de Hamburgo), J. Piel e H. Meier, que en moitos dos seus traballos (anteriores ou posteriores a 1936) se teñen amplamente ocupado do galego, de igual xeito que nos anos 40 e 50 o fixeron Dámaso Alonso ou A. Zamora Vicente. Afortunadamente moitos destes traballos hoxe están superados, pero é innegable o seu valor historiográfico, o mesmo valor que teñen traballos do séc. XIX e de comezos do séc. XX que con atinado criterio aparecen nas fichas.

A *Guía* contén dez seccións temáticas de desigual extensión: 0. Repertorios bibliográficos (pp. 15-17); 1. Obras xerais de consulta (pp. 18-25); 2. Dialectoloxía (pp. 26-40); 3. Historia da lingua e gramática histórica (pp. 41-59); 4. Sociolingüística: conflito e planificación lingüística (pp. 60-112); 5. Psicolingüística e adquisición da linguaxe (pp. 113-114); 6. Estudos contrastivos e tradución (pp. 115-116); 7. Fonética e fonoloxía (pp. 117-125); 8. Morfoloxía e sintaxe (pp. 126-142); 9. Léxico (pp. 143-206).

Como ben se pode apreciar nos títulos das seccións (e nas fichas), os autores entenden a lingüística nun sentido amplo, pois teñen en conta non só as disciplinas que describen e explican as estruturas da lingua nos planos fónico, morfolóxico, sintáctico ou léxico e as que explican a súa variación temporal e espacial, senón "tamén aquelas outras que se achegan a ela desde perspectivas como a social ou a psicolóxica", tal como se adianta no limiar.

As seccións 0, 5, 6 e 7 carecen de apartados, o que non ocorre nas demais, e de xeito moi especial nas seccións 4 e 9. No comezo dos apartados e

subapartados de cada sección temática, os autores da *Guía* fan unha segunda escolma ó comentaren o valor que teñen os traballos que consideran máis representativos (valor historiográfico, vixencia actual pola súa metodoloxía, obra de tipo xeral ou simplemente complementaria con certa validez...). Hai incluso unha terceira escolma, xa que con frecuencia se fai unha valoración persoal ó afirmar que tal ou cal obra é a mellor ou a máis completa dun campo, o que presupón ter manexado os textos orixinais comentados para atreverse a facer esas afirmacións. Cúmprese deste xeito o dobre obxectivo *selectivo e orientador* que ten a presente *Guía*.

Ó final de cada apartado e subapartado hai un sistema de referencias cruzadas, indicadas coa expresión "Véxase tamén", que remiten a outro(s) apartado(s), e que ten como principal finalidade evitar repeticións. No caso concreto do apartado 2.4 relativo ós estudos de falas galegas, despois de comprobar que moitos das remisións son relativas a memorias de licenciatura ou traballos similares, e despois de apreciar que hai memorias de licenciatura ás que non se remite (as das fichas 1588, 1632, 1634, 1635) e que posúen un valor semellante a moitas outras ás que si se remite, suxeriría engadir eses traballos (inéditos) e outros (éditos) de menor extensión e desigual valor, pero de maior ou menor interese para o estudo do galego oral das diferentes áreas. Así, en 2.4.1 podería ir tamén 1613, 1614, 1770, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, 1814 e 1815; en 2.4.2 podería engadirse 1544, 1548b, 1616, 1632, 1634, 1635, 1819 e 1820; e en 2.4.2. podería remitirse, ademais, a 1302, 1329, 1384, 1588 e 1819.

Féchase a obra coas abreviaturas bibliográficas (pp. 207-227) e mais cun utilísimo índice de autores (pp. 229-245) no que se remite ás diferentes fichas en que están tódolos traballos de cada autor. Son consciente da tremenda complexidade de ordenación cando un ten que clasificar 2.386 fichas, con moitos autores que asinan os traballos moitas veces de formas moi distintas e por moita uniformidade que se procure, vai haber erros, lóxicos nunha obra desta envergadura. Hai autores que asinan algún traballo cun só apelido (é caso de Xosé Mª Lema, Helena Pousa, Xavier Varela no traballo da ficha 56, aínda que nelas "figuran" no *et al.*) ós que no índice de autores non se lles fai unha entrada remitindo ó "véxase" cos dous apelidos, que si se fai noutros moitos.

Nas fichas das recensións unhas veces úsanse os dous apelidos, tal como aparece asinada (é o caso de A. Seco Orosa na ficha 715), pero outras veces soamente se pon un apelido, aínda que a persoa asine cos dous. Isto último ocorre, por ex., na ficha 718 con R. Salgueiro e na 715 con M. González. Neste caso, ademais, ó non empregarse o nome (e só a inicial) o lector corre o risco de pensar que se trate de González, M[anuel] do índice cando é M[aría] González, confusión que non se dá cando se citan obras (e non recensións), pois no índice ponse o nome completo dos autores cos mesmos apelidos. Non hai remisión do índice de autores cando se trata de recensións, pero debería habelas, porque algunhas recensións teñen a categoría de artigo e a categoría (e extensión) ás veces de moitas notas que si figuran coa correspondente ficha bibliográfica.

Verbo da ordenación temática da *Guía* só teño que dicir que os traballos de Aníbal Otero da ficha 1535 "Contribución al léxico gallego y asturiano" (apartado 9.1.2.1) e os da ficha 1959 "Hipótesis etimológicas referentes al gallego-portugués" (apartado 9.2.2) deberían estar agrupadas no mesmo apartado, porque a estrutura deses traballos é a mesma. Creo que deberían ir todas en 9.1.2.1 porque a orientación etimolóxica é secundaria nestes estudos lexicográficos de A. Otero.

Nas fichas detectei algunha miudeza, simple anécdota nun traballo tan serio e rigoroso coma o presente. Así, na ficha 254 o tomo do *BF* é o 28, non o 39; na ficha 338 a páxina final do traballo é 39 e non 38; e na ficha 1041 debería encabezarse por F[ernández] Salgado, B. / Monteagudo Romero, H. e non por Fernández Salgado, B. / Monteagudo, H., de atérmonos ó orixinal.

A ficha 541 "A normalización da lingua mirandesa" debería non figurar na *Guía* porque o seu contido nada ten que ver co galego. En cambio coido que debería figura-lo artigo de J. E. Gargallo Gil "De fronteras lingüísticas peninsulares: paralelismos, afinidades, peculiaridades", *Lletres Asturianas* 57 (1995), 23-40, por referirse ó galego da *franja* e ó catalán da *franja* tal como se fai no artigo de Quintana de 1991 (ficha 601). Ó completo material do galego de Asturias, León e Zamora da *Guía* pode engadírselle a tese de doutoramento de Xavier Frías Conde *O galego exterior ás fronteiras administrativas* (Univ. Complutense de Madrid, febreiro de 1995).

Na sección 6, que soamente contén 18 entradas, debería incluírse o artigo de Xavier Rodríguez Baixeras: "Un breve fragmento de A. Manzoni en galego: o 'Adio [sic, monti]", *Viceversa* 1 (1995), 171-178. E o mesmo habería que facer na sección 9 coa obra de Sarmiento *Cartas al duque de Medina Sidonia (1747-1770)*. Edición y notas de José Santos Puerto. Ponferrada: Instituto de Estudios Bercianos, 1995.

Poden estar seguros os autores desta *Guía* que, sen dúbida, hase cumprilo desexo por eles expresado na introducción de que algún día a súa obra se poida inscribir na lista de libros encetada por Sarmiento. Hai rigor e seriedade abondo do comezo ó final do libro... e innegablemente tamén hai moitas horas de traballo. Só é de desexar que periodicamente vaian entregando actualizacións e que dentro duns anos agasallen os investigadores do galego con outro galano da utilidade do presente, igualmente selectivo e orientador. Ese día seguro que, unha vez máis, o noso Padre Sarmiento sorrirá de novo, ó ver como segue medrando je de que xeito! a semente que el plantou.

PACO FERNÁNDEZ REI

Benxamín Dosil e Suso Riveiro: *Diccionario de ortografía*. Fontel Edicións, A Coruña, 1995; 294 pp.

Habitualmente cando falamos de ortografía tendemos a pensar directamente no uso de ou de <v>, de <h> ou doutras letras do abecedario, esquecendo que a ortografía é moito máis, por exemplo, o uso de maiúsculas ou dos signos de puntuación, é dicir, o emprego doutros signos auxiliares da escritura. Por iso, o *Diccionario de Ortografía* de Benxamín Dosil e Suso Riveiro define este concepto como "Conxunto de convencións e usos que regulan a grafía das palabras dunha lingua, a correcta puntuación da frase, o emprego de signos e recursos auxiliares, etc.; e, en definitiva, a maneira correcta de escribir". Na *Introducción* da obra, os propios autores explícanos mellor cal é a súa finalidade a través dunha distinción fundamental: a "ortografía da palabra" e "a ortografía da frase", ou noutras palabras, a "ortografía do galego tanto no nivel básico (letra, sílaba, palabra), como no do conxunto da frase (frase, texto)". Estes serán dous campos básicos do conxunto do libro.

Así e todo, o *Diccionario de Ortografía* vai aínda máis alá. No *Limiar*, Manuel González fala dun "verdadeiro libro de estilo que nos orienta naquelas cuestións que non están recollidas nas gramáticas nin nos dictionarios". Así, por exemplo, este dictionario pode responder a preguntas tan diversas como: cando as comiñas van antes e cando despois do punto final, cando os numerais de catro cifras levan punto, como escribir pesetas de xeito abreviado (pta, pts, pt.), se benestar vai xunto ou separado, como se grafa un latínismo ou un estranxeirismo, de onde son os nixerinos e de onde os nixerianos, ou como se chaman os habitantes de Noruega, cal é o símbolo do cobre, se renacemento se escribe con maiúsculas ou minúsculas, etc., etc.

Un dictionario de ortografía, como dictionario que é, recolle e explica de forma ordenada voces dunha materia (a ortografía) ou todas aquelas que teñan relación con ela. Sen embargo, este *Diccionario de Ortografía*, aínda sendo "unha recompilación de conceptos ortográficos definidos", tamén "ten a intención de, partindo dos conceptos da ortografía, describi-los usos ortográficos máis comúns do galego actual". Así, cada artigo do dictionario ten unha parte teórica: a definición, e unha parte práctica: os *Usos ortográficos*, que irán acompañados dos exemplos pertinentes (que nalgúns casos son de autores galegos). Estes usos ortográficos poden ser de dous tipos: aqueles consolidados polas normas do galego (acentuación, emprego de x...), ou aqueles outros, fixados polo uso da maioría das linguas veciñas, polo tanto, o dictionario tamén "pode dar pautas ortográficas cando estas non se atopan recollidas nas pertinentes gramáticas ou normas con carácter académico".

O *Diccionario* non só describe a lingua correcta senón que tamén nos amosa os usos errados que se poidan facer dela, por iso, en certa maneira tamén ten algo de diccionario de dúbidas. Isto vémosto ó final de cada un destes capítulos prácticos: cando é oportuno, os autores ofrecen un inventario de erros frecuentes, palabras que case sempre por influencia do castelán se grafan mal, aínda que nunca se fale de castelanismos. Quizais, o mellor exemplo disto é o punto 2.6. dentro do concepto *Acentuación*:

"2.6. En galego, bardante dalgunha excepción (cántiga/cantiga), non hai palabras con dobre acentuación, e certas formas sobre as que poida haber dúbida no relativo á colocación do acento, gráfanse do seguinte xeito:

2.6.1. Non levan acento gráfico:

acne, atmosfera, diocese, arquidiocese, elite, esexese, chofer, fluor, medula.....(...)

2.6.2. Levan acento gráfico:

cénit, auréola, álcali, alvéolo, endócrino, anémona, anódino.....(...)"

Outras veces, non se fala de erros, pero recóllense como exemplos palabras que presentan unha grafía diferente do castelán. Fixémonos nos exemplos da entrada S: *escavar, estender, estranxeiro, escusa, espremer...* E mesmo exemplos de casos que non levan, fronte, evidentemente, ó castelán: *diminuír, subtraer...*

Esta obra ten, como xa dixemos, outros méritos que merecen unha atención especial. Persoalmente destacaríaa dous. Primeiro, os diversos cadros espallados polo conxunto da obra, catorce en total, referidos a variados conceptos. Entre eles, algúns tan interesantes como *Abreviaturas de uso frecuente*, ou *Países, estados e rexións do mundo cos seus xentilicios*, ou *Nomes das moedas e os seus códigos*.

En segundo lugar, pola utilidade que pode prestar, destacaríaa o *Índice alfabético de palabras*, co que conclúe a obra. Consta de máis de 4000 voces (correctas e incorrectas) e facilita enormemente o uso do diccionario.

Por último, convén anotar unha eiva que debe ser rectificadana nunha futura e probable segunda edición: os números de páxina na marxe interior de cada folla fan dificultísimaa súa busca. Do mesmo xeito, quizais conviñese colocalo *Índice de entradas* ó principio e non ó final, pois isto achegarlle maior eficacia.

En definitiva, explícanse máis dun cento de conceptos relacionados coa ortografía, algúns tan polo miúdo como o de maiúsculas e minúsculas que ocupa dezasete páxinas, ou o símbolo que ocupa quince. Por todo isto é unha obra necesaria e moi útil. E aínda que o mercado editorial ten múltiples ofertas para aqueles que queiran aprender ou melloralaa escrita da nosa lingua, esta obra trata temas non demasiado frecuentados no estudio do galego o que a converte nun libro para ter sempre á man.

MARICARME GARCÍA ARES

Atlas Linguistique Roman (ALiR), Volume I. 3 tomos. Université Stendhal-Grenoble 3, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria dello Stato, Roma. 1996.

Na xeolingüística dos últimos anos existen dúas tendencias complementarias: unha, máis antiga, sinala a necesidade de profundar no terreo xa cuberto polos atlas nacionais, porque os 'patois' desaparecen e hai que recoller canto antes o maior número de datos posible; a segunda tendencia, máis moderna, oríéntase cara a unha xeolingüística supranacional que cubra unha familia de linguas ou un espacio multilingüe e contén unha clara vontade de síntese sobre os datos dialectais xa existentes, para así poder efectuar análises comparativas. É nesta segunda liña na que se insire o *Atlas Linguistique Roman*, do que acaba de aparecer o primeiro volume de presentación. Esta primeira entrega consta, á súa vez, de tres tomos: o primeiro está dedicado, precisamente, á presentación metodolóxica do atlas, así como ás descrições dos distintos dominios lingüísticos, mentres que os tomos 2 e 3 inclúen, respectivamente, os mapas e as sínteses románicas correspondentes a diversas cuestións léxicas.

Non é esta, por suposto, a primeira tentativa dun estudio conxunto do espacio románico; de feito, aí están os dous traballos de G. Rohlfs *Romanische Sprachgeographie* (Munich, 1970) e *Panorama delle lingue neolatine - Piccolo atlante panromanzo* (Tübingen, 1986); pero estas investigacións ocúpanse fundamentalmente da variabilidade léxica.

Para que un proxecto das características do ALiR se puidese levar a cabo facía falta a colaboración de especialistas de tódolos dominios lingüísticos que constitúen a antiga Romania. Neste sentido, o ALE (*Atlas Linguarum Europae*) foi punto obrigado de referencia. O primeiro anteproxecto do ALiR presentouse en 1986 e no ano seguinte aprobouse en Torino o proxecto definitivo.

No Centre de Dialectologie da Université Stendhal de Grenoble centralízanse e coordínanse os traballos enviados por cada un dos dez comités de dominios lingüísticos en que se repartiu o territorio da Romania: portugués, galego, español, catalán, francés, wallon, suízo, italiano, romanés e moldavo. Recóllense, daquela, todas as linguas románicas da Europa continental, ademais dos Azores, Madeira e as illas Canarias. O conxunto dos especialistas destes dominios forman parte do Comité románico do ALiR, que funciona do seguinte xeito: o Comité de dirección decide, na súa reunión anual, os temas que se van investigar; os responsables de cada comité nacional fan as sínteses do seu territorio e os mapas correspondentes. Estes datos son enviados a Grenoble, desde onde se remiten ós redactores das sínteses románicas. Estas

sínteses, despois de seren estudadas e discutidas nas sesións plenarias anuais, son enviadas de novo a Grenoble, para que sexan revisadas unha vez máis por parte do Comité de Redacción; logo son informatizadas e enviadas ó Instituto Poligrafico de Roma para a súa publicación.

Trátase dun Atlas basicamente interpretativo: os seus mapas van acompañados de comentarios que presentan unha análise e unha clasificación tipolóxica de datos xa publicados ou aínda inéditos; pero, inicialmente, non se serve de enquisas elaboradas a propósito. De feito, no caso do galego a principal fonte empregada está sendo o ALGa (*Atlas Lingüístico Galego*). A rede do ALiR comprende un total de 1.036 puntos ou cuadrículas, que representan pequenas áreas dialectais. O reparto das cuadrículas é o seguinte:

Catalán:	40
Español:	217
Francés:	297
Galego:	30
Italiano:	171
Moldavo:	18
Portugués:	110
Romanés:	129
Suízo:	15
Wallon:	9

O obxectivo dos romanistas implicados neste proxecto é o de achegar unha visión de conxunto da situación lingüística das linguas románicas de Europa mediante unha análise léxica, fonética, fonolóxica e morfosintáctica. Como xa sinalamos, cada mapa vai acompañado dunha síntese que presenta brevemente unha clasificación e unha análise dos datos estudados, tanto desde unha perspectiva diacrónica como sincrónica.

Para a análise léxica do espazo románico escolléronse 591 designacións que teñan representación nos principais dominios lingüísticos; na súa selección tívose en conta tanto o seu interese lingüístico como a existencia de datos suficientes para todas as áreas dialectais. Para explicar a súa variabilidade deberase acudir ós criterios etimolóxicos.

Do estudo da fonética histórica tratarase nun volume no que se analizan 293 trazos que permitirán dar conta da evolución do vocalismo e do consonantismo latinos.

Finalmente, dedicáraselle un volume á fonoloxía, traballando en base a un sistema binario, e outro á morfosintaxe. Son, polo tanto, un total de once volumes que quedan distribuídos como segue:

1. Volume de presentación.
2. Insectos e outros pequenos animais silvestres.
3. Outros animais silvestres.
4. Flora salvaxe.
5. A natureza e os fenómenos atmosféricos.

6. O home: o corpo humano, as enfermidades, os ciclos da vida.
7. Os traballos do campo: ciclo dos cereais.
8. Os animais da granxa.
9. Fonética histórica.
10. Fonoloxía.
11. Morfosintaxe.

O tomo I deste primeiro volume iníciase coa presentación metodolóxica do atlas. Despois dunha introducción de Gaston Tuaillon (presidente) e Michel Contini (director) na que se explican, entre outros, os aspectos expostos ata aquí, preséntanse unhas pequenas descrições de cada dominio lingüístico románico cos seus mapas correspondentes. Aparecen organizadas en cinco grandes bloques: o iberorrománico; o galorrománico; o itallorrománico; o retorrománico e, por fin, o románico oriental.

A descrición do dominio galego foi realizada por Manuel González González tomando como referencia os datos do ALGa. Sinálase a existencia de tres áreas dialectais: occidental, oriental e central e expóñense os trazos máis salientables e definidores de cada unha delas. Así, como características propias da área occidental destacan: a gheada; o seseo; diversos tipos de metafonía; resultado único en *-án* para as terminacións latinas *-ANU* e *-ANA*; a forma *ti* para o pronome persoal suxeito de segunda persoa; rexións de cheísmo e teísmo; e a vocal temática *e* analóxica na segunda persoa do singular do perfecto de indicativo dos verbos en *-er*: *comeches*, *comestes*.

Para a área oriental fálase de: conservación do iode dos grupos TJ e CJ en moitas palabras: *pacio*, *cobicia*; conservación dos grupos QUA e GUA; conservación de [a] sen desenvolver un iode: *caxa*, *faxa*; conservación como ditongo das vocais en hiato consecutivo á caída de -L- e -N- intervocálicos: *reais*, *ladrois*, *teis*, *veis*; resultado *-ín* para o latín *-INU*: *padrín*; e redución das formas *-ades*, *-edes*, *-ides* da segunda persoa do plural dos verbos a *-ais*, *-eis*, *-ís*: *cantais*, *bebeis*, *vivís*.

Finalmente, o galego central preséntase como un amplo espacio comprendido entre o galego occidental e o oriental que se caracteriza, a grandes liñas, por resultados etimolóxicos no presente de indicativo e de subxuntivo dos verbos *saír* e *valer*: *sallo*, *vallo*, *salla*, *valla*; os verbos *ser* e *estar* teñen un presente de subxuntivo analóxico co verbo *ter*: *seña*, *señas*, *esteña*, *esteñas*; e todas as conjugacións forman a primeira e a segunda persoa do plural do presente de subxuntivo con *e* aberto en *-emos*, *-edes*.

Despois desta breve caracterización xeral figura o mapa correspondente e mais a relación de puntos xeográficos ós que remiten os seus números. Seguindo o mesmo esquema vanse analizando un a un os distintos dominios lingüísticos do espacio románico.

Finalmente, este primeiro tomo remata cos cuestionarios de léxico, fonética, fonoloxía e morfosintaxe e mais coa bibliografía.

Nos dous tomos restantes preséntanse, respectivamente, os mapas e mais os comentarios (sínteses románicas) referentes a nove cuestións de tipo léxico (*mañá*, *hoxe*, *onte*; *luns*, *martes*; *touro*; *figado*; *espello*...) e unha fo-

nética que analiza o tratamento do L+iode nas distintas linguas románicas. Estas sínteses son unha especie de anticipo do contido dos dez volumes projectados.

Desde o punto de vista dos estudos romanísticos, unha obra das características do ALiR vai ser inmensamente útil para podermos obter unha visión de conxunto fiable das diferentes linguas románicas de Europa, precisamente pola súa vontade de síntese e de comparación. A partir del poderemos asentar ideas expresadas ata o momento como simples intuicións e corrixiremos aquelas que non respondesen totalmente á realidade dos feitos. Ademais, dado que se pretenden abordar todos os ámbitos, desde o léxico ata a fonoloxía e a morfosintaxe, practicamente calquera investigador poderá atopar, de seguro, datos útiles para o seu campo de estudio.

Desde o punto de vista do galego, a súa inclusión en pé de igualdade co resto das linguas románicas neste Atlas supón, indubidablemente, un recoñecemento internacional afortunadamente alleo a certos prexuízos que aínda non están superados na propia Galicia.

ROSA SALGUEIRO SALGUEIRO

Bernd Bauske (1995): *Sprachplanung des Asturianischen. Die Normierung und Normalisierung einer romanischen Kleinsprache im Spannungsfeld von Linguistik, Literatur und Politik*. Berlin: Verlag Dr. Köster. II + 312 P.

A valoración da situación actual do asturiano e a discordia verbo das funcións sociais que debe cumprir en Asturias vén alimentando a discusión política no Principado e no resto de España desde os anos setenta. En Asturias houbo tentativas de chegar a unha situación de política lingüística comparable á das tres comunidades bilingües "clásicas" (Cataluña, Euskadi e Galicia), pero a diferente raigame histórica, a falta de unidade da lingua e unha vontade política maioritaria desfavorable para as variedades lingüísticas locais (e para as creadas a partir delas) impediron ata o de agora o éxito da minoría asturianista. A situación asturiana e a polémica subxacente son parcialmente coñecidas por medio da prensa (non poucas veces tendenciosa) ou por publicacións de síntese¹, pero non existía un estudio detallado dos feitos histórico-sociais que caracterizan as controversias sobre o asturiano, das súas orixes e o seu trasfondo. Para a realización dun estudio deste tipo sobre unha situación histórica aínda moi próxima e que chega ata o presente son necesarias dúas condicións previas, polo regular incompatibles: o coñecemento preciso dos feitos e unha certa distancia que permita a visión obxectiva. Esta tese de doutoramento de Bernd Bauske, froito de varios anos de investigación feita tanto *in situ* coma desde a distancia, reúne os dous obxectivos e ofrécenos un manual moi útil e unha fonte valiosísima de información.

Tras unha breve introducción sobre a situación xeográfica e lingüística e os inicios do rexionalismo en Asturias, describíense tres fases do nacionalismo asturiano desde 1969 ata os anos noventa baixo diferentes aspectos: historia dos movementos bablófilos e bablófobos e das súas organizacións; historia das diferentes tentativas de normativización lingüística; historia da presenza do bable nos diferentes sectores do ensino, nos medios de comunicación, na literatura, xunto con informacións sobre a aceptación social destes fenómenos tal como se reflicte en diversas enquisas e en traballos sociolingüísticos. Para isto o autor traballa cunha ampla base documental: analiza, en primeiro termo, moi pormenorizadamente o discurso político-social de varias publicacións periódicas como *Asturias Semanal*, *La Voz de Asturias*, *La Nueva España*, *Lletres Asturianas*, etc., ocúpase tamén do estudio de publicacións esporádicas e de difícil acceso, tendo en conta, por outra parte, unha

¹ Véxase p.e. Academia de la Llingua Asturiana (ed.) (1995): *La llingua asturiana / La langue asturiana / La langue asturienne*. Uviéu.

ampla gama bibliográfica sobre diferentes aspectos da historia contemporánea asturiana e varias entrevistas directas con algúns persoeiros protagonistas do proceso. A información está enmarcada no contexto de discusións parecidas que se desenvolveron noutras comunidades españolas. Isto (e ademais o detallado coñecemento dos intereses persoais, amizades e inimizades) permítelle a reconstrución e a explicación dalgúns acontecementos clave, como p.e. a competencia entre a Academia de la Llingua Asturiana e a Oficina (máis tarde Serviciu) de Política Llingüística, ou a aparente "conversión" de Alarcos Llorach do Saulo asturianista ó Paulo "españolista". Outro mérito do traballo consiste na inclusión de varios aspectos que de principio poderían parecer marxinais ou de interese menor, pero que completan a síntese da discusión sobre o galego da franxa occidental asturiana², un excursio sobre o celtismo en Asturias ou a historia das diferentes connotacións e a separación semántica dos termos "bable" e "asturiano".

O autor concéntrase na reconstrución histórica. O título fala de "lingüística, literatura e política", pero debemos dicir que no referente tanto á lingüística coma á literatura o traballo límitase a aspectos meramente externos, sen entrar con moita profundidade nas características internas da lingua e a literatura ou da súa creación e tradición. Cando se fala p.e. de *linguax urbanu modernu* e do papel de Antonio García bótase en falta unha descrición máis exacta desa modalidade lingüística. Nas extensas notas e no texto principal menciónanse reiteradamente algunhas diferencias entre as normas da Academia e o uso da *Oficina de Política Llingüística*, pero falta unha análise sistemática delas. En canto a aspectos formais, cómpre lamentar que non se diferencie máis claramente entre a información a pé de páxina e a do texto principal: as longas e exhaustivas notas fornecen ás veces datos secundarios, pero noutras ocasións son informacións imprescindibles para a comprensión do texto. Por outra parte, unha presentación máis sistemática dos feitos facilitaría a lectura do traballo e faríao accesible para un público máis amplo. A esaxerada maneira de citar sempre a referencia enteira infla de xeito innecesario o aparello de notas (a tese de Ramón d'Andrés, por exemplo, aparece citada case vinte veces en poucas páxinas, e cada referencia ocupa catro liñas, pero logo non aparece na bibliografía final, coma outras das obras básicas utilizadas).

Pero estas pequenas críticas de detalles non nos impiden recomendar a lectura desta obra fundamental para a información sobre a *Questione della lingua* asturiana nos últimos anos e de grande interese para calquera estudioso ou interesado nos conflitos rexionalistas e nacionalistas da Península Ibérica.

JOHANNES KABATEK

² Sobre este asunto véxase tamén Francisco Fernández Rei (ed.) (1994): *Lingua e cultura galega de Asturias*. Vigo: Xerais.

Viceversa, Revista Galega de Traducción, nº 1. Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo, ed. Xerais, Vigo, 224 pp.

No ano 1993, un grupo de profesores do departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo¹, xunto con algúns membros da ATG (Asociación Galega de Tradutores) reúnen-se co gallo da organización do *I Simposio Galego de Traducción*, que tería lugar os días 30 de setembro e 1-2 de outubro dese mesmo ano no paraninfo da universidade viguesa. Destas xornadas xurdiu a idea de crear unha revista galega que, como expón Xulián Maure (membro do consello de redacción de *Viceversa*) nunha breve presentación, "recollese todo xénero de traballos tendentes a normalizar entre nós a traducción...".

En 1995 sae á luz, pois, o primeiro número de *Viceversa* como resultado do traballo dun grupo de xente comprometido coa lingua e coa formación de tradutores, sendo conscientes de que nos últimos anos, segundo vai medrando o interese da xente pola traducción, é necesario dispoñer dun soporte para a transmisión de tódolos traballos ou gran parte deles que se realizan neste campo.

Trátase, polo tanto, dunha publicación precursora con, polo menos, tres obxectivos claros: ser un soporte de difusión de traballos de traducción e interpretación, presenta-los mellores traballos realizados neste eido noutras linguas e informar sobre a actualidade relacionada co mundo da traducción. Son estes obxectivos ós que, por outra banda, responde adecuadamente, mediante a distribución do contido e a súa organización en catro grandes seccións perfectamente diferenciadas que integran cada unha varias contribucións.

A primeira destas seccións titúlase "Teoría e Historia da Traducción" e está dedicada á presentación de traballos teóricos e históricos de investigación. Abre este apartado un ilustrativo traballo de M^a. Camino Noia Campos², *Historia da Traducción en Galicia no marco da cultura europea* (pp. 13-62). Trátase dun percorrido pola historia e evolución da traducción, desde as máis antigas testemuñas das que se ten constancia (3º milenio a. C.) ata as últimas iniciativas editoriais neste campo. M^a. Camino Noia vai avanzando cronoloxicamente desde a Babilonia da época Hammurabi ata chegar ós máis importantes autores latinos que traduciron os clásicos gregos, plasmando as repercusións das súas consideracións na idade media e no renacemento (para

¹ A Universidade de Vigo ten establecida a titulación universitaria de Traducción e Interpretación desde o Curso 1992-1993.

² Directora de *Viceversa*.

Cicerón e Horacio, por exemplo, o mérito do traductor consiste nunha interpretación atinada do texto en lingua orixinal e nunha maior preocupación polo significado ca pola estrutura lingüística). Neste sentido, tamén San Xerome (384 d. de C.) apunta a teoría de que un verdadeiro traductor intenta captar na súa propia lingua o sentido do texto orixinal, traducindo as ideas e non as palabras exactas.

O renacemento, época de esplendor para a traducción, tanto no latín coma nas linguas romances, terá como unha das figuras máis destacadas no campo que nos interesa a Martín Lutero. A traducción será nesta época un dos mellores instrumentos para acadar a normalización das linguas nos seus niveis cultos; apuntaremos aquí a importancia da traducción nos inicios literarios do castelán, portugués, francés e alemán.

Tras esta panorámica da situación europea, o artigo céntrase na traducción en Galicia. É feito coñecido no s. XII que a situación sociocultural non era propicia para a difusión da cultura escrita de ningunha lingua romance; non obstante, a produción literaria na nosa lingua na idade media non é desprezable. Os primeiros textos conservados en lingua galega datan do s. XIII; nos séculos XIV e XV aparecen obras en prosa de carácter relixioso e didáctico.

É nun contexto trilingüe (latín para o clero, castelán para o poder social e galego para o pobo e para a nobreza autóctona) no que xorde a traducción en lingua vernácula.

A produción da traducción galega deste período concéntrase fundamentalmente en cinco ciclos temáticos, que citamos, de seguido, acompañados de cadanseu exemplo:

- Historiografía (*Cronica General e Crónica de Castilla*).
- Materia de Troia: dese ciclo a *Crónica Troiana*, do último cuarto do s. XIV, será a obra máis importante da prosa medieval en galego.
- Materia de Breaña: probablemente deberon existir textos en galego que narraban as lendas de Arturo e os seus cabaleiros.
- Ciclo carolinxo (*Os miragres de Santiago*).
- Outro tipo de textos, entre os que podemos citar algúns fragmentos do *Códice das Sete Partidas*.

A finalidade da traducción medieval era, por unha banda, unirla cultura latina á vernácula; por outra, romper co monolingüismo castelán e, por último, ser un símbolo de poder político e cultural fronte ós novos dirixentes. Coa traducción prodúcese un desenvolvemento das posibilidades expresivas e un enriquecemento léxico mediante a creación de neoloxismos e a introdución de termos eruditos na propia lingua.

Mala época para a traducción ó galego foron os Séculos Escuros, aínda que o padre Sarmiento reivindicaba o uso do galego como lingua de cultura.

Nun increíble intento de recuperación da lingua e de creación dunha prosa galega, as Irmandades da Fala e a Xeración Nós realizaron nas súas publicacións, *A Nosa Terra* e *Nós*, traduccions de textos literarios e dalgún fragmento de textos clásicos atendendo máis á expresión do sentido ca á bele-

za da forma. O exemplo máis significativo é, sen dúbida, a tradución do *Ulysses* de James Joyce, realizada por Otero Pedrayo e publicada en 1926 no nº 32 da revista *Nós*.

Durante a dictadura franquista, a revista *Grial* e a editorial Galaxia foron as promotoras das traducións ó galego a partir de 1950. Desde esa data e ata 1978 traducíronse obras de moi diferentes xéneros co fin de facer do galego unha lingua vehicular para tódolos xéneros.

En 1981, coa posta en práctica do Estatuto galego, produciuse un aumento das traducións -fundamentalmente por necesidade da Administración Autónoma- cunha intención normalizadora con vistas á programación televisiva e á produción editorial (sobre todo aquela enfocada ó ensino). Na década dos 80 tiveron lugar unha serie de feitos, entre os que destacan a creación da ATG, cun obxectivo claro e necesario: establecer criterios para facer unha política de traducións axeitada ó medio e ás necesidades de Galicia. Algunhas editoriais (Galaxia, Edicións do Castro) tamén potenciaron, pola súa banda, as traducións, principiando novas coleccións. Na actualidade existen incluso programas de traducións conxuntos con outros países.

Despois desta peregrinación desde as traducións case íntimas de eruditos ata a existencia de multinacionais da tradución, Xoán González-Millán ocúpase da situación galega no seu artigo *Cara a unha teoría da tradución para sistemas literarios "marxinais"*. *A situación galega* (pp. 63-72). Para el a tradución é un campo idóneo para o estudo de conflitos interculturais e das leis de interferencia literaria; o discurso da tradución debe ser estudado en Galicia aclarando as circunstancias en que se desenvolve a súa dinámica cultural, é dicir, tendo en conta que se trata dun acto social, sobre todo nas sociedades periféricas e marxinais como a nosa. Nestas sociedades asignánselle tres funcións á tradución: a expansiva, que reforza o repertorio das formas discursivas presentes no sistema, a diversificadora e a consolidadora dunha nova poética. É igualmente importante o proceso de manipulación cultural ó que están sometidas as traducións, é dicir, baixo qué condicións se produce a tradución e qué tipo de linguas participan no seu diálogo e cánta capacidade de manipulación ten o individuo que traduce.

Polo tanto, para X. González-Millán a tradución ten natureza ambigua e debe ser estudada como "reescritura" e "manipulación" (A. Lefevre, 1992) e non como equivalencia. Os conceptos do proceso de tradución a ter en conta son, entre outros, a actividade creativa (manipuladora) do traductor, a fonte de información (coñecemento doutras culturas), a nova lectura intertextual, os niveis de recepción, a intervención das institucións, etc. Segundo todo isto, non parece unha tarefa doada a de chegar a unha teoría da tradución en xeral nin en concreto para a nosa lingua.

Como peche desta sección temos un estudio comparativo de Alexandra Koss, *Dúas versións rusas da cantiga de Meendiño: problemas da recodificación do texto orixinal* (pp. 73-95). A. Koss confronta e avalía dúas versións dunha soa cantiga, a de Mark Samáev (1975) e Anatóly Gueléskul (1986). Segundo ela, o poeta codifica a súa mensaxe en idioma materno e no seu idiolecto creativo persoal, polo que o traductor de poesía deberá ter en conta non

só o coñecemento da lingua fonte e da lingua termo, senón tamén a individualidade do poeta, a escola literaria á que pertence, a época en que foi escrito o poema, etc. Tendo en conta todo isto, o labor do traductor é o de realizar unha recreación que responda á coherencia literaria e ó afastamento do orixinal.

Para ámbalas dúas versións, A. Koss presenta primeiro o texto orixinal da cantiga, despois a traducción rusa e, por último, a retroversión galega. Seguidamente, analiza o sistema métrico-rítmico e o léxico de cada traductor, chegando á conclusión de que a versión de A. Gueléskul é unha "traducción-recreación", pero unha verdadeira obra mestra, mentres que a de M. Samáev é demasiado libre, porque traslada un texto medieval a un rexistro actualizado e convencional. Na última parte preséntano-la súa propia traducción do poema.

A segunda das seccións, "Instrumenta", que integra esta revista consta de tres colaboracións, todas elas enfocadas para a elaboración de material necesario ou útil para o traductor. A primeira é unha colaboración de Javier Gómez Guinovart e Anxo M. Lorenzo Suárez, *Glosario de termos informáticos galego-inglés-castelán* (pp. 99-117). Trátase da resposta á necesidade da elaboración dun vocabulario sectorial e de linguaxe de especialidade; a finalidade deste glosario é a de ser unha ferramenta trilingüe para os tradutores da terminoloxía informática de uso máis frecuente, amais dunha proposta de fixación terminolóxica, para evita-la utilización do termo inglés ou da súa adaptación ó castelán. Este glosario consta de 275 entradas numeradas con cadansúa categoría gramatical, correspondencia en inglés e en castelán e, nalgúns casos, exemplos para aclaralo contexto de uso dunha entrada, todo iso distribuído da seguinte maneira³:

5 analóxico -ca adx (EN) analog (ES) analógico	45 conexión f (EN) port (ES) puerto
51 contorno m (EN) environment (ES) entorno	137 inserir vt <i>insérer un bloque de texto</i> (EN) to insert (ES) insertar
213 programador -ra s (EN) programmer (ES) programador	231 saír vi <i>saír dun programa</i> (EN) to exit (ES) salir

³ Como ilustración escollemos seis exemplos que se corresponden coas diferentes categorías gramaticais que aparecen no glosario

A continuación, ambos autores presentan un interesante traballo sobre as locucións verbais, que leva por título *Fraseoloxía galega e portuguesa: o verbo "andar" como núcleo de unidades fraseolóxicas. I.* (pp. 119-144). Tras unhas breves indicacións sobre a traducción de expresións fixas entre galego e portugués, define as locucións dentro da fraseoloxía e centra o seu traballo nas locucións de tipo verbal e, dentro destas últimas, naquelas que teñen como núcleo o verbo *andar*.

Apúntase a carencia dunha recollida e estudio, polo miúdo, do conxunto de expresións fixas en galego, baleiro que non existe para o portugués.

Os tradutores deben enfrontarse co problema da correspondencia das unidades fraseolóxicas da lingua-base ou de partida na lingua-termo ou de chegada, proceso no que se produce de xeito reiterado unha grave perda semántica, desadecuación do rexistro ou solucións erróneas. Para evitar estes erros o traductor deberá intentar traducilas por expresións equivalentes na lingua receptora, procurando mante-lo rexistro e a frecuencia orixinal; se non se atopa equivalencia, a traducción debe facerse con estruturas adaptadas que manteñan o significado e se non hai máis recursos, a traducción deberá facerse con unidades nin fixas nin idiomáticas.

Co fin de realizar unha comparación sintáctica, léxica e semántica entre dúas linguas históricas, galego e portugués, recollen 79 locucións portuguesas e 42 galegas, todas elas referentes a persoas, comentadas e acompañadas das súas posibles traducións. Levan a cabo un pequeno estudio das unidades léxicas empregadas nas distintas locucións, así como unha análise da súa estrutura sintáctica e conclúen afirmando que existe unha gran coincidencia entre as dúas linguas neste tipo de locucións, pero que estamos ante dúas linguas que se refiren de diversa maneira á realidade conceptual e extralingüística e isto é debido á diferente utilización do léxico e das estruturas sintácticas asociadas a campos semánticos determinados. Ámbalas linguas organizan a súa fraseoloxía de xeito diferente, porque se refiren a contextos e realidade extralingüística de forma distinta, debido a procesos diacrónicos de fixación da lingua.

Por último, Tiago Vidal Figueroa dá un primeiro paso⁴ na elaboración dun "vocabulario problemático" do portugués para galegos, co que pretende enche-lo baleiro que existe no que se refire a material didáctico para o ensino do portugués a falantes de galego. Presenta aquí unha relación de 15 entradas correspondentes á letra *a*, cada unha co seu significado e as súas posibilidades de traducción ó galego.

Chegamos entón así á terceira sección de *Viceversa* a de "Traducións xustificadas" (pp. 154-178) na que se presentan aquelas traducións ou versións xustificadas mediante as que distintos tradutores irán presentando as dificultades que atoparon e as solucións que lles deron; este é un apartado es-

⁴ Primeiro paso, xa que ten a firme intención de ampliar este campo de estudio.

pecialmente interesante para os tradutores en formación que terán aquí unha información orientativa.

Xermán García Cancela expón, nunha breve colaboración, *Traducción administrativa*, (pp. 155-160) as pexas que debe superar no terreo da traducción xurídico-administrativa, que é un tipo de traducción especializada. No seu labor de tradutor da Administración autonómica está constantemente en relación con xuristas que carecen dunha falta de formación lingüística, polo que debe desempeñar un traballo de voluntarismo e autodidactismo, suplindo esa carencia polo seu coñecemento dos mecanismos xurídicos. Polo tanto, calquera administración que pretenda normalizarse, debería procurarles ós seus funcionarios unha formación correcta no manexo da lingua galega en documentos de uso habitual -aínda contando co asesoramento lingüístico do "normalizador"- . A continuación, presenta unha proposta de traducción xurídico-administrativa acompañada dunha serie de suxestións para a correcta traducción deste tipo de textos.

Seguidamente, Darío Xohán Cabana ilustra a través do soneto 148 do *Cancioneiro* de Petrarca un dos problemas que se lles presenta ós tradutores de poesía, o da *fidelidade* (pp. 161-164). A traducción dunha poesía non debe ser literal pero si mante-lo significado procurando musicalidade e referentes que nos comuniquen algo. ¿Cal debería se-la postura do tradutor? ¿A de fidelísima literalidade ou a de colleita propia?

Sempre no campo da poesía, Fernando González Muñoz, coa *Traducción de poesía greco-latina* (pp. 165-169), presenta, a través da análise dun exemplo (novena bucólica de Virxilio, vv. 30-43), a poesía como proceso de reescritura. A calidade da traducción depende esencialmente do saber e da sensibilidade do tradutor, da súa creatividade lingüística na reformulación do texto, na consecución do equilibrio para concilia-la voz orixinal e a contribución propia. Traducir poesía non é só reproducir un texto senón retransmitirlle unha mensaxe literaria ó lector contemporáneo.

Un breve fragmento de A. Manzoni en galego: O "Adio, monti" (pp. 171-178) pecha esta terceira sección. Con este fragmento de *I Promessi sposi*, de Alessandro Manzoni, Xavier Rodríguez Baixeras marca as pautas do que para el sería unha boa traducción de poesía. O tradutor debe procura-lo ritmo tratando de reflecti-los fenómenos fonéticos do texto orixinal, escollendo o léxico e as posibilidades morfolóxicas do galego para proporcionar-lle ó texto a mellor expresividade e peculiaridade.

A última sección de *Viceversa*, "Informacións", está dedicada á presentación de novidades bibliográficas, programas informáticos, etc. e preséntalle ó lector tamén un apartado de críticas das traducións. Nesta ocasión, na parte de "Críticas e reseñas", (pp. 179-195), son tratadas as tres obras seguintes: o *Manual de traducción* de Peter Newmark, traducido ó galego por F. X. Fernández Polo; *Contemporary translation theories* de Edwin Gentzler e *Galicía vista por un inglés* de Aubrey F. G. Bell, traducida por X. M. Gómez Clemente.

Pechando xa este primeiro número, Esther Sánchez Rodríguez expón as fases que atravesou unha tradución nun organismo internacional, así como o tipo de textos cos que traballan os tradutores destes organismos, contrastándoo coa tradución a nivel xeral (*Aspectos da traducción nos organismos internacionais*, pp. 199-207).

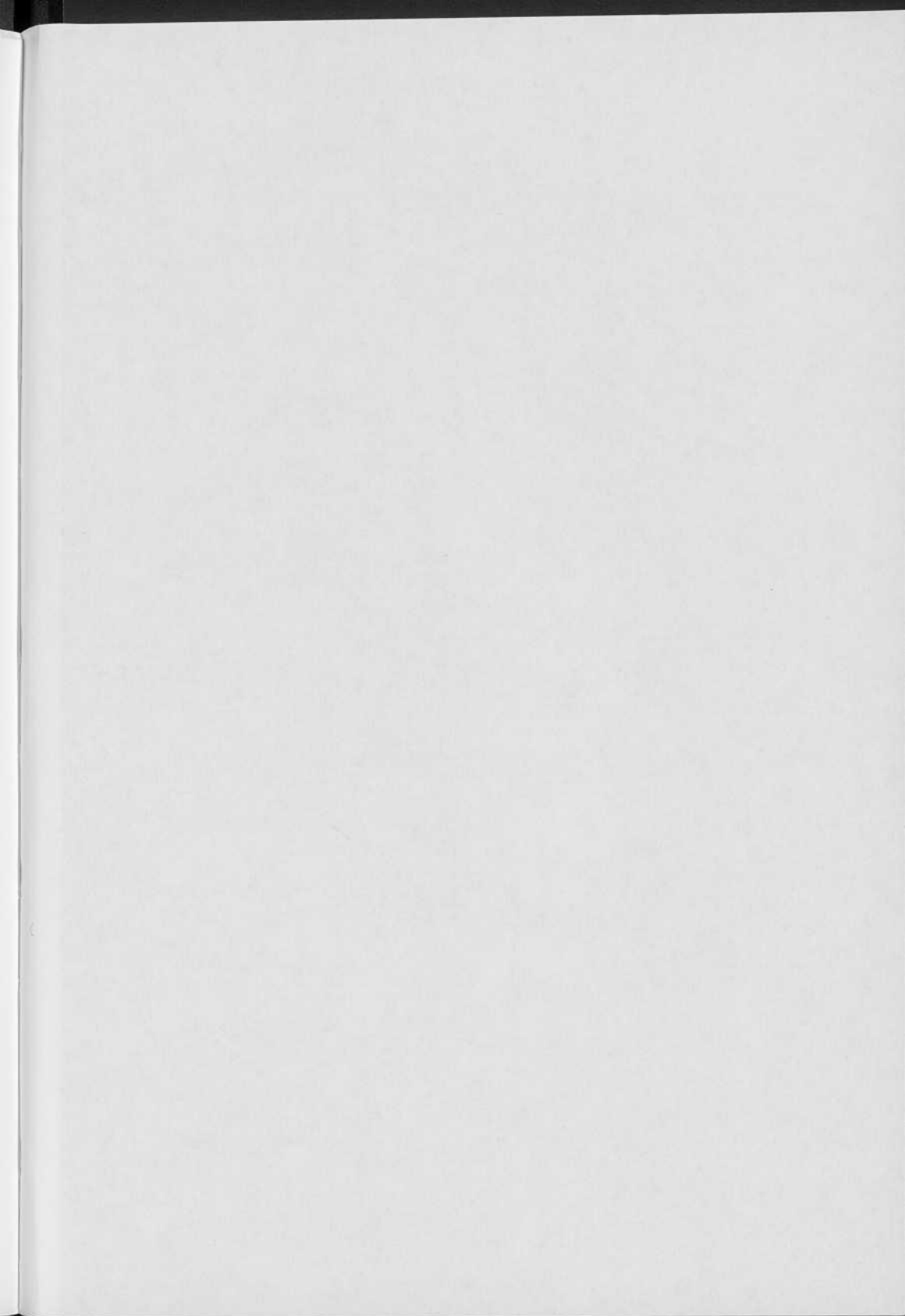
Aquelas persoas interesadas na publicación de traducións galegas poden atopar na revista (pp. 209-220) un listado de edicións de 1993 e 1994. Tamén achará o lector neste primeiro número unha relación das axudas e subvencións que estimulan a tradución á nosa lingua e un breve resumo dos relatorios do *I Simposio Galego de Traducción*.

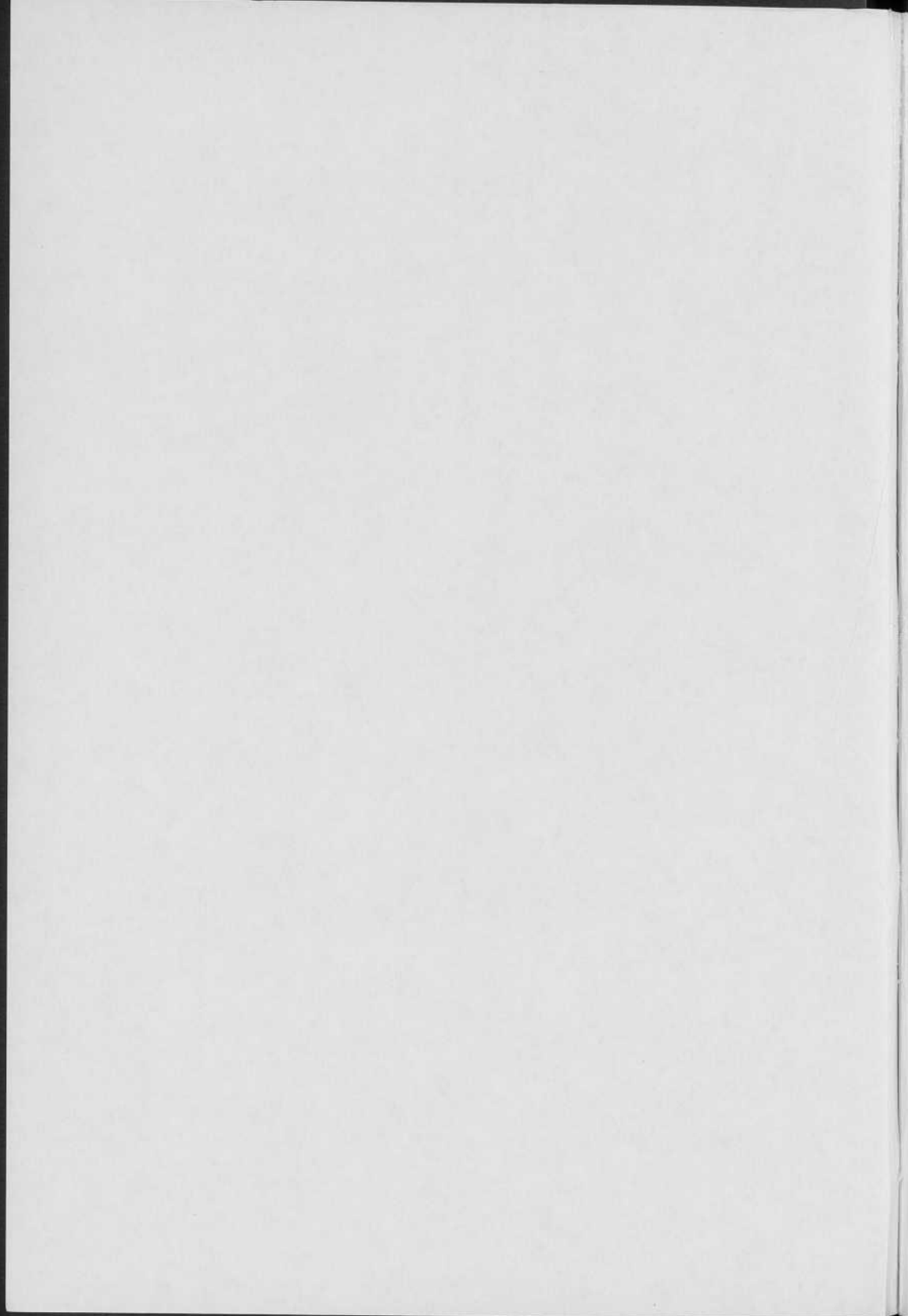
Estamos ante unha revista cun enfoque eminentemente práctico dirixida a un grupo de persoas moi amplo, que tenta poñer á vista os principais atrancos que debe vencer a tradución para poder avanzar e que ilustra de maneira axeitada o labor desempeñado polos tradutores e os obstáculos ós que se enfrontan. O obxectivo inmediato desta *Revista Galega de Traducción* é o de tentar achegarllas solucións -que non teñen por que ser definitivas-, ós tradutores no seu labor nun mundo recentemente conquistado polo galego.

Tanto pola distribución perfectamente organizada do contido da revista como polo tratamento que os diferentes autores lles confiren as súas colaboracións, resulta ser un manual práctico de consulta e información para tódolos "tradutores" da nosa lingua, independentemente de que poidamos estar de acordo ou non coas suxestións presentadas.

Felicítamos, pois, ós responsables desta iniciativa editorial e animámoslos a que sigan adiante con este proxecto que consideramos non só interesante senón, sobre todo, necesario.

MARÍA GONZÁLEZ GONZÁLEZ

R E A L
ACADEMIA
GALEGA

CONTIDO

- 5 C. SILVA DOMÍNGUEZ,
É meu amigo / é o meu amigo / é amigo meu
- 21 M. PÉREZ PEREIRA, M. FORJÁN, S. GARCÍA,
Comparanza da adquisición das formas
de posesión do galego e o castelán
en nenos bilingües
- 39 D. MÍGUEZ IGLESIAS,
Seseo e gheada en Viceso (Brión)
- 59 X. SOTO ANDIÓN,
Algúns trazos fonéticos do galego
da Terra de Montes
(Concello de Forcarei)
- 85 M. VEIGA DÍAZ,
Pequena contribución
á fraseoloxía galega
- 101 S. GARCÍA CONDE, I. VAQUERO QUINTELA,
Os servicios de normalización lingüística:
propostas básicas de funcionamento
- 117 M. GARCÍA ARES,
Os estudos sobre a situación do galego na
Universidade de Santiago de Compostela

